

Низомий Ганжавий

МАХЗАН УЛ-АСРОР
Сирлар хазинаси

821.512.162.-1

Т 19

НИЗОМИЙ ГАНЖАВИЙ

МАХЗАН УЛ-АСРОР

(Сирлар хазинаси)

*Фарсийдан Ўзбекистон халқ шоири
Жамол Камол таржимаси*

Махсус нашр

Бако – 2019

Китоб Озарбайжон Республикасининг Ўзбекистондаги Ҳайдар Алиев номидаги Озарбайжон Маданият Маркази лойиҳаси асосида чоп этилди

Лойиҳа раҳбари:

Самир АББОСОВ
Ўзбекистондаги Ҳайдар Алиев номидаги
Озарбайжон Маданият Маркази раҳбари

**Масъул муҳаррир ва
сўзбоши муаллифи:**

Эргаш ОЧИЛОВ
филология фанлари номзоди

**Муҳаррир ва
нашрга тайёрловчи:**

Гулбахор АШУРОВА
филология фанлари номзоди

Нашрга масъул:

Каримулла МАММАД-ЗАДЕ
филология фанлари номзоди

Низомий Ганжавий, Махзан ул-асрор

Б.: "Савад", 2019, – 240 б.

Низомий Ганжавий – буюк Озарбайжон шоири, Шарқ адабиётида хамсачилик анъанасини бошлаб берган даҳо санъаткор.

Амир Хусрав Деҳлавий, Абдурахмон Жомий, Мир Алишер Навоий каби устоз шоирлар уни устоз деб аташган, унга пайрав қилиб "Хамса" яратишган.

"Махзан ул-асрор" – Низомий "Хамса"сининг илк достони. Унда сирлар хазинаси саналмиш инсон қалби ва унинг тарбияси хусусида сўз боради. Шоир кўнгилни эҳтиром ила "хўжам" деб атайди ва дил – Ҳақ назаргоҳи деган илоҳий ҳикматни гоаят ҳассос оҳангларда тараннум этади.

Марҳамат, "Махзан ул-асрор"ни ўқинг, маънавиятингизни бойитинг!

© Ўзбекистондаги Ҳайдар Алиев номидаги Озарбайжон Маданият Маркази, 2019

**Abdulla Qodiriy nomidagi
viloyat AKM**

V № 2023/3246

КҮНГИЛ ОЛАМИГА САЁХАТ

*Эмас осон бу майдон ичра турмоқ,
Низомий панжасига панжа урмоқ.*

Алишер Навоий

Шарк мумтоз адабиётининг бешигини тебраттанлардан бири хамсачилик кашшофи Низомий Ганжавий ҳисобланади. Унинг тулик номи Абумуҳаммад Илӛс ибн Юсуф ибн Закий Муайяд бўлиб, 1141 йили Ганжа шаҳрида туғилган.

Булажак шоир ота-онадан ёш етим қолади. Уни бокиш ва тарбиялашни тоғаси Хожа Умар ўз зиммасига олиб, имкон қадар жиянининг илм эгаллашига қумаклашади. У турли илмларни ўзлаштиришга иштиёқманд бўлиб, Қуръонни ёд олади. Кейин фикх, тарих, жуғрофия, фалсафа, мантик ва адабдан таълим олиб, уларнинг ҳар бирида устод даражасига етишади. Табиий фанлар, хусусан, табобат ва илму нужум (астрономия)ни тамомила ўзиники қилиб олади. Замонавий илмлардан ташқари, қадимги юнон фалсафаси ва адабиёти, эроний халқларнинг исломдан олдинги сўз санъати, халифалик даври илмий-адабий асарлари, яҳудий ва насроний халқлар тарихи, Кавказ халқларининг ўтмишидан ҳам етарли маълумотга эга эди. Уни етук математик сифатида эътироф этардилар. Кимё фанини чуқур билар, хозик табиб ҳам эди. Гален, Гиппократ, Закариё Розий, Абу Али ибн Сино каби тиб соҳаси билимдонларининг асарларидан яхши хабардор эди. У дехқончилик ва боғдорчилик илмларидан ҳам баҳраманд бўлган. Умуман, шоир шеърияти унинг турли илмларни чуқур билганлигидан далолат беради. Шунинг учун ҳам замондошлари уни ҳаким деб улуғлаганлар. Бу ҳақда шеърларидан бирида шоирнинг ўзи шундай ёзган эди:

Ҳар чи аз дақиқаҳои нӯҷум
Ба яқояк нуҳуфтаҳои улум
Хондаму ҳар варақ, ки меҷустам
Чун туро ёфтам, варақ шустам.

Мазмуни: “Нӯҷум илми ва умуман барча илмларни энг нозик нукталаригача варақма-варақ ўқиб чиқар экан, мақсадим улар воситасида Сени топиш эди. Сени топгач, бу илмларнинг барчасидан қўлимни ювдим”.

Низомий даври ўзининг талотўплари, нотинчликларига қарамай, Кавказ, Эрон ва Урта Осиё халқлари тамаддуни даври эди. Жумладан, XII асрда Абулаъло Ганжавий, Изиддин Ширвоний, Маҳастий Ганжавий, Мужириддин Байлакони, Ҳоконий Ширвоний, Авҳадиддин Анварий, Рашидиддин Ватвот, Жамолиддин Абдураззоқ, Фаридиддин Аттор, Камолиддин Исмоил каби шоирлар яшаб иҷод қилдилар. Низомий уларнинг қупи билан яқин алоқада бўлиб, Ҳоконий билан эса қалин дўст эди.

Бу даврда Хуросон ва Мовароуннаҳрнинг қўлаб шаҳарлари, жумладан, Ганжада ҳам жавонмардлик ёки ахийлик номи билан машҳур ҳаракат кенг ёйилган. Ҳаракат аъзолари асосан қосиб ва ҳунармандлардан иборат бўлиб, улар қосиб ҳукмдор ва амалдорларга қарши қурашар, кенг халқ оммасининг манфаатларини ҳимоя қилар, қамбағал ва бечораларни қўллаб-қувватлар эди. Эзгулик, адолат, инсоф, мурувват, саховат, лутфу қарамни шиор қилиб олган бу тоифа илму маърифатга қатта аҳамият берган. Низомий бу ҳаракат қондаларини ҳурмат қилар ва уларга мойил эди. Низомий шахсияти, дунёқараши ва иҷтимоий ақидалари шу ташкилот қоялари, қосиб ва ҳунармандлар таъсирида қамол топди. Шоир асарларидаги жавонмардлик қоялари тасвири шунинг маҳсулидир.

Низомийнинг ҳаёти бошдан-охир Ганжа шаҳрида ўтди. Бир гал Ироқ султони Туғрулшоҳнинг даъватига биноан

Табризга сафар қилди, бироқ у ерда уч кундан ортик туролмади. У сарой хизматига кирмай, ўз умрини эркинлик ва хилватнишинликда ўтказди. Лекин ўша давр ҳукмдорлари унга совға-саломлар юбориб турганлар. Чунончи, Дарбанд ҳокими Бойбарс ибн Малик Музаффар 1169 йили тухфалар қаторида унга Офок исмли бир канизакни ҳам тухфа қилади. У шоирнинг чўриси эмас, балки умр йўлдоши, маслаҳатчиси, илҳомчисига айланди. Низомийга Муҳаммад исмли ўғил ҳаял этган Офок 1180 йили бевақт вафот этади. Шоир энг азиз кишиси бўлган бу аёл муҳаббати ва ҳурматини бир умр хотирасида сақлаб, “Хусрав ва Ширин” дostonидаги Ширин тимсолида унинг ёркин сиймосини абадийлаштиради. “Ширин образи Низомийнинг Офок учун қўйган ҳайкали эди. Низомий Офокка бўлган қайноқ ҳис-туйғуларини кексалик йилларида яратган “Искандарнома” дostonида ҳам дард билан эслайди”¹.

“Низомий “Хамса”нинг илк дostonи “Махзан ул-асрор”ни 1173-1176 йиллар орасида ёзган ва Кичик Осиёдаги Эркинжон шахрининг ҳокими Баҳромшоҳга йўллаган. Дoston Баҳромшоҳга маъқул тушиб, шоирга талай инъом-эҳсон жунатган. Тарихий манбаларнинг гувоҳлик беришича, Низомийнинг муҳолифлари бу тухфани талон-торож этганлар. Шунинг учун ҳам шоирнинг моддий аҳволи умрининг охиригача оғирлигича қолган”².

Қизил Арслон ҳам ҳеч қандай даромад келмайдиган Ҳамдўён қишлоғини Низомийга муҳрлаб беради. Буни эшитганлардан бири узунлиги ва эни ярим фарсах келадиган бу қишлоқнинг йиллик даромади унинг харжига ҳам етмаслигини писанда қилади. Шоир шу ернинг ўзидаёқ ушбу ёрликни дуч келган бир кишининг қўлига бериб, жунаб қолади.

¹ Эркинов С., Ганихонов М. Низомий Ганжавий. – Тошкент: “Фан”, 1992. 10-бет.

² Ҳомидий Х. Қўхна Шарқ даргалари. – Тошкент: “Шарқ”, 138-бет.

Шоирнинг таассуф ва алам билан мана бундай мисра-
ларни битишига балки сабаб шудир:

Ман, ки конеъ шудам ба донаи хеш.
Сарварам чун садаф ба хонаи хеш.
Сарвари бех, ки ёри ман бошад,
Сарпарастии чи кори ман бошад.
Шер аз он пояи бузурги ёфт,
Ки сар аз тавқи сарпарастии тофт.
Ш. Шомухамедов таржимаси:
Ўз ризким донидан қилиб қаноат,
Садафдек хонамда сарварман фақат.
Бировларга муҳтож бўлгандан, минг бор –
Яхши-ку қаноат бўлса менга ёр.
Ўзга ҳомийлигини шер этиб инкор,
Мавжудот ичинда бўлди улуғвор.
Низомий 1209 йили 12 мартда вафот этади.

Низомийнинг номини жаҳонга машҳур қилган унинг беш
достонни ўз ичига олган “Хамса”си бўлди. Бу достонлар –
“Махзан ул-асрор” (“Сирлар хазинаси”), “Хусрав ва Ширин”,
“Лайли ва Мажнун”, “Ҳафт пайкар” (“Етти гўзал”) ва
“Искандарнома” (у “Шарафнома” ва “Иқболнома” номли икки
қисмдан ташкил топган)дан иборат. Абдурахмон Жомий
таъбири билан айтганда, шоирнинг “Хамса”да “қўлга киритган
назокати ва латофати ҳеч кимга муяссар бўлмаган, балки,
умуман, одамзод кудратидан ташқари”³. Алишер Навоий эса “ул
назмлар агарчи зоҳир юзидин афсонадур, аммо ҳақиқат юзидин
ҳақойиқ кашфи ва маориф баёнига баҳонадур”⁴, деб
таърифлайди.

³ Абдурахмон Жомий. Баҳористон (Ш.Шомухамедов таржимаси). – Тошкент: “Ёзувчи”, 1997. 84-бет.

⁴ Алишер Навоий. Мукаммал асарлар тўплами. Йигирма жилд-лик. 17-жилд (Насойим ул-муҳаббат). – Тошкент: “Фан”, 2001. 470-бет.

Низомийнинг шеърлар девони бизгача етиб келмаган. Шоирнинг лирик шеърлари турли баъз ва туламлардан топиб жамланган. Чунончи, унинг Эронда нашр этилган биринчи девонида 12 қасида, 137 ғазал, 9 китъа, 46 рубойи мавжуд бўлса, иккинчи нашрида 16 қасида, 192 ғазал, 5 китъа, 68 рубойи ва 17 байт пароканда шеърлар бор. Шу икки нашр асосида Тожикистонда Ж.Додалишоев ҳам Низомий девонини нашр этган. Душанбеда нашр этилган шоир асарларининг 5 жилдлигида эса 55 ғазал, 5 қасида, 2 китъа, 9 рубойи мавжуд⁵. Холбуки, Давлатшоҳ Самарқандий Низомий девони 20 минг байт шеърни уз ичига олган, деб курсатади.

XV асрда Низомийнинг лирик шеърлари кенг укувчилар оммасига маълум бўлмаган бўлса керакки. Навоий Низомийни маснавий устаси сифатида баҳолаган ҳолда, лирик шоир сифатида тилга олмайди. “Маҳбуб ул-кулуб”даги шоирлар таснифотида ҳам унинг номини учратмаймиз. Лекин “Хамса” дostonларидан барчасининг муқаддима қисмида ва “Садди Искандарий” хотимасида Навоий Низомийни устоз шоир сифатида мадҳ этиб, унинг шеърӣ маҳорати ва бадиӣ балоғатини таъриф-тавсиф қилади. Чунончи, “Ҳайрат ул-аброр”да Низомийга алоҳида боб бағишлаб, уни, жумладан, куйидаги сўзлар билан таърифлайди:

Ганжа куёшики кутаргач алам,
Айлади сўз мамлакатин яккалам...
Кўп киши ҳам қилди татаббуъ ҳавас,
Сарву гул утрусига келтурди хас...

⁵ Қаранг: Низомий Ганжавӣ. Куллиёт. Дар панж жилд. Жилди 5. Иқболнома. Маҳзан ул-асрор. Девони ашъор. – Душанбе, 1984. С. 397–440.

“Фарход ва Ширин” достонида ҳам Низомий ва Дехлавийга алоҳида боб бағишлайди. Жумладан, Низомийни – фил, узини – пашшага ухшатиб, “Хамса” яратишда унинг руҳидан малад сўрайди:

Эмас осон бу майдон ичра турмоқ,
Низомий панжасиға панжа урмоқ.

“Садди Искандарий” достони ниҳоясида эса шоир бир туш кўргани ва Низомий уни “Хамса” ёзганини қўллаб, муборакбод этганини ёзади.

“Насойим ул-муҳаббат”да Низомийни шайхлар каторида тилга олади:

“Машҳур мундоқдурки, алар сулук айёмида қирк арбаъин чиқарибдурлар ва тўрт арбаъинни бир дарахт устида чиқарибдурлар. Ҳар ойина бу навъ муфрит риёзатлар тортмагунча бу навъ беш ганжки, аларга насиб бўлубдурки, кўп абъёти алфоз жазолатидин ва маъною таркиб салосатидин деса бўлурки, эъжоз сарҳадига стибдур, кишининг илкига кирмак имкон эмас ва умрлари олтмиши ўтган экандур...”⁶

Низомий шеърлари факат бадий жихатдан гўзал ва мукамал бўлибгина қолмай, уларда ўз замонининг барча илму ҳунарларини эгаллаган мутафаккир олим ва ҳаётда катта тажрибага эга бўлган донишманд инсоннинг теран ва пурҳикмат сўзлари ўз аксини топганлигини кўрамыз. Уни нафакат форсий-туркий ёхуд умуман Шарк, балки жаҳон сўз санъатининг устозлари даражасига кўтарган жихатлардан бири шунда. Зеро, шоир шеърларида биз гўзал шеърини санъатларни ҳам, ҳар тарафлама кенг ва чуқур илмий фикр ва мулоҳазаларни ҳам, ҳаётини кузатиш ва ҳикматларни ҳам учратамиз – улар кўпинча ўзаро омукта бўлиб, бу

⁶ Алишер Навоий. Мукамал асарлар тўплами. 17-жилд. 471-бет.

шеърларнинг юксак бадиияти ва теран мазмундорлигини таъминлаган. Чунончи, куйидаги рубоий нафакат замонасининг барча илғор илмларини эгаллаган мутафаккир олим, айни пайтда, ҳаётнинг бутун аччиқ-чучугини тотган, катта турмуш тажрибасига эга, жамиятнинг тараккиёт кунунларини теран тушунадиган донишманд инсоннинг калби қаъридан чикиб, коғозга тўкилган доно фикрлардир:

Адл аст, ки бунъеди зафарҳо бошад,
Зулм аст, ки мужиби зарарҳо бошад.
Жуд аст, ки пардадори ҳар айб бувад,
Бухл аст, ки сарпӯши ҳунарҳо бошад.

Э.Очилов таржимаси:

Бил, адлу адолат зафарлар сабаби,
Бил, зулму ситам барча зарарлар сабаби.
Бил, хайру сахо айбу гуноҳни ёпгай,
Пастлигу хасислик қадарлар сабаби.

Барча ўтмиш мутафаккирлари каби Низомий ижодида ҳам инсонга бир марта бериладиган умрни кадрлаш, уни эзгу ишларга бағишлаш, бу жаҳон айвонида ўзидан яхши ном қолдиришга даъват этиш мотивлари стакчи ўрин тутади:

Ба ҳарза медиҳи барбод умри нозанин, к-аз вай
Ба ҳосил мегавон кардан ҳаёти жовидониرو.
Ба жон наҳридан жонро, аз он кадраш намедони,
Ки хинду кадр иашносад матои ройгониро.

Мазмуни: “Шундай гўзал умрни елга совурасан-а, ахир, у орқали абадий ҳаётни таъминлаш мумкин-ку?! Худди хинду текин нарсанинг қадрини билмагандай, жонингни жон эвазига қўлга киритмаганинг учун ҳам унинг қадрига етмайсан”.

Ғазалларидан бирида шоир бу ўткинчи дунё, нотанги замон инсоннинг улуғвор мақсадлари, илохий муҳаббати ва улар йўлидаги эзгу интилишлари олдида ҳеч нарсага арзимаслигини айтади. Чунки инсон ўзининг ибратли ҳаёти, эзгу ишлари, сермазмун ижоди билан номини мангуликка нақш этиши мумкин – ғаддор замон ва ёвуз одамлар эса унга халакит беришдан бошқасига ярамайдилар:

Хуш зи, ки замона ғам наярзад,
Андешаи бешу кам наярзад.
Вазнаш ҳама нимжав насанжад,
Додаш ҳама як ситам наярзад.
Ш.Шомухамедов таржимаси:
Шод яша, бу замон ғамга арзимас,
Қисилмагил, кўпу камга арзимас.
Арпа дониҳа ҳам турмайди ўзи,
Ситами кўз ёшу намга арзимас.

Маълумки, Шарк мумтоз шоирлари ижодида ўзининг шеърятда тутган ўрнидан, ўз маҳорати ва балоғатидан фахрланиб ёзилган шеър ва байтлар кўп учрайди. Чунончи, Низомий ёзади:

Басе кўшид булбул бо Низомий,
Чу бишнид ин ғазал, минкор барбаст.

Мазмуни: “Низомийга етаман, деб булбул жуда кўп саъй-ҳаракат қилди, лекин ушбу ғазални эшитди-ю, хомуш бўлди”.

Дарҳақиқат, Низомийни устоз деб билган, унга эргашган, унга тақлид қилган шоирлар кўп, лекин уларнинг ҳеч бири Низомий кўтарилган шохсупага кўтарилолмаган.

Низомий Ганжавий номи қадимдан халқимиз орасида машҳур, таъбир жоиз бўлса, у ўзбекнинг ўз шоирига айланиб

кетган. Алишер Навоийгина эмас, барча мумтоз шоирларимиз уни ўзларига устоз деб билишган. XIV аср ўрталаридаёқ Кутб Хоразмий унинг энг машҳур достони “Хусрав ва Ширин”ни тилимизга махорат билан таржима қилган эди. Орадан бир аср ўтгач, Ҳайдар Хоразмий ҳамса асосчисининг “Махзан ул-асрор” достонига жавобан “Гулшан ул-асрор” асарини яратди. Ўз “Хамса”сининг беш достонини беш буюк салафи (Низомий, Хусрав, Хожу, Ашраф, Жомий)га татаббу сифатида яратган Навоий “Ҳайраг ул-аброр”ни айнан “Махзан ул-асрор”га жавоб тариқасида ёзади. “Хамса” панжасига панжа урупмен. Аввалким, “Ҳайраг ул-аброр” боғида таълим гуллар очибдур, Шайх Низомий руҳи “Махзан ул-асрор”идин бошимга дурлар сочибдур”, – деб ёзади шоирнинг ўзи бу ҳақда “Муҳокамат ул-лугатайн” асарида⁷. Забардаст шоир ва мохир мутаржим Муҳаммадризо Огаҳий “Ҳафт пайкар”ни эркин насрий таржима қилади. “Искандарнома” достони ҳам ўтмишда илму адаб аҳлининг диққатини ўзига жалб этган. Жумладан, “Шоҳнома” таржимони, шоир ва адиб Шоҳи Ҳижрон “Қиссаи Дорой Зарринкамар” асарида “Иқболнома”нинг мухтасар мазмунини баён этган. Нурмуҳаммад Бухорий, Мулла Фозил Хомушийлар ҳам Низомий “Хамса”сини шарҳлар эканлар. “Искандарнома”ни батафсилроқ таҳлил қилишга ҳаракат этишган⁸.

1947 йил Низомийнинг 800 йиллик юбилейи собиқ Иттифок микёсида кенг нишонланди. Шу муносабат билан Ўзбекистонда ҳам шоир “Хамса”си достонлари таржимасидан намуналар – “Хусрав ва Ширин” (Кутб таржимаси), “Махзан

⁷ Алишер Навоий. Тула асарлар гуллами. Ўн жилдлик. 10-жилд. – Тошкент: Гафур Гулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи, 2011. 526-бет.

⁸ Ҳомидий Ҳ. Ганжалик пир // “Сино” журнали, 2002 йил, 7-сон, 31-бет

ул-асрор” (Ҳайдар Хоразмий таржимаси)⁹. “Ҳафт пайкар” (Огаҳий таржимаси) ҳамда “Лайли ва Мажнун” (Н.Охундий, Хислат ва Муҳаммаджоновлар таржимаси)дан парчалар Мақсуд Шайхзода сўзбошиси билан алоҳида тўшам ҳолида нашр қилинди¹⁰. Кейинчалик таникли таржимон, форс-тожик адабиёти билимдони Шоислом Шомухамедов шоирнинг 2 қасидаси, 20 ғазали, 8 қитъаси, 49 рубойиси, 74 ҳикмати ҳамда “Махзан ул-асрор” ва “Ҳафт пайкар” дostonларидан парчалар таржима қилиб, “Шарқ классиклари меросидан” сериясида чоп эттирди¹¹. Форс-тожик шоирлари асарларининг ўзбекча таржималаридан тартиб берилган “Инжулар уммони” тўпламида Ганжа пирининг яна 2 ғазали¹² ва “Хусрав ва Ширин” дostonидан Ширин таърифига бағишланган парча Ш.Шомухамедов таржимасида берилган¹³. Жонибек Сувонкулов “Иқболнома” маснавийсини тилимизга ўғирган бўлса¹⁴, Олимжон Бурисв шоирнинг “Панж ганж”ига кирувчи “Лайли ва Мажнун”, “Хусрав ва Ширин” ҳамда “Махзан ул-асрор” дostonларини ўзбек ўқувчилари эътиборига ҳавола этди¹⁵. “Махзан ул-асрор”га ёзган шеърый сўнгсuzидан

⁹ Ҳайдар Хоразмийнинг “Гулшан ул-асрор” маснавийси “Махзан ул-асрор” дostonи таъсирида ёзилган мустақил асар бўлиб, у узок йиллар мобайнида янглиш равишда Низомий “Ҳамса”си илк дostonининг таржимаси ҳисобланиб келди ва унинг ушбу тўпламга кириб қолиши ҳам шу хато қараплар натижасидир. – Э.О.

¹⁰ Қаранг: Н и з о м и й Г а н ж а в и й. Гулдаста (“Панж ганж”дан парчалар). – Тошкент, 1947.

¹¹ Қаранг: Низомий шеърятидан. – Тошкент, 1983.

¹² Қаранг: Инжулар уммони. Тошкент, 1989. 256-бет.

¹³ Уша ерда. 272–275-бетлар.

¹⁴ Қаранг: Н и з о м и й Г а н ж а в и й. Иқболнома. – Тошкент: “ART FLEX”, 2009.

¹⁵ Қаранг: Н и з о м и й Г а н ж а в и й. Лайли ва Мажнун. – Техрон, 2005; Н и з о м и й Г а н ж а в и й. Хусрав ва Ширин. – Техрон, 2005; Н и з о м и й Г а н ж а в и й. Махзан ул-асрор. – Тошкент: “CHASHMA PRINT”, 2013.

маълум булишича, у буюк салафи “Хамса”сини тўлик таржима қилган. Биз буюк суз санъаткорининг 15 та рубойисини ўз анъанавий вазнида таржима қилганмиз¹⁶.

Ўзбекистонда Низомий ҳаёти ва ижодини ўрганиш бўйича ҳам катор ишлар амалга оширилган. Навоий билан боғлаб ўрганилган ишлардан ташқари, бевосита қардош шоир меросининг ўзи, адабий алоқа ва бадиий таъсир масалалари, асарларининг таржималари юзасида В.Зоҳидов, Н.Маллаев, Ш.Шомухамедов, С.Эркинов, М.Ғанихонов, С.Ғаниева, Ҳ.Ҳомидий, Э.Очилов, К.Муллахўжаева, О.Журабоевлар у ёки бу даражада тадқиқотлар олиб борганлар. Озар адиби Муҳаммад Сайид Ўрдубодийнинг Низомий ҳақидаги икки китобдан иборат “Қилич ка қалам” романи Назира Алиева ва Муҳсин Ҳамидовлар томонидан ўзбекчага ўгирилиб нашр қилинган¹⁷.

“Махзан ул-асрор” (“Сирлар хазинаси”) – Низомий “Хамса”сининг илк достони бўлиб, у ҳижрий 572 – милодий 1175\76 йилда ёзиб тугалланган. Бу ҳақда асар ниҳоясида шоирнинг ўзи шундай ёзади:

Этсам агар ой санасин ошкор,
Кун йигирма турту аввал баҳор.
Йил эса ҳижратдин утиб ул замон,
Беш юзу стмиш ики эрди ҳамон.

Қаранг: Низомий Ғанжавий. Рубойилар // Донишмаплар тухфаси. Рубойилар (Э.Очилов таржимаси). – Тошкент: “O‘zbekiston”, 2009. 96–100-бетлар.

¹⁷ Қаранг: Маллаев Н. Низомий Ғанжавий мероси ва унинг маърифий-тарбиявий аҳамияти. – Тошкент: “Уқитувчи”, 1985; Эркинов С., Ғанихонов М. Низомий Ғанжавий – Тошкент: “Фан”, 1992; Ҳомидий Ҳ. Ғанжалик пир // “Сино” журнали, 2002 йил, Куз (№ 7), 31–35-бетлар; Низомий ва ўзбек адабиёти (Ўлмий анжуман материаллари). – Тошкент: Ислон университети, 2007; Ўрдубодий М.С. Қилич ва қалам. – Тошкент: Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1970.

“Махзан ул-асрор” машхур мутасаввиф адиб Ҳақим Санойининг “Ҳадиқат ул-ҳақиқа” (“Ҳақиқат боғи”) дostonига назира тарзида битилган бўлса-да, у каби хафиф баҳрида эмас, балки сареъи мусаддаси матвийи макшуф вазни (муфтаилун муфтаилун фоилун (- V V - \ - V V - \ - V -) да яратилган бўлиб, 2264 байт (4528 мисра)дан иборат. У ижтимоий-фалсафий, ахлокий-таълимий дoston бўлиб, сўфиёна руҳдан холи эмас. Асар ягона сюжет чизигига эга эмас. У 59 боб: 18 муқаддима, 20 мақолат ва уларга илова тарзида келтирилган 20 ҳикоят ва хотимадан иборат. Улар: икки муножот, Пайғамбар васфи, меърож таърифи, тўрт наът, Баҳромшоҳ мадҳи, ўзининг таъзим адосидаги сўзи, асарнинг макоми ва мартабаси ҳақидаги фикри, сўз фазилати баёни, назмнинг насрдан афзаллиги, икки хилват ва уларнинг икки самараси, тунги ишрат хусусида, йигирматадан мақолат ва ҳикоят ва хотима. Муқаддима қисмлар гарчи Шарқ дostonчилиги анъаналарига эргашиб ёзилган бўлса-да, сўз фазилати, назм ва наср қиёсига бағишланган боблар ҳамда икки хилватда муаллифнинг дастуриламал характеридаги фикр ва қарашлари илгари сурилган. Мақолатларда эса у инсоннинг яратилиши, ҳукмдорлик ва адлу инсоф, дунё ҳодисалари, шох ва халқ муносабати, кексалик ва ёшлик, инсонийлик фазилатлари, яратилиш моҳияти, дунёнинг бевафолиги, унинг мазаммати, таркидунё ва тирикчилик ташвишларидан нажот топиш, охирзамон аломатлари, ғафлат танкиди, ҳасадгўйлар маломати, маслақ йўлида собитлик, ибодату тажрид, мунофиқларни ёзғириш, охират билан юзлашиш, замон аҳлининг беадаблиги каби мавзуларда баҳс юритади. Шоир аввал мавзуга онд ўз фикру қарашларини баён этиб, кейин сўзларининг тасдиғи учун ҳикоят келтиради. Шу тарика, муаллиф ўқувчини ўз сирлар хазинасига “тақлиф этар экан, уни жамият ва инсон ҳаётининг бири ошкор, бири пинҳон сирлари билан яқинроқ таништиришни мақсад қилиб қўяди. Бинобарин, “Махзан ул-асрор”ни шоирнинг ҳаётий

кузатишлари асосидаги фалсафий, ижтимоий ва ахлокий қарашларининг бадий мажмуаси дейиш мумкин¹⁸.

“Махзан ул-асрор” – Низомийнинг Аллоҳ–Олам–Одам муносабатлари борасидаги кўп йиллик кузатишлари ва тафаккури натижасида англаганлари, ҳаёт моҳияти ва инсон умрининг мазмуни хусусида ўйлаганлари, идеал жамият ва комил инсон ҳақида истаганларининг бадий образ ва тимсоллар воситасидаги назмий талқинидир.

Инсон–ҳаёт–жамият ҳақидаги қарашлари дарж этилган кўнгиш дафтарида.

Айни жихатдан, “Махзан ул-асрор” – шоирнинг ўзига хос ҳаётномаси, авлодларга эса йўриқномасидир.

Дунёнинг барча донишмандлари каби, Низомийни ҳам дунёнинг моҳияти, ҳаётнинг мазмуни, инсоннинг жамиятдаги ўрни, турли инсоний фазилат ва иллатлар каби азалий ва абадий муаммолар қизиқтирган, қийнаган, тафаккур уммониغا чўмдирган. Айни ҳаётнинг масалалар, одамлараро муносабатлар, инсон хилқатининг гурфа тусланишу турланишлари туғрисидаги қарашларини турли мавзуларга ажратиб, дoston тузилишини шакллантиради. Дикқат қилинса, адолатли жамият, одил ҳукмдор, комил инсон тушунчалари шоир қарашларининг марказида туради. Бу йўлда асосий тусиқ бўлган дунё ва инсоний иллатлар танқиди дostonда муҳим ўрин тутди. Асарда асосий эътибор дунё мазаммати ва инсоний иллатлар танқидига йўналтирилганлиги бежиз эмас. Йигирма мақолатдан бештаси, яъни тўртдан бири дунёга бағишланган: “Дунё ҳодисалари хусусида” (3-мақолат), “Дунё ташвишларидан қутулиш баёнида” (9-мақолат), “Дунёнинг бевафолиги баёнида” (11-мақолат), “Тупроқ манзили бўлмиш дунёга видо айтиш” (12-мақолат), “Дунёга таъна-маломат ёғдириш” (13-мақолат). Инсоннинг

¹⁸ Эркинов С., Ғанихонов М. Низомий Ганжавий. – Тошкент: “Фан”, 1992. 20-бет.

яратилиши, табиати, фазилат ва иллатлари билан эса ун уч мақолат – асарнинг тенг ярми боғлиқ дейиш мумкин: “Одам Атонинг яратилиши хусусида” (1-мақолат), “Кексалик васфида” (5-мақолат), “Мавжудот эътибори баёнида” (6-мақолат), “Одамийликнинг бутун хилқатлардан устунлиги” (7-мақолат), “Яратилиш баёнида” (8-мақолат), “Охирзамон аломатлари баёнида” (10-мақолат), “Ғафлатга маломат ёғдириш” (14-мақолат), “Ҳасадгўйларга маломат ёғдириш” (15-мақолат), “Маслак йўлида жадал олға босиш баёнида” (16-мақолат), “Ибодату тажрид баёнида” (17-мақолат), “Мунофиқларга маломат ёғдириш” (18-мақолат), “Охират ила юзлашув баёнида” (19-мақола), “Замондошларнинг беадаблиги баёнида” (20-мақолат). Аслида қолган барча боблар ҳам у ёки бу даражада инсон билан боғлиқ. Шох–халқ–жамият–адолат масалалари ҳам дostonнинг таянч қисмларидан ҳисобланади: “Инсоф, адолат ҳимоясида шохга панду насиҳат” (2-мақолат), “Подшонинг раиятга ҳуснириояти баёнида” (4-мақолат). Лекин “Ноумид подшо ва уни Аллоҳ афв этгани ҳикояти” (1-мақолат), “Сулаймон ва деҳқон ҳикояти” (3-мақолат), “Фаридун ва оҳу ҳикояти” (7-мақолат), “Золим подшо ва ростгўй киши ҳикояти” (14-мақолат), “Ёш шаҳзода ва унинг кекса душманлари ҳикояти” (15-мақолат), “Жамшид ва унинг хос маҳрами ҳикояти” (18-мақолат), “Ҳорун ар-Рашид ва сартарош ҳикояти” (19-мақолат) каби ҳикоятлар бошқа мақолатлар ҳам айни мавзудан айри эмаслигини кўрсатади. Шу билан бирга, муқаддима боблар ҳамда “Одам Атонинг яратилиши хусусида” (1-мақолат), “Яратилиш баёнида” (8-мақолат), “Охирзамон аломатлари баёнида” (10-мақолат), “Ибодату тажрид баёнида” (17-мақолат), “Охират ила юзлашув баёнида” (19-мақолат) ва дунё билан боғлиқ мақолатлар, “Ноумид подшоҳ ва уни Аллоҳ афв этгани ҳикояти” (1-мақолат), “Тавбабузар зоҳид ҳикояти” (9-мақолат), “Исо алайҳиссалом ҳикояти” (10-мақолат), “Соҳибназар муъбад ҳикояти” (11-мақолат), “Ҳожи ва суфий

хикояти” (13-мақолат), “Пир ва мурид хикояти” (17-мақолат) каби ҳикоятлар асарнинг диний-гасаввуфий асослари ҳам мустаҳкамлигидан далолат беради. “Низомий ҳаётда нима муқаддасу нима фахш, инсон нима учун интилноғи, нимани рад қилноғи керак деган саволларни ўртага қўяр экан, бу саволларга жавоб беришда Қуръон сураларига мурожаат қилади, ҳадисларни асос қилиб олади, ўзининг узок йиллик ҳаётий кузатишларидан келиб чиқади”¹⁹.

Жалолоддин Румийнинг 6 китобдан иборат “Маснавийи маънавий” номи муаззам асари, Фаридиддин Атторнинг “Мантиқ ут-тайр”, “Илоҳийнома”, “Асрорнома”, “Уштурнома”, “Булбулнома”, “Панднома”, Ҳаким Санойининг “Сайр ул-ибод”, Махмуд Шабустарийнинг “Гулшани роз” сингари форсий суз санъати дурдоналари таржимасида қалами қайралиб, малака ва тажриба ҳосил қилган, мумтоз адабиётнинг мохир таржимонига айланган Ўзбекистон халқ шоири Жамол Камол “Махзан ул-асрор”ни ҳам ўзи яратилган саръи мусаддаси матвийи вазнининг айнаи ўзи билан таржима қилиб, таржимада шакл ва мазмун бирлигига эришган. Чунончи:

Бех, ки сухан	\ дерписан-	\ д-овари,
То сухан аз	да-аст балан-	д-овари.
- V V -	\ - V V -	\ - V -
Яхши эрур	\ сузни писан-	\ д айласанг,
Су-уз мако-	\ мини балан-	\ д-айласанг.
муфтаилун	\ муфтаилун	\ фоилун

Бизда ўтмиш шоирлари асарларини арузда таржима қилиш талаб этилади. Чунки биз аруздан буткул узилиб кетганимиз йўқ. Бинобарин, Ж.Камолнинг асарни ўз

¹⁹ Эркинов С., Ғанихонов М. Низомий Ганжавий. – Тошкент: “Фан”, 1992. 21-бет.

анъанавий вазнида таржима қилиши ўзини оклаган. Айни пайтда, дostonни ўз вазнида таржима қилиш мутаржимга муаммо туғдирмаганидек, уни ўз вазнига солиб ўқиш ўқувчига ҳам қийинчилик туғдирмайди. Чунки бу вазн оҳанг жиҳатидан 4x4x3 турокли 11 ҳижоли бармоқ вазнига яқин ва уни айни вазнга солиб ўқиш мумкин:

4	4	3
Аҳли қалам \	чекса-да сўз \	ранжини,
Сўзда очур \	икки жаҳон \	ганжини.

Бадий таржимада сўзларни эмас, балки улар қатида яширинган маънони таржима қилиш муҳим ҳисобланади. Лекин бу талаб сўзма-сўз таржиманинг аҳамиятини бутунлай инкор этмайди. Матн имкон берган ўринда сўзма-сўз таржима ҳам керак, баъзида ҳатто зарур ҳам. Чунки сўзма-сўз таржима имконияти мавжуд бўлган ҳолда сўзни айлантиришга, аниқ-тиник англашилиб турган маънони мавҳумлаштиришга ҳожат йўқ. Хусусан, яқин ва луғат таркибида умумийлик кўп тиллардан таржимада бу имкониятдан самарали фойдаланиш керак.

Шу ўринда таъкидлаш жоизки, таржимашуносликдаги яқин ва узок тиллар тушунчаси тилшуносликдаги айни тушунчадан фарқланади. Агар тилшуносликда бир оиллага мансуб тиллар яқин ёки қардош, бошқа-бошқа оиллага мансуб тиллар эса узок тиллар ҳисобланса, таржимашуносликда тилларнинг узок-яқинлиги улардаги лексик жиҳатдан умумийликнинг кўп ёки озлигига кўра белгиланади. Чунки "қандай тилдан бўлмасин, бадий асар таржимасида оригинал лингвистик хусусиятларининг асосий омили сифатида лексика

майдонга чиқади”²⁰. Бу бежиз эмас. Негаки, адабиёт сўз санъати, бадий матннинг асосида эса сўз ётади.

Маълумки, ўзбек тили туркий, тожик тили эса эроний тиллар оиласига мансуб. Бошқа-бошқа оилаларга мансублиги жиҳатидан улар узаро узок тиллар ҳисобланади. Лекин асрлар мобайнида бир жуғрофий ҳудудда ёнма-ён яшаб келганлари, бир хил иктисодий-ижтимоий муҳитда ривожланганлари, хўжалик юритиш ва турмуш тарзидаги умумийликлар, тарихи, дини, руҳияти ва маданиятидаги муштаракликлар, адабиёт ва санъатининг ягона анъаналар асосида тараққий этгани бу икки халқнинг тили мутлақо бошқа-бошқа оилаларга мансублигига қарамай, уларда ҳар томонлама уйғунликнинг юзага келишига, лексик жиҳатдан умумийликнинг пайдо бўлишига олиб келган. Ж.Камол форсий тил берган бу имкониятдан ўз таржималарида самарали фойдаланади: ўз ўрнида сўзма-сўз таржима қилади, ўз ўрнида ижодий. Жумладан, қуйидаги байтни сўзма-сўз таржиманинг ёрқин ва гузал намунаси дейиш мумкин:

Ҳар ки раҳе рафт, нишоне бидод,
Ҳар ки бадс кард. замоне бидод.

Кимки юрар йулга, нишон бергуси,
Кимки ёмон эрди, товон бергуси.

Биринчи мисра таржимаси сўзма-сўз аслиятга мувофиқ. Иккинчи мисра таржимасида эса “замон” сўзи “товон” билан алмаштирилган. Бунда “Ёмонлик қилган шу замоннинг ўзида жазосини олади” деган фикр кофия талаби билан “Ёмон киши ёмонлигининг товонини тўлайди” тарзида бироз ўзгартириб

²⁰ Исомиддинов З. “Алдоқчи сўзлар” билан баҳс // Таржима санъати (Мақолалар тўплами). 5-китоб. – Тошкент: Фафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1980. 154-бет.

таржима қилинганки, бу ҳам аслида “Ёмон киши жазосини олади” деган ҳикматнинг айни ўзидир.

Қуйидаги байт таржимаси хусусида ҳам шундай дейиш мумкин:

Тан чи шиносад, ки туро ёр кист,
Дил бувад огах, ки вафодор кист.

Тан сира билгайми, сенга ёр ким?
Дил ўзи огоҳ – вафодор ким?

Бу ерда биринчи мисрадаги “Тан қаердан билади?” деган жумла “Тан сира билгайми?” деб олингани билан бу икки ибора маъно жиҳатидан ўзаро муштаракдир.

Таржимон фақат аслият мазмунини беришнигина эмас, балки унинг бадиий гузаллигини ҳам қайта яратишни, асарнинг таъсир кучини ҳам сақлаб қолишни ва таржиманинг ҳам аслият каби жаранглаб чиқиши, бошқа заминда гуллаб мева берган ниҳол каби ўзга тилда ҳам аслий гароватини кўз-кўз қилиши, таржима ўқувчисининг ҳам шуурини тўлқинлангириб, кўнглидан жой олишига эришиши керакки, бунга фақат катта маҳорат билан амалга оширилган ижодий таржима орқали этишилади. Жамол Камол ўз таржималарида бунга астойдил ҳаракат қилади. Қуйидаги байт таржимаси бунинг ёркин намунаси:

Ҳукка пуровоз ба як дур бувад,
Гунг шавад чун шикамаш пур бувад.

Байтнинг мазмуни: “Ичида биргина дур бўлган садафнинг овози оламни бузади. Ҳолбуки, корни дурга тўлса, у гунгга айланади”. Бу “Буш идишнинг овози баланд чиқади, ичи тўла бўлса, хомуш тортади” деган халқ мақолига ўхшаш ҳикматли сўздир. Таржимон ўзбек тилидаги нафис шеърят

тили учун бир қадар қупол туюлган “корин” ва “гунг” сўзларидан воз кечиб, байт мазмунини соф ўзбекча ва гўзал ифодалар воситасида қайта шакллантиради. Натижада чинакам ўзбекона таржима дунёга келади:

Хуққада бир дур эса, солгай нидо,
Дур ила лик тўлса, чиқармас садо.

Бадий таржиманинг антиномияларидан бири шундаки, таржимон матнга қанчалик ёпишиб олса, уни сўзма-сўз таржима қилишга уринса, аслиятдан шунчалик узоклашади, аксинча, матндан бир қадар чекиниб, унга ижодий ёндашса, муаллифнинг сўзини эмас, фикрини уқишга, асарнинг зоҳирий маъносини эмас, балки ботиний мазмунини акс эттиришга интильса, аслиятга шунча яқинлашади. Гўзал ва мукамал таржима ярагади. Чунончи:

Қуввати кўҳе зи ғуборе махоҳ,
Оташи деге зи шароре махоҳ.

Байтнинг мазмуни: “Чангдан тоғ кучини, учкундан ўчок утини тилама” бўлиб, таржимон ижодий ёндашув асосида риторик сўрок санъатини қўллаш билан маънонинг ҳам бир парда баланд ва бир қадар таъсирчан, ҳам ўзбек тилида жаранглаб чиқишини таъминлаган:

Қуввати тоғ қайда, ғубор қайдадир?
Қайда ўчок ўти, шарор қайдадир?

Таржимашуносликда компенсация деган тушунча мавжуд. Бу таржимоннинг таржима жараёнида қурбон берилган бир тилга хос бўлиб, иккинчи тилга кўчириш кийин бўлган қуп маъноли сўз, ибора ёки бадий санъатларнинг ўрнини бошқа бирор восита билан тўлдиришга уриниши,

бошқача айтганда, товон тўлаши. Жумладан, қуйидаги байтнинг мазмуни: “Ситам тилини чўзиб, уйим эшигини ўз муҳри билан боғлади” бўлиб, аслиятда конкрет ифодаланган образли бу иборани ўзбек тилида ифодалашга қийналган таржимон уни умумлаштириб олади, лекин бунинг эвазига икки қарра товон тўлаган: ҳам қойилмаком ўзбекча ифода топган, ҳам тарсеъ санъатини қўллаган ва таржиманинг муваффақиятини таъминлаган:

Дар ситамободи забонам ниҳод,
Муҳри ситам бар дари хонам ниҳод.

Қаҳру итоб этди яна қанчалар,
Ранжу азоб этди яна қанчалар.

Жамол Камолнинг таржимон сифатидаги ибратли фазилати, унинг таржималарига хос энг муҳим хусусият бу — уларнинг аслиятга шакл ва мазмун жиҳатидан ҳар томонлама мувофик бўлиш баробарида, ўзбек тилида худди оригинал асар сингари ширали тил, раво услуб ва жозиб оҳангда жаранглаб чиқишидан иборат.

“Махзан ул-асрор”дан мутафаккир шоирнинг қуп йиллик ҳаётий кузатишлари, тираи тафаккури маҳсули бўлган ҳар бири халқ мақолларидай жарангловчи қатор ҳикматли сўзлари ҳам ўрин олганки, Ж.Камол уларни ҳам киёмига етказиб таржима қилган. Масалан:

Дустии ҳар ки туро равшан аст,
Чун дилат инкор кунад, душман аст.

Ким у асл дўст, сенга равшан эрур,
Тортмаса кўнглинг, ўша душман эрур.

Ўзбек тилида жаранглаб чикқан шоирнинг куйидаги хикматли мисралари ҳам укувчилар кунглидан жой олиши шубхасиз:

Майни сен ичгувчи, заҳарда не айб?
Айбни сен этгувчи, даҳрда не айб?

Қоида-қонунга йук эрса қарор,
Баски бузилгайди тамом рўзгор.

Душмани донойинг этар қасди жон,
Дўст гулу нодон эса, андин ёмон.

Албатта, таржима қатор камчиликлардан ҳам холи эмас. Жумладан, Ж.Камол таржималари учун хос бўлган икки камчиликни айни таржимада ҳам кўрамиз: бири – архаик сўзларни суниестемол қилиш бўлса, иккинчиси – қофия борасидаги эътиборсизлиги. Туғри, у қатор тушунарсиз арабий-форсий сўз ва ибораларга матн ости ҳаволасида изоҳ беради. Лекин изоҳсиз қолган бундай сўз ва иборалар ҳам оз эмас. Шу билан бирга, баъзи мисра ва байтларни таржимасиз айнан қолдириб, матн ости ҳаволасида уларга изоҳ беради.

Шеърнинг бутун бадийи гузаллиги, таровати, жаранги, таъсирчанлиги қофия билан. “Махзан ул-асрор” таржимасида Жамол Камол кўплаб пишиқ-пухта, гузал, таъсирчан ва оҳорли қофияларни маҳораг билан топиб қўллаган: *қолмамини – дол эмиш, камар – кўрсалар, атай – жилмагай* кабилар шулар жумласидандир. Табиийки, бундай катта дostonни бошдан-оёк тўқ қофиялар билан таржима қилиш қийин. Минг йиллар давомида сайқал топган бу шеърятда оҳорли қофия топишнинг ўзи бўлмайди. Шунинг учунми, таржимон кўплаб байтларни оч қофиялар билан ўзбекчалаштиради. Эътироф

этиш керакки, оч кофиялар борасида ҳам таржимон анча махорат кўрсатган. Бу ҳам узига хос кашфиёт, бу ҳам адабиётни бойитади. Зеро, сийқаси чиккан тўқ кофиялардан кўра, охорли оч кофия қулоққа ёқимли эшитилади. Чунончи, куйидаги оч кофиялар фақат Ж.Камол томонидан топиб қўлланган бўлиб, бу мутаржимнинг поэтик кашфиётларидир: *муитарий – сингари, алиф – ракиб, қуруқ – гуруҳ, омади – қолмади, маскани – кимсини, уфлиди – ухлади, сахий – гаҳи, дардингданам – макрингданам, айбингга – афтингга, хулласи – суфраси, тараф – атаб, анбарин – аввалин, ҳамон – тамом, пахтаси – пардаси, бўлмагай – қўллагай, пардани – даврани, галвасин – қолмасин, сайрашар – айлашар, кимсамиз – ҳиссамиз* ва ҳоказо.

Халқ ичида қулоқ кофия деган тушунча мавжуд. Бу кофиядош бўлмаса-да, сўзларнинг оҳанги ва охириги ҳарфларига кўра узига хос уйғунлик касб этишидир. Ёзувда улар аниқ-тиник фаркланса-да, талаффузда кофиядош сўзларга ўхшаб эшитилади. Ж.Камол ўз таржималарида ана шундай овоз ва оҳангига кўра муайян уйғунлик касб этиб, ўзаро жарангдош сўзлардай эшитиладиган қулоқ кофиялардан ҳам кўп фойдаланади. Уларга мисол сифатида куйидагиларни келтиришимиз мумкин: *эскидир – сўз дегил, кулчаси – парчаси, эса – неча, наргиси – олгуси, этмагинг – тўкмагинг, изин – зугум, аслида – устига, қоплабон – заъфарон, камарбаста – эрмасди, кўрмадик – буюк, сабаб – қават, ишларим – музтар эдим, бандадир – хилватдадир, келмайин – уйлагин, дийдадин – новдадин, кўксидин – оғзидин, қулгиси – кўйчиси, ороммидир – номингдир ул, пардани – хирқани, фўзундин – ўзимдин, кечқурун – ўспирин* ва бошқалар.

Бирок, барча байтлар ҳам ана шундай тўқ ва оч кофиялар билан муваффақиятли таржима қилинмаган – таржимон кўпинча мазмунга асосий эътиборни қаратиб, кофияни назардан кочиради. Жумладан, куйидаги каби сўзларни ўзаро

кофия деб бўлмайти: ҳай – яша, хушнудлигинг – утхўрлигинг, пойлоқчилар – амал, қартайиб – қийин, жон – ҳам, афтода – тоза, туширмақ – кутармақ, уял – қадар, гам – баланд, ҳами – ила, сабр – нафс, камарбанд – музайян, устига – оғзига, галма-гал – келдилар, эрдик – билакузуги, парвоналар – тўтдилар, олар – гўзал, хун – тўкмадим, сари – солгани, маҳал – беҳабар, майпараст – гавҳарфишон, мудом – боғбон, бошингдин – эшакдин, олдин – ҳозир, дилдин – адамдин ва бошқалар. Бизнингча, бундай сўзлар жуфтлиги билан тутаган байтларни кофиясиз ўтирилган дейиш мумкин. Бундан таржимоннинг, Алишер Навоий таъбири билан айтганда: “Кофия эҳтиётига муқайяд эмас”лиги²¹ маълум бўлади. Ҳолбуки, Шарқ шеърлятида кофияга шунчалик катта эътибор берилганки, ҳатто кофия илми алоҳида фан тармоғи сифатида ривожланган.

Низомийнинг “Махзан ул-асрор” достонини ўқувчи замонавий асар сифатида эмас, балки мумтоз адабиёт намунаси каби қабул қилади ва бу мантиқан тўғри ҳам. Зеро, Низомийнинг ўтмиш шоири эканлигини эсдан чиқармайликда. Таржимада қўлланилган кўплаб форсий-арабий сўзларни эса Навоий ва Бобур меросхўрлари бўлган халққа нотаниш дейиш ўзимизни камситишдан бошқа нарса эмас. Шунингдек, форсий сўз ва ибораларни баъзан кофия ва вазн ҳам талаб қилишини хотирдан фаромуш этмаган маъқул.

Устоз таржимашунос Ғ.Саломов шундай ёзадилар: “Бизда кўп ҳолларда тил луғатининг архаик қатламини қандайдир кераксиз, баъзан ҳатто “зарарли”, ортиқча нарса деб ҳам қаралади. Ваҳоланки, бу тамомила тўғри эмас. Архаик сўзлар, В.Г.Белинский таъбири билан айтганда, “хакикий, бебаҳо хазинадир”. Чунки улар воситасида луғатнинг кўп маънолик хусусияти ошади ҳамда махсус

²¹ Алишер Навоий. Муқаммал асарлар тўплами. Йиғирма жилдлик. 13-жилд. – Тошкент. “Фан”, 1997. 63-бет.

шеърий маъно ва лисоний мухит яратиш учун катта имконият юзага келади”.

Биз ҳали мумтоз сўз санъатидан бутунлай узилиб кетганимиз йўқ. Лутфий, Навоий, Бобур, Машраб, Фузулий, Огахий, Муқимий, Фурқат каби шоирлар асарларини халқимиз севиб ўқийди, улар мактаблар ва олий ўқув юртлари дастурига киритилган. Бинобарин, мумтоз адабиётдан баҳраманд ўқувчиларда маълум даражада “арханк” сўз жамғармаси бўлади. Қолаверса, тил нафақат янги қабул қилинган сўзлар, балки истеъмолдан чиқиб кетган баъзи сўзларга қайта ҳаёт бағишлаш ҳисобига ҳам бойиши шубҳасиз. Таржима жараёнида буни ҳисобга олиш керак. Мумтоз шоирларни таржимада ўта замонавийлаштириш ҳам ўзини оқламайди: уларни ўтмишдан бутунлай ажратиб олмаган ҳолда, замонавий таржима қилиш керак. Яъни, уларнинг асарлари таржимасини замонавий ўқувчи тушунсин, айтиш пайтда, қайсидир даражада анъанавий унсурлар ҳам акс этиб, бу асарларнинг замонавий эмас, балки мумтоз адабиёт намунаси эканлигини эслатиб турсин. Ўтмиш адабиёт руҳида тарбия топган, Шарқ мумтоз сўз санъатини яхши билган, қадим туркий, арабий ва форсий сўз захираси бой мутаржим бу борада *олтин ўрталиқ*ни топа олган: ўз таржимасида ўрни-ўрни билан арханк сўзлардан маҳорат билан фойдаланиб, таржиманинг бадиий жозибаси ва эстетик таъсир қувватини янада оширган. Натижада ўзбек ўқувчиси Низомий достонини бир вақтнинг ўзида ҳам мумтоз, ҳам замонавий сўз санъати намунаси сифатида қабул қилади.

Бундан ташқари, таржимада вазний сакталиқлар ва маъно билан боғлиқ хато-нуқсонлар ҳам оз эмас. Лекин кўрсатиб ўтилган қусурлар таржиманинг умумий муваффақиятига соя солмайди. Энг муҳими, жаҳон сўз санъати дурдона асарларидан яна бирининг ўзбек тилида жаранглаганию миллий адабиётимиз хазинасининг навбатдаги олтин ёмби билан бойигани.

Табиийки, таржиманинг ютуқлари ҳақида ҳам, кусурлари ҳақида ҳам мухтасар бир сўзбоши доирасида батафсил фикр юритишнинг имкони йўқ. Келгусида нафақат “Махзан ул-асрор”, балки умуман Низомий “Хамса”сининг барча дostonлари таржималари ва уларнинг Қутб Хоразмий, Огаҳий, Жамол Камол, Олимжон Бўриев, Жонибек Сувонқулов ва бошқа таржимонлар томонидан амалга оширилган барча таржима нусхалари ва уларнинг киёсий таҳлили бўйича бир неча йирик тадқиқотлар олиб борилиши шубҳасиз.

Низомий “Хамса”си нафақат озар ёки Шарқ адабиёти, балки жаҳон сўз санъатининг ҳам дурдона асарларидан бири ҳисобланади. Навоий бобомиз севиб ўқиган, таъсирланган ва татаббу боғлаган бу асарни унинг ворислари бўлмиш ўзбек ўқувчилари ҳам кўп йиллардан буён ўз тилларида маза қилиб ўқишни орзу қилиб келар эдилар. Лекин тор доирадаги мутахассисларгина тадқиқот олиб бориш тақозоси ўларок уни аслиятда муголаа қилганлар. Мустақиллик йилларида “Хамса” таржимаси борасида саъй-ҳаракатлар бошланиб, таниқли таржимон Олимжон Бўриев аввал “Лайли ва Мажнун” ва “Хусрав ва Ширин”, кейин эса “Махзан ул-асрор”, Жонибек Сувонқулов эса “Иқболнома” дostonларини ўзбек тилига ўғирдилар. Лекин адади камлигидан бу таржималардан шоир мухлисларининг кўпчилиги баҳраманд бўлганлари йўқ. Ниҳоят Озарбайжон Маданият маркази ташаббуси билан Ўзбекистон халқ шоири Жамол Камол бу муаззам асарнинг тўлиқ таржимасига қўл урди. Умид қиламизки, ўз анъанавий вазнида таржима қилиниб, шакл ва мазмун бирлиги сақланган бу таржималар катта адабларда чоп этилиб, кенг ўқувчилар оммаси қўлига етиб боради.

Жаҳон сўз санъатининг дурдона асарларига ҳар бир замоннинг ўз талаби, ҳар бир авлоднинг ўз эҳтиёжи бўлади. Бу — янги таржималарга йўл очади. Ғ.Саломов ва З.Исомиддиновларнинг ёзишларича, “таржима пайдо бўлган

даврдан бошлаб қайта таржимага эҳтиёж келиб чиққан. Ҳозирги даврда ривожланган мамлакатларда машҳур асарларнинг бир неча таржималари мавжуд ва бу ҳодисага габий ҳол сифатида қаралади. Бунда, биринчидан, ҳар бир таржима асарнинг янги киррасини очади, ўзгача талқинини вужудга келтиради. Иккинчидан, ўқувчи бу таржималар ичидан дидига қараб ўзига ёққанини танлаб ўқийди. Учинчидан, бу таржималарни аслиятга қиёслаш орқали улардан қайси бирининг аслиятга кўпроқ мувофиқлиги, таржимонларнинг маҳорат даражаларини ҳам аниқлаш мумкин бўлади. Бинобарин, ушбу таржима ҳам улуг “Низомий панжасига урилган яна бир панжа”, “Махзан ул-асрор” катида яширинган маъно қирраларини очиш, асарнинг янги талқинини вужудга келтириш йўлидаги навбатдаги уринишдир.

Жамол Камол Низомий “Хамса”сини тулик таржима қилишга бел боғлаб, ҳозирда унинг иккинчи достони “Лайли ва Мажнун” таржимаси устида ғайрат билан ишляпти. Фурсатдан фойдаланиб, биз таржимонга бу муаззам асар таржимасини ниҳоясига етказишини тилаш баробарида жаҳон илму адаб аҳлини ҳайратга солиб келаётган Шарқ адабиётининг яна кўплаб сара асарларини таржима қилиб, ўзбек таржима адабиётини хазинасини бойитишини орзу қилиб қоламиз.

Ўз ўрнида, Ўзбекистонда озар адабиёти тадқиқи, таржимаси ва тарғиби билан боғлиқ ҳар бир интилишни ҳам моддий, ҳам маънавий жиҳатдан фаол қўллаб-қувватлаб келаётган Озарбайжон Маданият марказига, хусусан, унинг раиси Самирбей Аббасовга ўзбек-озар маданий-адабий алоқаларини янада ривожлантириш йўлидаги сазй-ҳаракатлари учун миннатдорчилик изҳор этамиз.

Эргаш ОЧИЛОВ,
филология фанлари номзоди

ДЕБОЧА

Бисмиллохир раҳмонир раҳим
Бўлди калит очгали ганжи ҳаким.

Фотихайи фикрату сўз интиҳо
Номи Худо бирла бўлур, эт адо.

Ул ҳама келгувчининг энг аввали,
Ул ҳама қолгувчининг энг афзали.

Улки жаҳон соҳиби аввал, азал,
Улки қалам бўйнига такмиш гуҳар.

5 Улки фалак пардасин очгай нукул,
Пардашунослар ишига парда ул.

Мабдаи²² ҳар чашмаки, жуд исми бор,
Холиқи ҳар нарсаки, бир жисми бор.

Лаълдин офтобга камарбанд этиб,
Ерни яшил, сувни музайян этиб.

Сидку вафо аҳлига андин сафо,
Ризку насиб хайлига андин ато.

Аклу заковат ипида дур ушал,
Тийра ақл дийдасида нур ушал.

10 Чехраки нуроний ушандин фақат,
Шоҳу салотинга²³ берур тожу тахт.

²² Мабда – бошланиш, асл, асос.

²³ Салотин – султонлар.

Ҳар не пишик чорани этгувчи хом,
Айбу гуноҳларни кечиргувчи хам.

Кимки ваҳим ичра эса, шахнаси²⁴,
Аҳли илм тадбирининг чашмаси.

Аввалу охир у, вужуду сифот,
Бор этару йўк этар ул коинот.

Олдида шу икки жаҳон кам эрур,
Умримиз ул, уйлаки, бир дам эрур.

15 Борми бирор кимсаки бешубҳа шак,
Мулк манимдир, дегай андин булак?

Бор ила йўк, пасту баланд ҳар жиҳат,
Бўлгаю бўлмасми, У бордир фақат.

Ожиз эрурлар ҳама илму амал
Этгали бу нуқта, муаммони ҳал:

Ки азали илм не дарё эрур?
То абади мулк не саҳро эрур?

Аввали ул – аввали беибтидо,
Охири ул – охири беинтихо.

20 Равзаи жисмингга Ўзи берди хур,
Наргиси чашмингга Ўзи берди нур.

Қашмақаш²⁵ айлайди башар, зиндалиқ,
Ҳозиру Ҳақ олдида бу бандалиқ.

²⁴ Шаҳна – бу ерда посбон маъносид.

²⁵ Қашмақаш – торта-торт.

Ҳар неки Ул йўқса, бақо йўқ анга,
Улки муқаддас, фано йўқ анга.

Миннатин айтур анга минг бир йўсин,
Ҳар камари тоғу қулоҳи замин.

Бўлмаса нури қарами жилвағар,
Қайда тикандин гулу найдин²⁶ шақар?

25 Ҳимматидин бўлди қарам бснийёз,
Банди вужуд топди адамдин²⁷ халос.

Шу ики-уч бузғуну вайрон учун
Солди фалак бошига ташвиш тугун.

То у тугунларни Ўзи ечмади,
Тун сочи кундуз қўлидин тушмади.

Дуру гуҳар тизди фалак доналаб,
Ювди адам гардини сўнг, шоналаб²⁸.

30 Урди неча чанбарин афлок уза,
Етти тугун солди кейин хок уза.

Тикди либос илки-ла, хуршиду мох
Кийди ипак тунини оку қаро.

Келди булутлар дили дарёсидин,
Чашман Ҳизр – ул лаби хазросидин²⁹.

²⁶ Най – бу ерда: найшақар – шақарқамиш.

²⁷ Адам – йўқлик

²⁸ Шона – тароқ. Шоналаб – тараб.

²⁹ Ҳазро – яшил; кўк.

Тўқди саҳар жомини хок устига,
Томди унинг катраси тош оғзига.

Ут ила сув бир-бирига чеврилиб,
Чарвиси дур, буйраги ёқут бўлиб.

35 Ел ила тупрок дилидин чекди хун,
Жойлади, лаъли жигарин этди хун.

Боғи сахони этибон тоза ул,
Сўз кушини айлади овоза ул.

Тилни этиб мевайи боғи ажаб,
Сўз дурига тутди кулоқдин садаф.

Пардасини чекди ширин уйкуга,
Тан сувини буркади жон устига.

Зулфи заминни зеби олам этиб,
Рух³⁰и башарга холи исён чекиб.

40 Поклади тубандаги зар юзини,
Ювди баҳор абри-ла гул ҳайзини.

Гарди ҳавони суриб осмонга ул,
Берди сабо атрини райҳонга ул.

Хуни жаҳонни жам этиб гил ила,
Тутди хирад набзини³¹ кўнгил ила.

Ғам кетидин лабни безаб кулгуси,
Айлади Зухрони само куйчиси.

³⁰ Рух – юз.

³¹ Хирад набзи – ақл томири.

Тун нафаси – атру уфур сотгани,
Кукда хилол – сирғаси ул, таққани.

45 Сўзи узун, дасти дароздир магар,
Тоши учиб чодирдин, бош ёрар.

Юрди ваҳим неча яёв йул ила,
Эшигидин қайтди куруқ қул ила.

Йул басс³² юрди, замир топмади,
Излади куз неча, назир топмади.

Ақл кириб деди: талаб айладим,
Тарки адаб эрди, адаб айладим.

Ҳар кишиким таслими паргоридир³³,
Ой каби ҳар лаҳза талабгоридир.

50 Тўрда ўтирганлар учиб унга тик,
Аршга етишганда урарлар эшик.

Чарх ажаб сармаст эрур тавқидин,
Ер дили лиммо-лим эрур шавқидин.

Номи улуғвори азиздир, аҳад,
Тахти самовоти азимдир, абад.

Хоси атосини сўрар дардлилар,
Пайки равонини³⁴ кутар бандилар.

³² Бас (Бассе) – кўп, бениҳоя.

³³ Паргор – циркуль, доира; ашё, асбоб; йул, тарик.

³⁴ Пайки равон – жон элчиси; жон.

Дилки, у жон нисбатида пок эмиш,
Эшигида ўзини тупрок демиш.

- 55 Неъмат дунё – эшиги донаси,
Ҳар гули – Боғи Эрам афсонаси.

Хоки Низомийки, мададкори Ул,
Донайи тахвид³⁵ экинзоридир.

Илк муножот

Аллоҳнинг қаҳру ғазаби ва ундан қўрқиш баёнида

Эйки ўзингдин хама лайдо бўлиб,
Хоки заиф Сен-ла тавоно³⁶ бўлиб.

Бори туғинг остидадир коинот,
Биз сенга қойим, сен эсанг Зоти Зот.

Борсану сурат ила пайванд эмас,
Кимса сенга, сен анга монанд эмас.

- 60 Улки тағайюр³⁷ нима билмас ўзинг,
Улки тирикдир, сира ўлмас ўзинг.

Биз ҳама фонию, бақо, бас, Сенинг,
Мулки таолову тақаддус³⁸ Сенинг.

³⁵35 Тахвид - Аллоҳ таолонинг бирлиги, ягоналиги. Бу тушувчага қўра борлик ягона бир вужуддан, оламдаги барча нарсалар унинг тажаллийси, намоён бўлишидан иборат.

³⁶36 Тавоно – қудратли.

³⁷37 Тағайюр – ўзгариш, бир ҳолатдан иккинчи ҳолатга ўтиш.

³⁸38 Тақаддус – пок, муқаддас.

Ер сенинг азминг ила сақлар суқун,
Гумбази кук азминг ила бесутун.

Берди фалакка хаами чавгонни³⁹ ким?
Берди жасад бағрига ул жонни ким?

Сенсан ушал бонг урибон Ҳақ дегай,
Ким яна ул узни “аналҳақ” дегай?

65 Сабру қарор бермасанг, ороммидир?
Тоқати ишк жазбаи номингдир ул.

То караминг тутди жаҳонни бутун,
Олди замин устига оғир юкин.

Етмаса эрди караминг, йук ажаб,
Ер бели сингай эди ул юк сабаб.

Булди фақат Сенга сиғинмоқ низом,
Узгага ул сажда этишлик ҳаром.

Ҳар киши номинг демас, этсин суқут,
Ҳар неки ёдинг эмас, улсин унут.

70 Сокийи тун илкида жоминг мудом,
Тонг куши маст - мадҳида номинг мудом.

Пардани оч-бир йула, чик ташқари,
Гар мен эсам парда, мени от нари.

Айла фалак ажзини андин аён,
Айла жаҳонни шу жаҳондин аён.

³⁹ Чавгон – “от тўпи” уйинида туп урадиган учи эгри таёк.

Насх қил ул ояти айёмни,
Масх қил ул сурати ажромни.⁴⁰

Сўзу забон соҳиби бўлсин қалам,
Бурчи замин бориға бергил адам.

75 Зулмату зулм аҳлига нур бермагил,
Сарвату зар аҳлига дур бермагил.

Курсийи шашгушани⁴¹ синдир уриб,
Минбари нуҳпояни⁴² йик ағдариб.

Хукка эмиш ой, уни дунёга ур,
Сокқа Зуҳал тошини Зухрога ур.

Тунни ёритгувчини синдир, ушот,
Ул туну кун каптаридин юл канот.

Ол, шу замин куксида лой бўлмасин,
Қолипидин ному нишон колмасин.

80 Тун-кечанинг гардини кукдин арит,
Манглайига нуру жило бер, ёрит.

Янгича йул бўлгуси токай, ахир,
Пардаи ул роҳи қадимий кетур!

Тарҳини туз, чархни этгил чунун,
Бўлмасин унда ҳаракоту сукун.

⁴⁰ Замон оятларини ўзгарт, юлдузлар суратига барҳам бер.

⁴¹ Курсийи шашгуша – олти қиррали курси, ер.

⁴² Минбари кўҳпоя – тўққиз устунли осмон.

Расми турунждирки, у аввал-нахор
Мева бериб, сунгра келур гулбахор.

Жумла набийларки, чу аввал келур,
Берди набийликни Муҳаммадга ул.

125 Ойки, узукдони забаржад эди,
Ўзи узук, муҳри Муҳаммад эди.

Гуши жаҳон ҳалқакаши “мим”идир⁴⁸,
Икки жаҳон ҳалқайи таслимидир.

Хожайн массоҳу Масиҳо – гулом,
Унга Башир, бунга Мубашшир⁴⁹ ном.

Уммию гуё, забони фасих,
Зоти – алиф, Одаму мим Масих.

Мисли алиф росту соҳибвафо,
Аввалу охир у набийлар аро.

130 Барча гузал сузу сухан нуктаси.
Неча теран эрса, теран нуктаси.

Берди “адаб” сўзига овозас,
Кукка камарбандидин андозас.

Кибри жаҳонни бошига олмади,
Сарвати дунёга назар солмади.

⁴⁸ Гуши жаҳон – жаҳоннинг қулоғи.

⁴⁹ Мубашшир, Башир – хабар берувчи, хушхабарчи.

Сохиби исмат неча борким, фақат
Исматидин олди унинг тарбият.

Турбатидин бўлди жиноят йирик,
Гурбатидин Маккада ёнди чирок.

135 Жимлиги дилларни ёритгувчидир,
Дўстлиги айбингни аритгувчидир.

Фитна-фужур йўлига сад бойлади,
Фитна бўлишликни-да рад айлади.

Ҳаммага сархайлу иши хайр эди,
Қутб эди вазмину сабуксайр⁵⁰ эди.

Шамъи илоҳий дилидин порлатиб,
Дарси азални тоабат ёд этиб,

Чашмаи хуршид эди муҳтож анга,
Ой синиги – аввали меърож анга.

140 Тахтга утирди шаби меърожда ул,
Тахт уза эрди камару тожда ул.

Қўксини кенг этди нафас торига,
Наълин уриб тун аро тулпорига,

Қайтди сафардин ўша масруру шод,
Сўз суворийларига тутди от...

Отига манзили тамомий эди,
Ғошиядор⁵¹ унга Низомий эди.

⁵⁰ Сабуксайр – эпчил, чаккон.

⁵¹ Ғошиядор – сайис, отбоқар.

Меърож

Тун ярим эрди, малики Нимруз
Машъалини айлади гетифуруз –

145 Бошида туккизта фалак ёритиб,
Зухраву Ой йулида машъал гутиб,

Йул узаниб то ҳарамии коинот,
Етти чизик, тўрт хаду олти жиҳот.

Кундуз этиб ҳар қадамига видо,
Тун анга айлар эди рақси самоъ.

Ул кеча ағёр эди уйкуга ғарк,
Ул эса уйғок эди монанди барк.

Ул кафаси қолип ила дил қуши
Учди жадал, жонида нур тобиши.

150 Парларини йулига сочди малак,
Хирқасини пойига ёйди фалак.

Мурғи илоҳийси баса талпиниб,
Қолипи ундан дағи енгил бўлиб,

Ғайрати ортиб қадам-бақадам,
Манзили тортарди уни дам-бадам.

Икки жаҳон йулига куз тикдилар,
Қарши олиб, пойига бош эгдилар.

Одим отиб ғайрату шиддат ила,
Қамради бир лаҳзада юз марҳала.

155

Оти – баландохури пастга елиб,
Бошлар уза тушди жули ёрилиб.

Баҳри замин кон эди, ул гавҳари,
Тешди фалак авжини тожи сари.

Ер говидин, шу кечаким анбарин,
Элтди фалак ҳукизи тун гавҳарин.

Тожини олди Саратондин ҳамон,
Белига жавзо камарин бойлабон.

Сунбуладин терди бошок аввалин,
Сунбулани қорди Асадга кейин –

160

То тунида неча қадар кадр эди,
Зухра тарозиси уни улчади.

Эгди тарози тоши олдида бош,
Вазнини улчашга етишмасди тош.

Тукди кейин шарбати сисанбарий,⁵²
Топди даво акраби нилуфарий.

Отди камондин у шакар тирини,
Тукди ушал ўқи Кийик захрини.

Юсуфи далви бўлибон офтоб,
Юнуси ҳути сув эрди шу тоб.

165

Тахти ҳамал қурди Сурайёда ул,
Лашкари гул сафлади саҳрода ул.

⁵² Сисанбар – наъногулга ўхшаш хушбуй гиёҳ.

Сув уриб оташга, ўчиргил уни,
Елга макон айла замин остини.

Улки мунажжим, ёқ унинг дафтарин.
Юм ўша офтобпараст кўзларин.

85 Ойни этиб буржи ҳилолдин халос,
Пардани оч, айла хаёлдин халос.

То сенга икрори худолик бериб,
Келмагу кетмакка гувоҳлик бериб,

Гунча камарбаста десин: бандамиз.
Гул эса: Раббим, сен ила зиндамиз.

Бедият⁴³ улгай бари қон тўкканинг,
Бебадал ўлгай ҳама дор тикканинг.

Сенсан ўшал тунни дароз этгучи.
Кунни яна ўрнига келтиргучи.

90 Қаҳр этарсен эшитиб розимиз,
Кимсага етмас вале овозимиз.

Жонга ақл нуруни берган ўзинг,
Тилга кўнгил дурини терган ўзинг.

Чарх равиш, кутб саботин топиб,
Боғ вужуд оби ҳаётин топиб.

Бонси Сен, боғда гул очса сабо,
Хок ўша файзингдин улур тутийё.

⁴³ Бедият – хун баҳосиз.

Пардайи савсанки, у жоминг эрур,
Жумла забон мадху санойинг деюр.

95 Багда Низомий мадхгуйинг сенинг,
Икки жаҳонда хоки куйинг сенинг.

Хотирин илминг ила обод қил,
Буйнини гам домидин озод қил...

Иккинчи муножот

Аллоҳнинг афви ва инъоми баёнида

Эй азалдин бор Ўзинг, биз фано,
Эйки абад боқий Ўзинг, биз адо.

Давр мусаллам сенга, ҳозир мудом,
Кук эса амрингни кутар бардавом.

Биз эшигинг ҳалқасини ҳар дама
Так-так уриб, халқабағушмиз⁴⁴ хама.

100 Овчи ити бўлса агар доғдор,
Шоҳи уни хушламас этса шикор.

Хушла ўзингки, сен ила боғлимиз,
Қумрийи тавкингмиз, агар доғлимиз.

Бетамадирмиз ҳама созандадин,
Афзали сен барча навозандадин⁴⁵.

⁴⁴ Ҳалқабағуш – итоаткор.

⁴⁵ Навозанда – 1) чолғувчи; 2) лутфу марҳамат кўрсагувчи.

Баски узингдин хама уммиду бим,
Афв этибон айла карам, эй Карим.

Борми хароб, биз каби маъюс яна,
Кувсанг агар, кимга борурмиз яна?

105 Сўзки десам, келди пушаймонлигим,
Айтсаму ё айтмасам, армонлигим.

Қайда кўнгил, ул пару бол⁴⁶ қайдадир,
Мен киму таъзими Жалол қайдадир?

Жон нега йўл олди у денгизга чун?
Дил нега сув истади бу чашмадин'?

Гунгу карахтмиз хама васфингда ул,
“Ман арафаллох”⁴⁷ дегаймиз нукул.

Баски хижилмиз сўзимиз хом этиб,
Бизга сабоқ бер ўзинг инъом этиб.

110 Келдик ҳузурингга чекиб интизор,
Ёлғиз умидинг ила, Парвардигор!

Айла карам, ожизу оворамиз,
Чорамиз этгил, хама бечорамиз.

Қолмади карвон кетибон кимсамиз,
Қур буниким, бекасу бекимсамиз.

⁴⁶ Пару бол – пар ва канот

⁴⁷ “Аллоҳни тарқ айлаган тилсиз колур.”

Кимга борайлик, сен узинг беназир,
Кимни тугайлик, сен ўзинг дастгир.

Қибла дегаймиз эшигингни, Эгам,
Қайда карам, келмаса сендин карам?

115 Кўлларини сен сари чўзган гадо,
Қайда ушал биз каби ўксик, адо?

Айбимиз афв айлаки, сўргучимиз,
Сийлаки, уммид ила тургучимиз.

Эй шарафи номи Низомий сенинг,
Хожалиги улки, ғуломинг сенинг.

Шукри дуойинг тилига эт насиб,
Маърифатинг жонига еткур, Ҳабиб!

Расули акрам саллаллоҳу алайҳи вассаллам васфиди

Лавҳайи аввалки, алиф накш эди,
Эшигида Аҳмад утирмиш эди.

120 Ҳалқайи “ҳо”га “алиф” иклим бериб,
Тавк “дол”дин, камарин “мим” бериб.

Ложарам, берди анга ул “мим”у “дол”,
Доирайи давлату хатти камол.

Унда эди гумбази фирузағишт,
Тоза турунж, мевайи боғи бихишт.

Берди хусн боғи биҳишт рангидан,
Руйи замин булди чаман янгидан.

Ушри адаб олди самодин шу дам,
Узри кадам сурди набийларданам.

Ҳар қадами уйлаки анжум ошиб,
Байроғини неча малоик ташиб.

Мушкин этиб кечани мушкин лаби,
Оги туёғига ҳилол наъл каби.

170 Кеча коронғусида бу иттифок,
Мисли чакиндек учар эрди Бурок –

Каклик эди бози кабутарнамой,⁵³
Кумри эди шаъну шукухли хумой.

Сидра булиб куйлаги, пирохани,
Арш яқосига тегиб домани.

Кеча ёришди бу наҳор хуснидин,
Сарв гул очди бу баҳор хуснидин.

Гул эди, наргис эди ул боғаро,
Кузи ажаб сурмали эрди, каро.

175 Пастда қолиб гумбази фирузафарш,
Келди етиб жойгаким, ул эрди Арш.

Нечаким ҳамроҳ эдилар. толдилар,
Синди канотлар, узилиб колдилар.

⁵³ Бози кабутарнамой – кабутарга ўхшаш лочин.

Улки мусофир эди, хайрат аро,
Қокди эшик, истади кирмоққа роҳ.

Соқчи малаклар чекиниб ул замон,
Қолди ўзи яккаю ёлғиз ҳамон.

Юрди кейин йўлгаки, ҳамроҳи йўқ,
Ул дамидин бул дами огоҳи йўқ.

180 Бўйла бир остонага келгай киши,
Борми ажаб, ўзни не билгай киши?

Йўл уза босган қадами тож эди,
Арш бу моидага⁵⁴ мухтож эди.

Барчасини сўнгра учирди қалам,
Арш чиқарди анга байроқ – алам.

Бор тани ўлчарди дами жонни ул,
Хўжайи жон танга равон этди йўл.

Аршнинг поёнига етди киши,
Етди дилу жонга дилу жон иши.

185 Тан гуҳархонага этди шитоб,
Дийда хаёлини йўқотди шу тоб.

Дийдаки, нури азалий бирла нур,
Бош эса топмасди хаёлотин ул.

Юрди яна, ул сари ҳам йўл юриб,
Пардаи хилқатни ародин суриб,

⁵⁴ Моида – ноз-неъмат гўла дастурхон.

Келди йўли баски узундан-узун,
Борми бирор йўл яна ундан узун!

Йўллади ҳам қўллади равшан дили,
Бўлди аён манзили беманзили.

195 Ғайрати ғайратга улашди шу он,
Ҳайрати ҳайратга туташди чунон.

Парда суриб, йўллади дасти висол.
Унга эшик очди саройи Жалол.

Баски оёғи яна йўл бошлади,
Жони тамошога назар ташлади.

Юрди-ю, чарчок нимадир, билмади,
Сакради, тинмоқ нимадир, билмади.

Сўзу сухан бўлди эшикда тамом,
Сўзи магар топди кабули салом.

195 Ояти нурига завол йўқ эди,
Кўрди, анга ҳадди хаёл йўқ эди.

Кўргани жавҳар эди, йўқди араз.⁵⁵
Балки араз эрмасу жавҳар эмас.

Кўргани мутлак у макондин эди,
Кўрди Худонию яна кўрмади.

Кўргани эрмас эди кўздин ниҳон,
Кўр киши кўрмас, вале айтур аён.

⁵⁵ Араз – нарсанинг зохирий аломати, масалан, матоҳнинг ранги.

Курди паямбар уни шу күз билан,
Күз билану дилдаги юлдуз билан.

200

Парда эди, унда макон йүк эди,
Йүл эдиким, унда замон йүк эди.

Кимки ушал пардага солгай назар,
Бир йүла йүклик сарига йүл топар.

Бору мукаррар эмас унга жой,
Буйлаким ул эрмаса, эрмас Худой.

Куфр эрур, наъфи субот айлама,
Жахл эрур, вакфи жиҳот айлама –

Ичди шароб, Ҳакка қоришди абад,
Бизга унинг катраси томди фақат –

205

Лутфи азалга нафаси ҳамнишин,
Раҳмати Ҳақ нозкаш, у нозанин.

Шаҳду шакарханда аро эрди лаб,
Умматига хайри дуо дерди лаб.

Ҳиммати дунёга баробар эди,
Жумлаи максуди муяссар эди.

Ҳар нечаки урди у даргоҳга юз,
Қайтди тулиб, бурди шу коргоҳга юз.

Ишқу ниёз ичра юриб елди ул,
Бир нафас эрдик, бориб келди ул.

Эйки сўзинг шу тилимиз гавҳари,
Атру буйинг барчага жон анбари,

Лутфу карам давр маромига бер,
Сўз адосини Низомийга бер!

Биринчи наът

Етти нужум, бори фалак ёғдуси,
Жумла набий хотами, энг сўнггиси,

Аҳмади мурсалки, хирад хокидир,
Икки жаҳон бандайи фитрокидир.

Тоза гулу сунбули сахройи ноз,
Тоза дуру гавҳари дарёйи роз.

215 Сунбули ул Сунбулайи рўзтоб,
Гавҳари ул лаългари офтоб.

Кулса магар, кулгуси шаккар мисол,
Кулгу аро тишлари гавҳар мисол.

Гавҳари тош кўнглини тилган эмас,
Гавҳарига тош нега берди шикаст?

Қилди жафо тоши маломатгари,
Бўлди жудо гавҳаридин гавҳари.

Гавҳарини кўйди даҳон – дуржи танг⁵⁶
Тошдин эса гавҳари асли, не тонг.

⁵⁶ Дуржи танг – қутича, бу ерда оғиз маъносига.

220

Балли, ўшал жойдаки, дил тош эрур,
Жабру ситам тошига сирдош эрур.

Тошми у гавҳар бошига етмаса,
Дурни эзиб, лаълни хароб этмаса?

Сими дият⁵⁷ бўлди ўшал тошга чун,
Етди оғизга ҳам, уни этди хун.

Ул гуҳарски, анга куз тикди тош,
Қийматини айтса-да, бўлмас адош.

Гавҳар ўшал тошки, замин конидир,
Қайла ўшал дияги дандонидир?

225

Фатҳу зафар бўлди тиши дияти,
Фатҳу зафар эрди асл нияти.

Оғзини қон бирла ювиб шул йўсин.
Ҳақ карамига деди шукронасин.

Сўнгра олиб тишни, нари отди ул,
Неъматини шукронга фидо этди ул.

Орзу этиб сўнгра, тишим, демади,
Икки жаҳон тиш ғамини емади.

230

Жабҳада, майдонда экан лашкари,
Қўллари байроқ, тил эди ханжари.
Ханжарига этди у дандон нисор,
Қонга бўялмас тиғи дандонадор.

⁵⁷ Сими дият – кумушга туланган хун баҳоси.

Бу нимадир? Лутфу карамдир ушал,
Боқма тиканга, гулидин ол асал.

Боғ тула гулдир, сухани хор нечун?
Дур тула маржон, у думи мор нечун?

Борма у товус изидин зоғ тараф,
Бор уша булбул куйига, боғ тараф.

Таъби Низомий у била гул эрур,
Гулни кўриб, нағмали булбул эрур.

Иккинчи наът

235 Эйки танинг пок жондин-да пок,
Руҳи равонингга хама жон фидок!

Ҳар неча раҳмат эса, ул сендадир,
Ҳар неча захмат эса, елкангдадир.

Аҳли Араб йўлларининг моҳисан,
Мулки Ажам элларининг шоҳисан.

Раҳбари йўл сенсану сен йўлда йўк,
Соҳиби кент сенсану манзилда йўк.

Аҳли карамларки, тамошо килур,
Давлаги лутфингни таманно килур.

240 Қайси макон эрдик, хурмо единг,
Бизга ўшандин не эди неъматинг?

Лаъли лабинг оч, хама шаккар есин,
Шаҳду шакар барча баробар есин.

Тун каби сочинг ўзи рузи нажот,
Оташи савдойинг ул оби ҳаёт.

Неча ақлларки, юзинг мафтунӣ,
Бошдаги сочингча ҳисоб эт уни.

Чарх ул тавки караминг бандаси,
Субх ул хуршиди юзинг хандаси.

245 Топди жаҳон файзини ишкинг ила,
 Етдинг замин аҳлига мушкинг ила.

Хокинг эрур буйлаки мушкин ғубор,
Айлади ер сахнини ул мушкбор.

Хокинг аро бори Сулаймон надир?
Боғинг аро равзайи ризвон надир?

Каъбаки, сажжода ёзурсен анга,
Ташна факат, ташнайи зордир санга.⁵⁸

Тож ила тахтинг эрур шу жаҳон,
Ер уша тахтдир сенга, тож – осмон.

250 Кўрмади соянгни биров ҳеч гаҳи,
 Чунки ўзинг сояйи нураллаҳи.

Тўрт аламинг⁵⁹ – рукни мусулмонлигинг,
Беш дуо – навбати султонлигинг.

⁵⁸ Алам – бу ерда бийроқ маъносида

Хоки залил сен ила гулшан хама,
Чашми ғариб сен ила равшан хама.

То қадаминг тунда хиром айлабон,
Тушди у гардун уза энгил, равон.

Гавҳару дур булди кеча домани,
Заррин улиб куйлаги, пирохани.

255 Субҳу саҳар куйнини айлаб сафо,
Неъмат аtringни таратди сабо.

Ложарам ул жойдаки, боди насим –
Сурса магар атру уфор лашкарин.

Сендин олиб, анбари ларзон берар,
Икки жаҳон нархи а арзон берар.

Сидрадин эрмиш уша тахтинга зеб,
Арш узи курси кўяр сенга деб.

Равзайи жонингки, чунон субҳтоб,
Арш магар зарра, у бир офтоб.

260 Рузи азал тутмаса ойинасин,
Ерга тушарми эди нуринг сенинг?

Икки жаҳон, зери заминсан нечун?
Ганжмисан, хокнишинсан нечун?

Ерга кўмишди сени, эй кони ганж,
Ерга кўмилмасми хама, бори ганж?

Ганж ўзинг, факрингу вайрона ҳам,
Шам ўзинг, соянгу парвона ҳам.

Чархи мукаввас ҳадафи роҳ сенга,
Чанбари далвий – расани чоҳ сенга.

265 Кун била тун иккиси, оқу қаро,
Сенга хабар келтиришар доимо.

Ақл жафожую ўзингсан табиб,
Ой сафарсозу ўзингсан ғариб.

Тургилу ҳижрон кечасин кундуз эт,
Таъби Низомийни ерит, юлдуз эт...

Учинчи наът

Эй мадани бурқаю маккин никоб,
Сояда қолгай не замон офтоб?

Ой эсанг, меҳринг нуридин бер нишон.
Гул эсанг, аtringни тарат, эт аён.

270 Сенга ҳама зору адо, қон юғиб,
Биз сари солгин назаринг раҳм этиб.

Қўйгил Араб, мулки Аҷам сори юр,
Кун била тун, икки бедов шай эрур.

Икки жаҳон сахнини сен тоза қил,
Икки жаҳонга уни овоза қил.

Тангага зарб ур, ҳукамо урмасин,
Хутба ўқи, то хутабо турмасин.⁶⁰

Атру уфоринг таралиб шуъладек,
Боди нифок чирмади атрингни лек.

275 Ол уша маснадни риё ахлидин,
Юв уша минбарни бало захридин.

Хонайи гул – сайқалу пардозлари,
Ҳайда, адам қаърига кетсин бари!

Сийлама кўп, ўзни улар тиймагай,
Айлама инъомки, улар тўймагай.

Биз хама жисму, кел, ўзинг жон бўл,
Ахли чумолига Сулаймон бўл.

Рахна солиб динга, кўюрлар кадам,
Бошқа тарафдин яна пистирма ҳам –

280 Соқчи ўзинг, кофила танҳо нечун?
Қалб ўзинг, чеккада туғро нечун?

Ёки Али йулини майдонга бур,
Ёки Умар тигини шайтонга ур.

Тузни этиб моҳи ямоний қадар,
Тўни ямонийдин ўзинг бош чиқар.

Улки ики-учтаси тўсгай эшик,
Ҳайда уларни нарига, берма эрк.

⁶⁰ Хутабо – хатиблар. Мазмуни: хатиблар тек утирсин, туриб, хутба ўқишга уринмасин.

Беш юзу эллик йил ўзинг масти хоб,
Уйғону мажлис сари юргил шитоб.

285 Тургилу уйғот Сирофил⁶¹ ни ул,
Токи ўчирсин неча кандилни ул.

Хилват аро пардайн асрор бўлиб,
Тур ҳама ухлоқ уза бедор бўлиб.

Хонайн офат бу, фалокатпазир,
Барчага кул чўзгил ўзинг, куллагил.

Ҳар не ризойинг эса, ул чиндурур,
Сенга ракобатчи кани, борми ул?

Гар назаринг лутфу иноят этар,
Барча муаммога кифоят этар.

290 Доира чиз, бармоқ ила доира,
Сенга нисор ҳар неки бор ул ора.

Сен-ла тасарруф ким этар ботиниб?
Афви гуноҳини сўрайдир гариб.

Олдилар устингдин, ажаб, пардани,
Икки жаҳон узра солиб хирқани.

Жони Низомийки, сенга бапдадир,
Атру ифоринг ила ул зиндадир.

Атри вафойингни сўрар бу гадо,
Мулки Фаридунни анга эт адо...

⁶¹ Сирофил – Исрофил

Тўртинчи наът

- 295 Эйки набийлар тожининг гавҳари,
Сидку вафо салтанати сарвари.
- Ҳар неки бегонаю хайлинг сенинг,
Жумла шу уй ичра туфайлинг сенинг.
- Аввали байт келди у номинг ила,
Номинг ушал кофиядир сўнгида.
- Бу кўйи бузғунга ишорат етиб,
Сен била одамга иморат стиб,
- Ҳар неки уй ичра гўзал, анбарин.
Ғишти кейин келди, суви аввалин.
- 300 Одаму Нух – қай бири афзал, фузун?
Иккиси мурсал эдилар, бир тутун.
- Одам у бугдой ила гар хайзадор,
Тавбаси лек гулшакару хушгубор.
- Тавбаси кўнгил чамани атри ул,
Гулшакари хоки кўйингдин келур.
- Дил татиб ул тавбасидин гулшакар,
Гулшакар айтдики, эмасман шакар.
- Тўпи қабул рўзи азалдин ясаб,
Отдилар ул тўпни кўнгилга караб.
- 305 Одамий тушди дағи майдонига,
Тўпни нишон айлади чавгонига.

Оти елиб дону бошок ортидин,
Тупи кетиб қолди таёк остидин...

Оби ҳаёт етганида ташна Нух
Ичмади, бас, учради тўфонга у.

Маҳди Бироҳим⁶² бўлиб йўлга савор,
Босди ярим йўлни, қўниб неча бор.

Улки Довуд қўнгли нафас тонг эди.
Сози сазовори хуш оҳанг эди.

310 Расми адаб тутди Сулаймон, аё,
Истамади бошига заррин қулоҳ.

Юсуф ўшал чоҳда оларкан нафас.
Қўргани арқону челак бўлди, бас.

Толди Хизр ул сафари ташнадин,
Домани ҳўл бўлди валс чашмадин.

Мусо бу жондин қуруқ чекди қўл,
Шишани синдирди уриб тоққа ул.

Азми Масиҳо эмас ул донадин,
Чунки уша тухмат эди хонадин.

315 Сенки фалак тарҳини туздинг расо,
Соя солиб кори машаққат уза.

Нома битилдики, бу унвои сенинг,
Хутба уқилдики, бу даврон сенинг.

⁶² Бироҳим – Иброҳим. Вазн талаби билан шундай ёзилган.

Тургилу гардунни ҳамон шайлагил,
Этмаса ул, ишни узинг айлагил.

Хатти фалак уйлаки майдон сенга,
Куррайи ер уйлаки чавгон сенга.

Гарди таралмай у фано мулкининг,
Тур-да, югур, уртада майлон сенинг.

320 Ким у фаноки, майи жоминг олур,
Ё адами сифлами, номинг олур?

Пойига ургил, уни овора қил,
Кес у фано илкини, юз пора қил.

Эй нафасинг нутқ забонбастага⁶³,
Дорую малхам у жигархастага.

Ақл кечиб шаръинг ила баҳри хун,
Судради соҳил сари жон кемасин.

Дарчайи кўйингга сизингай само.
Бир гола мўйингга замин жонфидо.

325 Бир тола мўйинг агар де кам бўлур,
Жумла жаҳон аҳлига бу гам бўлур.

Бир калам урмай сенга сурат аён,
Бир сухан айтмай сенга сийраг ҳамон.

Сидку сафо бирла сўзинг бўлди нур.
Борми бировким, анга бармоқ нуқир?

⁶³Забонбаста — тилсиз, гунг.

Халк сўзига гоҳида, захмат етар,
Сўзки сенингдир, уни ким камситар?

Писташакар бўлди гўбори даринг,
Пиставу унноб эрур шаккаринг.

330 Бир ховуч ул циста етар шунгача,
Озука ишк аҳлига қирқ кунгача.

Эйки тиник субҳи нажотим ўзинг,
Менки гўбор, оби ҳаётим ўзинг.

Хокинг ўшал равзайи жондир менга,
Равзанг ўшал жону жаҳондир менга.

Хоки даринг кўзга Низомий чекар,
Бер анга дардингни, гуломинг чекар.

Равзанг уза ел каби юз эврилиб,
Сўнгра сочилсам эди туурок бўлиб.

335 Кўзга сурилганда гўборинг сенинг,
Кўзга сурилгайди гўборим менинг.

Малик Фахруддин Баҳромшоҳ ибни Довуд малҳида

Менки, шу доирайи чархи нигун
Кўксида бир нуқта эрурмен, тугун.

Дастраси пойкушой⁶⁴ йўқ менга,
Соя ўзим, фарри Хумой йўқ менга.

⁶⁴ Дастраси пойкушой - кўлловчи, мадаккор.

Қолди шу тупрокка оёғим ботиб,
Қўлларим осмонга боролмас етиб.

Юзни қадамларга босиб дам-бадам,
Йўл уза тиззам-ла босурмен қадам.

340 Ортди юзим равшани ул, шуъласи,
Кўчди тизимга кўнгил ойинаси.

Мен ўша ойинани пардозладим,
Сўнгра кўнгил кўзгусига ростладим.

Токи билай қайдин ўшал тобишим,
Қайси ўчоқдин келур ул оташим?

Аклу зако калқди оёққа ҳамон,
Турди-ю солди назарин ҳар томон.

Кўрдикки, маҳсули сахо, химмат ул,
Соҳиби – подшоҳи валинсьмат ул.

345 Шўҳи баланд толею ҳам шону шанг,
Гулбуни ул равзайи фирузаранг.

Хизри скандарманиши чашмарой,
Қутби расадбанди Мажастийкушой.⁶⁵

Ул эди максуди вужуд аввали,
Келди кейин ояти максуд гали.

⁶⁵ Умид чашмаси Хизр. Искандардек кудратли шох, Мажастийни шарҳ айлаган билимдонлар билимдони.

Шоҳи фалактожу сулаймоннигин,
Махфари офок малик Фахриддин.

Нисбати Довудлигини этди чувт,
Балки Сулаймон деб аталса, дуруст.

350 Ул сабаб Исҳоқ туғи олий магар,
Зидди унинг аҳли Симоил магар.

Бир дилу олти жиҳату егти гоҳ,
Жумла фалак нуктаси Баҳромшоҳ.

Баски у баҳромлик этаркан зухур,
Гур булур гурида Баҳроми Гур.

Шоҳи жаҳондирки, тавоно ўзи,
Ҳар неча оқил эса, доно ўзи.

355 Давлату сарватга дили ойина,
Фотиҳи Рум, ғолиби Абхоз яна.

Аҳли вужуд олимидир, одили,
Хайру саховатдин узилмас қули.

Дин фалаку давлати юлдуз эрур,
Мулк садафу хоки кўйи лаълу дур.

Чашмаю дарё ўзи гавҳарга кон,
Чашмайи осудаю дарё хамон.

Чашмайи симобидин ул ҳар тараф
Қатрайи симоби оқур ярқираб.

360

Эрди камарбандида дур, лаъли ноб,
Олди камарбандига ул офтоб.

Кур ўша кук панжараси шуъласин,
Панжа урар, кимки урар панжасин.

Қокса довул, кукни саси тўлдирар,
Шишайи ойни нафаси синдирар.

Бахту саодатли эди бошда ул,
Охири ҳам бахту саодат бўлур.

Улки сахо жомига сокий мудом,
Бўлсин унинг давлати бокий мудом!

Ер ўниб, таъзим адо айлаб айгурким

365

Эй шарафинг гавҳари одамга нур,
Дийдайи олам сен ила нурлидир.

Чарҳки ўшал ёри зафарсоз сенга,
Ҳомила айларда килур ноз сенга.

Кукда юриб, сенга боқар ойпари,
Кўлдаги шамширинг унинг гавҳари.

Чекса килич, тиғига тиғинг етар,
Чораси йўк, куксига қалқон тутар.

Чашмайи тиғингдин оқаркан Фирот,
Тўлкини тўлқин уза – оби ҳаёт.

370

Уйку у туфонинг аро этса ғарк,
Нух магар этса-да булгуси ғарк.

Жоминг ўшал Хусраву Жамшидхуш,
Чехранг ўшал жазбайи хуршидкуш.

Шердил ўзинг, сенда арслон кучи.
Шер дема, йук тоғни хам ағдаргучи.

Чарх кўриб неча арслонни ул,
Кўркуву андишаси сендин эрур.

Борми бирор кимсаки, эй Кўхи Коф,
Чун дилу журъат-ла урар сенга лоф?

375

Ҳар нски мавжуд шу фалак остида,
Дасти муродинг ўшанинг устида.

Гарчи кўлинг остидадир неча кас,
Барча малоик сенга кўлдошу бас.

Давр сени хотами⁶⁶ даврон ёзур,
Ел сари хокингга Сулаймон ёзур.

Ҳақ сенга мулк берди, йигитликни хам,
Мулк сенга имкону буюкликни хам.

Хок сенинг иқболинг ила зар улур,
Заҳр эса, ёдинг ила шаккар улур.

380

Ичмаса май сен-ла Фаридун агар,
Кўксидин Заҳхок илони чиқар.

⁶⁶ Хотам – узук. Хотами даврон – замоннинг сараси, афзали.

Ич майи ноб, мутрибу сокий сенинг,
Ғам емаким, давлати боқий сенинг.

Мулк муҳофизу салотинпаноҳ,⁶⁷
Соҳиби шамширсану соҳибкулоҳ.

Ортади илкингда у шамшир кучи,
Тож талаб эггучи, тахт олгучи.

Чун хулафо зар сочурсен чунон,
Тож берибон, тахт этиб армуғон.

385 Эй ўша шамширинг адосида тож,
Айла талаб жумла маликдин хирож!

Тахтлидир ул бошки, ўшал маҳраминг,
Бахтлидир ул дилки, сенинг ҳамдаминг.

Чуғз⁶⁸ замонингда ҳумолик қилур,
Бош сенга етганда фидолик қилур.

Мункири маъруф-да ҳидоят топар,
Қайда у шаънингга шикоят топар?

Чакнаса отинг наълидин ўт ҳамон,
Душманинг тупроққа қоришгай тамом.

390 Етти фалақдир гуҳаринг ҳуккаси,
Жумла биҳиштдир аламинг шуккаси.⁶⁹

⁶⁷ Салотинпаноҳ - мамлакатнинг ҳимоячиси, султонларнинг пушту паноҳи.

⁶⁸ Чуғз - бойкуш, бойўгли.

⁶⁹ Шукка - байроқ учига тақиладиган матоҳ.

Кимсаки йуқ бошида хукминг сенинг,
Нухта булур бошига тожи анинг.

Сохиби фансен, хама фан эрур.
Жонсан узинг, икки жаҳон тан эрур.

Суйла сахога, адабомуз⁷⁰ қил,
Шамъи суханни нафасафруз қил.

Хильати гардунни ғуломингга бер,
Атри кабулингни Низомийга бер.

395 Булиғу жонпарвар эса гар сухан,
Етса у хонингга⁷¹, хароб дафъатан.

Қолди, ажаб, дурру гуҳарсиз бу кон,
Гавҳару дур бер анга, лаъл армуғон.

Кимки ҳасад айлар эса, эй дариг,
Лаълни ук этгилу гавҳарни тиг.

Берди фалак толеи масъуд сенга,
Оқибатинг этсин у маҳмуд сенга.

Суйгану куйган житаринг бор санинг,
Суйган узим, куйган ушал душманинг.

400 Фатҳинг агар боши аламдек расо,
Хасминг улур боши қаламдек жудо...

⁷⁰ Адабомуз – адаб ургатиш.

⁷¹ Хон – дастурхон.

Бу номанинг мақому мартабаси баёнида

Менки, сарояндайи бу навгулам⁷²,
Боғинг аро нағмасаро булбулам.

Уйлаки ишқингда олурмен нафас,
Буйлаки куйингда чалармен жарас.⁷³

Ростлигу хосликни шиор айладим,
Хар неки амр этди кунгил, суйладим.

Тоза сеҳрлардин этиб сайкале,
Янги колип бирла куриб хайкале.

405 Субҳидам ўргатдим адаб лавҳасин,
Тикдим ажаб сеҳри сахар пардасин.

Мояйи дарвешлигу шоҳийлик ул,
Махзани асрори илоҳийлик ул.

Шаккарига пашша сира кунмамиш,
Бошка биров шаккари қушилмамиш.

Нух бу денгизда туширгай сипар,
Хизр келиб, бунда сабу⁷⁴ синдиарар.

Мен ҳама шоҳларга тилаб бу жамол,
Қуръа очиб, кўрдим у номингга фол.

⁷² Навгулам – менки бу янги очилган гулни мадҳ этувчиман.

⁷³ Жарас – кунгирок.

⁷⁴ Сабу – куза.

Икки ажаб номайи Хак келди чун,
Иккиси ул – икки Шохбахром учун.

Ул бири зар, масканидир эски кон,
Бул эса дур, янги денгиздин нишон.

Ул бирида Ғазнидин эрмиш алам,
Бул бирида сиккайи румий⁷⁵ рақам.

Гарчи анув тангада сўз зар ушал,
Тангайи заррим менинг андин гузал.

Камрок эрур гарчи юким елкада,
Кўпрок эрур аммо харидор менга.

Шева⁷⁶ ғариб эрса, анга бул хабиб,⁷⁷
Курса навозиш, уша булмас ғариб.

Чунки сўзим мавзун эрур мисли боғ,
Бунда омонат дема ёнса чирок.

Боғ аро боғдирки, у гул ёзадир,
Чархи кўхандан-да яшил, тозадир.

Рангу нишонига этишмас адад,
Шарҳу баёнига топилмас сифат.

Суфра уза икки таомдир сенинг,
Тегмади бир кимса, анга чўз қўлинг.

⁷⁵ Румда зарб этилган.

⁷⁶ Шева – хунар: бу ерда шетр санъати маъносида.

420

Маззали эрса, егилу хуш тут,
Ёкмаса гар маззаси, майли, унут.

Суфрага оқшом сен утирган замон
Менга дағи ташла кичик устухон.

Токи итингман дея лоф айлагум,
Ўзни сенга банда ҳисоб айлагум.

Курдим агар неча маликдин вафо,
Ўзни сенга бойламак ўлди сафо.

Хизматим элтсин у вафо сорига,
Нияти сарришта – сафо сорига.

425

Гарчи бу даргоҳга неча, галма-гал,
Бош урибон аҳли сафо келдилар.

Қайда Низомийга етишмоқ ахир?
Ўзгадир ул, баски улар ўзгадир.

Менки бу манзилга етибман бугун,
От суриб, олдинга ўтибман бугун.

Ўйлаки, олмос каби тил шайладим,
Кимки кейин келди, анга сирмадим.

Тиғи Низомийки, у кескир бу дам,
Бўлмади тутмоқ неча йил ўтса ҳам.

430

Бўйла баланд поядадирмен ҳамон.
Пойим улар бошидадир бул замон.

Авжи баланд узра учармен хануз,
Ҳиммати боримча етар нону туз.

Равшани ройинг эса ул менга, хай,
Қайда оёғинг эса, бошим кўяй.

Кўкка етарманми мадал этмасанг,
Қайга етарман, менга сен етмасанг?

Орзу-ҳавас эрдикӣ, бир-икки ой
Ичра бориб, ўпсам ўшал хоки пой.

435 Гарчи ният эзгую ардоқлидир,
Сен сари юрмоққа йўлим боғлидир.

Боргай эдим баҳри фузундин⁷⁸ кечиб,
Баҳри фузун, балки ўзимдин кечиб.

Кўрдим ўшал йўлда ҳама шер эди,
Орту ўнгим ханжару шамшир эди.

Лек у доираки, шамширбанд,
Хаттидин ургум сенга бонги баланд.

Сўз сувини сочдим эшигингга хуб,
Қолдим ўзим заррайи тупроқ бўлиб.

440 Заррасифатмен сенга, эй офтоб,
Бўлсин ул оҳи саҳарим мустажоб!

Кўнглим ўлиб ул гуҳаринг денгизи,
Гавҳари жоним камаринг юлдузи.

⁷⁸ Баҳри фузун – катта денгиз.

То туну кун борки, тунинг кун булиб,
Гавҳари тожинг яна ёркин булиб.

Баски бошинг узра сочар шуъласин,
Эртага бундан-да гўзал яшнасин!

Сўз фазилати баёнида

Жунбуши аввалки, қалам олди ул,
Сўздин олиб ҳарф, шакл солди ул.

445 Пардаи хилватни кейин очдилар,
Сўзга у бирламчи жило сочдилар.

То сухан овозайи дил қилмади,
Ул тани хокийга бу жон кирмади.

Келди қалам, борлигин оғоз этиб,
Сўзга шу олам кўзини рост этиб.

Бўлмаса сўз, шарҳи жаҳон бўлмагай,
Сўз неча айтилса-да, ўқилмагай.

Ишк луғати ичра сухан жонимиз,
Биз сухану тан бузук айвонимиз.

450 Хат чекиб андиша, фикр шарҳига,
Бойладилар сўз қушиннинг паррига.

Борми шу оламда, етарми кучи,
Сўз каби ул қилни-да қирк ёргучи?

Авватин андиша ва охир ҳисоб,
Сўз эрур барча ўшал сарҳисоб.

Соҳиби тожлар уни тож деб билур,
Ўзгалар асбоби илож деб билур.

Гоҳ алами бирла навое тузиб,
Гоҳ санами узра қалам юргизиб.

455 Фатҳ этар сўз аламдин зиёд,
Иқлим очар балки қаламдин зиёд.

Сўз ўзи қўп кўрсатавермас жамол.
Бандасининг олдида улким хаёл.

Бизки бугун сўзга назар ташладик,
Сўз сабаби бирла ўликмиз, тирик.

Сўз берур оташни совук қотсалар,
Чанқаса, сўздин сув ичар тақналар.

Боғаро боғдир ичи, орастадир,
Чархи қўҳандан-да сафобастадир.

460 Рангини чизмокка нишон етмагай,
Аслини айтмокка забон етмагай.

Сўзки ҳар ерда кўтарса алам,
Ҳарф зиёд бўлга-ю тил нутки хам.

Бермаса сўз риштага тоб, не эди,
Жон ўша сарриштани топгаймиди?

Мулки табиатни емак – сўз ила,
Мухри шариатни демак – сўз ила.

Ул сўзимизким, сухани зар эди,
Олдида саррофи сухан бор эди.

465 Сўз эса янги, зар агар эскидир,
Қай бири афзал десалар, сўз дегил.

Сўз қуши учгай олибон шунда сўз,
Бир киши билмас не эмиш унда сўз.

Сўз кумушин урки, дирам хокидир,
Зар нечук ит? Охуйи фитрокидир.

Даврада сўздан-да улут борми кас?
Давлату сарват бари сўз ичра, бас.

Ул не кунгил, ғофил эса сўзга ул,
Шарҳи сухан сўзданам ортик эрур.

470 Сўзидин овоза гушиб ҳар тараф,
Номи Низомий яна топсин шараф!

Манзум сўзиниң мансур сўздин афзаллиги

Сўзким, ушал манзум эрур аксари,
Ахли назар олдида гавҳар бари.

Нуктани⁷⁹ кўргилки, магар чун эрур,
Нукта у ораставу мавзун эрур.

⁷⁹ Нукта – чуқур маъноли сўз, ҳикмат.

Аҳли калам чекса-да сўз ранжини,
Сўзда очур икки жаҳон ганжини.

Ганжи суханлар калити аслида
Аҳли суханлар тилининг остида.

475 Улки тарози яратиб, тортди сўз,
Омади ёрларга насиб этди сўз.

Ўхшаши йўқ булбули Аршдир улар,
Қайданам ўхшаш ўлур ул узгалар.

Фикру хаёл оташи ёққанда, бас,
Жумла малоик-ла улар ҳамнафас.

Пардаи роздирки суханварлик ул,
Сояйи асрори паямбарлик ул.

Оркаю ўнгларда сафи кибриё,
Сўнг улар, олдинда эса анбиё.

480 Икки назар – маҳрами бир дўст эрур.
Икки мағиз, бошка ҳама дўст эрур.

Суфрасида келса ширин кулчаси,
Сўз эмас ул, аслида жон парчаси.

Жонни тарашлайди калам тиғидин,
Фикрат ўқир қалби, кўнгил сидқидин.

Чашмайи ҳикмат у сухандон эса,
Қофиябозлар дағи бордир неча...

Шоир эса, сеҳри наво унга ёр,
Кулба эмас бошида ул, касри бор.

485

Тиз чўқар ул гушайи вайронага,
Бош эгавермас хама остонага.

Тизза чукиб, мунча магар захмати,
Илкида ул икки жаҳон давлати.

Боши оёғига салом айлагай,
Қоматини буйла камон айлагай.

Ҳалқа этиб қоматини дам сайин,
Жон чекибон, ўзини унглаз кейин.

Қоматини ҳалқа этаркан нуқул,
Ҳалқа тақар чарх кулоғига ул.

490

Чарх ила ўйнар эса гар. кўр ани,
Гоҳи олур бир йўла ун муҳрани.

Гоҳида етгунча керак сўзига,
Заҳматидин жони келур оғзига.

Гоҳида ул конидин олгунча лаъл,
Етти само куббасини найзалар.

Фарзанд эрур байту ғазаллар, суюк,
Таъби ила илхоми атодир, буюк.

Гоҳи фалак хизматин этса, негар,
Хизматидин сўнгра у озод этар.

495

Ҳар нафаси роҳати жон бўлгуси,
Ҳар сухани муҳри забон бўлгуси.

Ҳар киши кўргайки, нечук пайкар ул,
Соҳиби сўздирки, суханпарвар ул.

Муштарий ул сеҳри сухан ичра чун,
Зухра яна, илкида Ҳорут забун.

Сўзки ажаб манзили маъво ушал,
Бир нечалар ул сари от солдилар.

Уртади жонимни у қилмишлари,
Назмга бегона эрур ишлари.

500

Мсвайи кунгилга киши жон берар,
Қайда ушал сувки, анга жон берар?

Эй фалак, ул сўзга камарбасталар,
Бўйла тугунларни тугиб, дасталар.

Хору ҳакир бўлди у важдин сухан,
Еч у тугунларни қули, бўйнидан.

Олтину зар деб бари ўлмиш улар,
Нукрани зар ўрнида бермиш улар.

Олтину зар деб киши этса чунон,
Дур бериб, олгай у сопол бегумон.

505

Қавмки, чун иззату ардоқдадир,
Тубан эрур, гарчи баландроқдадир.

Кимсаки, шох заррига кўз отгуси,
Сўнгра гемир тотини ҳам тотгуси.

Улки симобдир, зар учун ғам емас,
Нукра булур, зарбаи шох ҳам емас.

Сузки асал, айлама арзон ани,
Айлама нгпашпага толон ани.

Бермасалар, лутфу сахо кутмагил,
Сурмасалар, хайру дуо этмагил.

510 Токи шариатда эмассен етук,
Шеър сари кул чўзмаки, бу кўргилик!

Шеър сени сидранишоний килтур,
Салтанати мулки маоний берур.

Шеър шаръ элтар сени ул жойгача,
Нур камарингдин – ўша Жавзогача.

Шеър ила номингга стишгай мақом –
Ки, шуаройи умаро ул-калом.

Изла сўзинг, зарра бушашма ўзинг,
Кирмаса то кулга ўшал юлдузинг.

515 Шам сифати бирла сарафканда⁸⁰ бул,
Кундузи бежон, кечалар зинда бул.

Шеър шуур чашмаси жуш урса гар,
Чарх учар оти сенга бош эгар.

Яхши эрур, сўзни писанд айласанг,
Суз мақомини баланд айласанг.

⁸⁰ Сарафканда – боши ҳам, эгик.

Хар неки ул пардада бергай нишон,
Бор яна ундан-да гўзалрок, ишон.

Этма ғурур, келса шу кунглинга дур,
Яхшиси бордир яна кунглинга ул.

520 Кимки бу йўл бошида байрок тикар,
Туп – Куёш, Ойни у чавгон этар.

Хар нафас ул жаҳду жадал этса ҳам,
Бир нафас этмас уша ғайратни кам.

Ут каби фикрат отини сургай ул,
Кукка етиб ҳамки, у оташ эрур.

Отига Жибрил қанот берса, куч,
Парри Сирофилни килур елпуғич.

Асра-авайла бу дала-пуштани,
Берма бировларга бу сарриштани.

525 Шохида колгайми бирор анжири,
Келса-ю анжир сса қушлар бари?

Менки бу шева кишиси, хосимен,
Суйласам арзийди, чу устозимен.

Шеърни азиз этдиму шоирни ҳам,
Айладим озод уни майхонадан.

Зоҳиду роҳиб мени деб чопдилар,
Хиркаву зуннорни ечиб, отдилар.

Лолагулу гунча мисолмен хануз,
Мунтазири боди шимолмен хануз.

530

Суйлар эсам янги сўзим, тоза ул,
Сури киёматгача овоза ул.

Ҳар не вужуд борки, у янги-куҳан,
Тақдир этиб, дер мени жодусухан.

Санъатим андоқки, у афсун этар,
Сеҳри малоикни-да мафтун этар.

Бобулим ул Ганжайи ҳорутсуз,
Зухрам эса, хогири анжумфуруз.

Зухрага ул мантики Мезон мақом,
Мантики руҳоний эрур ул тамом.

535

Сеҳри ҳалолом – саҳарий неъматим,
Нусхайи Ҳорут уза чизгай хатим.

Шакли Низомийки, хаёлим менинг,
Жон анга ул сеҳри ҳалолом менинг...

Тун гавсифи ва кўнгилини билиш баёнида

Ташла сипарни, деди ул офтоб,
Ташлади сувга сипарин ер шу тоб.

Қолди жаҳон чун нафасин танг олиб,
Ул сипаридин сипари ранг олиб.

Кўрди сипарсиз эди ер аскарни,
Бошига тиг чекди само лашкари.

540

Улки хукиз буйнида маржон-шаба,
Гар қуласа, ханжарин ургай ҳама.

Тун гӯдаги доясига чӯзди қул,
Пойига зангӯла осиб, кезди ул.

Доя кезиб, излади савдойи тун,
Маъжуни жонбахш яратиб хокдин.

Хок бўлиб боди Масихо анга,
Пуркади сув оташи савдосига.

Шарбату ранжур қушилиб ул замон,
Бир йӯла савдо уйини тиклабон.

545

Сунг уша ранжур тукибон тоси хун,
Айлади дунёни шу анкосгун.

Ботини ранги-ла бўяб зохирина,
Деб казо: “Қона мин-ал-кофирин”,⁸¹

Ҳар нафасе нозу адо айлашиб,
Тун аро тун бирла уйин уйнашиб,

Гоҳида ой камзулини этди гул,
Гоҳида Зухро дафидин⁸² тукди дур.

Мен уша тун ичра чироксиз эдим,
Булбул эдим, гулшану боғсиз эдим.

⁸¹ “У кофирлардан эди”.

⁸² Даф – дойра.

550

Сўзга қўшиб хуни жигарни шу дам,
Оби жигардин олиб оташни ҳам,

Сўзга улар эрдим ўшал сўзниким,
Тушди эсимга яна бекаслигим.

Келди овоз хотифи хилватдин ул:
Қарз оларингда беришинг ўйлагил –

Оташи покингга сув урмак нечун?
Ўзни кейин елда совурмак нечун?

Хоки таборандани⁸³ тобутга бер,
Оташи тобандани ёқутга бер.

555

Ўқни шиғаб отма, нишон ройинг ул,
Қамчини кўп урма, бедов пойинг ул.

Гофил ўлур кимса буни билмаса,
Тўк уни кўнгилга, сувинг бор эса.

Бу хуми зангорда ҳаво хуш эрур,
Қиссайи дил сўйла, наво хуш эрур.

Беш ҳису туйгудин ўзинг тут йироқ,
Йўл сўра дилдин, у билур яхшироқ.

Аршравонлар⁸⁴ хама тандин кечиб,
Шоҳпари Жибрил ила юргай учиб.

560

Икки жаҳонга йўқ улар рағбати,
Чашмайи кўнгилдин эрур неъмат.

⁸³ Таборанда – улик, жонсиз.

⁸⁴ Аршравонлар – фаришгалар.

Кўнглинг эса шу суву тупрокқа банд,
Сенга қиёс айласа, эшшак баланд.

Кимки тирик жон била, хайвондир ул,
Дил била жон топки, умр шул эрур.

Кўз ва қулоғингда ғараз бор, ғалат,
Кўргани ва билгани зоҳир факат.

Бор у қулоғинг тикини, пахтаси,
Ҳам шу кўзинг олдида қум пардаси.

565 Эйки ясаатдинг гулу наргису боғ,
Сен ила шу наргису гул бағри доғ!

Кўзки нокасни кўрур ҳар нафас,
Унга шу ёшлик сувининг тафти бас.

Табъ эса даллола ақл тошига,
Мунтазир ул етгали қирк ёшига.

Қиркига етганда бўлур ул етук,
Харжи сафар ҳам йўлида етгулик.

Ёр керак сенга, на сеҳру фусун,
Сенга у қирк ёш сабоғи нечун?

570 Қўлни белингга тирама, чора топ,
Дарди дилингга дили ғамхора топ!

Ғам ема, бордир неча ғамхор сенга,
Ғамни супур, бор неча бир ёр сенга.

Улфату ёрсизга насиб ғам эрур,
Ёрийи ёрон⁸⁵ – мадади маҳкам ул.

Икки киши ҳамдам эса бир нафас,
Юз ғами барҳам этилур ул нафас.

Субҳи нахустин⁸⁶ нафас урса, не тонг,⁸⁷
Субҳи сўгин ургуси юлдузга бонг.

575 Аввалидин хорлигу зорлик етар
Сўнгисидин етмаса имдод агар.

Ёлғиз ўзингдин сира келгайму кор,
Ёр талаб айла, келур сенга ёр.

Мулки диёрингда магар хор йўк,
Улфату ёрингдин азиз ёр йўк.

Ҳар киши ҳам ёри азиз бўлмагай,
Ёри азиз улки, сени қўллагай.

Бор неча асҳобинг, улардин бирок
Уйда эшик ҳалқасидир яхшироқ.

580 Қўл узатиб, бўл ўша фитроки дил,
Сенга у сув эрса, унинг хоки бўл.

Чун малик ул-Арш яратди жаҳон,
Аввали сурат эди ул, сўнгра жон.

Аввали тартиби адаб айлаб ўнг,
Сурат ила жонни бириктирди сўнг.

⁸⁵ Ёрийи ёрон – дўстлар кумаги.

⁸⁶ Субҳи нахустин – дастлабки субҳ.

Иккисидин келди кўнгил энтикиб,
Шоҳга ўшал тож ила тахти етиб.

Улки кўнгил тахт уза султон эрур,
Жисм ила руҳ гавҳарига кон эрур.

585 Нури сафо келди кўнгилдин, ажаб,
Сурати жон борига ҳам ул сабаб.

Дил сухани келди димоғимга ул,
Равшани нур етди чироғимга ул.

Савки қулоғимни забон айладим,
Жонни ўшал ҳотифи жон айладим.

Бўлдим ўшал файз ила ширинзабон,
Дилда севинч эрди-ю ғам бенишон.

Баски қузим ёшини тўқдим сарин,
Оташи дил бирла илитдим кейин.

590 Қўлни бўғовдин бушатиб яйрадим,
Йўлтусар ожиз, мен эсам зўр эдим.

От сурибон охири етдим анга.
Бўлди кўнгил эшиги манзил манга.

Шу дилу жонимки, лабимга келиб,
Умрим ўтиб ярми, ярим тун бўлиб.

Маскан ўлиб максурайи⁸⁸ жоним ул,
Копток ўлиб қомати чавгоним ул.

⁸⁸ Максура – чиллахона.

Туп хаёл айлаки чавгон менга,
Доман улыб чоки гирибон менга.

595 Бош-оёқ жой талашиб, хойнаҳой,
Тупсифат эрдиму чавгоннамой.

Иш кетиб илкимдин, ўзим суст бўлиб,
Юзни куриб бирда, бирим юз бўлиб.

Бир неча жоҳил ила ҳамроҳ эдим,
Ғурбатим узра яна бекаслигим.

Йўл кани юрмоққа, кўринмас зиё,
Қайга юрай, орқага қайтсамми ё?

Ғамга ботиб, ўйлаки ҳолим ёмон,
Ишк келиб тутди кўлимдин ҳамон.

600 Қокдим эшикни, дедилар: “Кимдир ул?”
“Рухсат этинг, бир бани Одам эрур”.

Келди биров, сурди ҳамон пардани,
Парда очиб, бошлади йўлга мани.

Ложарам, бир хос сарой эрди ул,
Янгради овоз: “Низомий, буюр!”

Маҳрам улыб, илгари юрдим яна,
“Кир” дедилар, ичкари кирдим яна.

Манзил эди, ҳар тарафи нур, чирок.
Ҳар не ёмон кўзданам эрди йирок.

605 Етти халифа эди бир хонада,
Етти ҳикоят эди афсонада.

Мулк эди ул, олдида афлок забун,
Давлати хок эрди, анга хок забун.

Ожиз эди таърифу васфида сўз,
Садрнишин эрди шаҳи Нимруз.⁸⁹

Сурхсаворлар бари бойлаб камар,
Лаълкаболар тилаб унга зафар.

Шай эди чун мири шикор, навқирон,
Ёнида ул бир кора танли хамон.

610 Чун каманд отгучи баҳодир яна,
Сийм совутли неча ботир яна.

Ул ҳама парвонаю дил шам эди,
Жумла парокандаю дил жам эди.

Мен эдим ул даврада меҳмони дил,
Жонни этиб садқайи султони дил.

Лашкари дил туғини кўргач кўзим,
Бурдим ушал аҳли жаҳондин юзим.

Тилга кириб дил деди: “Э, безабон,
Мурғи талаб жойи эмас бу макон.

615 Оташи дил маҳрами ул дуд эмас,
Туз еса ул, бу тоифа туз емас.

Сарв сабабдирки, шу соям қуюқ,
Поя туфайли яна поям улуғ.

⁸⁹ Нимруз – Эрондаги Сейистон вилоятининг қадимий номи.

Ганжману киссайи Қорундамас,
Сен-ла эмасмен, яна сенсиз эмас.

Мурғи лабим ул нафаси гармидин,
Парри забоним тукилур шармидин.

Шарму ҳаё бирла шу бошим эгик,
Расми адаб бирла ишим бандалик...”

620 Хўжа кўнгил этди ҳаётим чаман,
Номи Низомийни кўтарди баланд.

Айлади ул ранжу риёзат асир,
Хўжа мени этди риёзатпазир...⁹⁰

Кўнгил тарбиясида илк хилват

Розийим⁹¹ оғози адаб этди чун,⁹²
Ечди у гўкқиз фалакдин тугун.
Гарчи тугун узра тугун кўп эди,
Турди у, сарриштани тарк этмади.

Риштаки ўз жойига етди у дам,
Бошлади кесмокқа тугун риштадан...

625 Хўжаки, алқисса эди бандимиз,
Гарчи Худомас, худовандимиз.

Икки жаҳонимга суянч ул эди,
Йўкса, шу жоним ғамини ермиди?

⁹⁰ Риёзатпазир – риёзатни хуш курувчи.

⁹¹ Ройиз – ургатувчи.

Гарчи йуқ эрди мен ила улфати,
Мен сари кам бўлмади ул шафқати.

Беадаб эрсам-да, у бўлди гулом,
Хусни адаб бирла мени этди ром.

Қочмади мендин чу хазимат етиб,
Сухбати хокийни ғанимат тутиб.

630 Бир куни бул мисри Зулайхошунос,
Бўлди Юсуфлик ила чоҳдин халос.

Тун кўзини уйкуга ғарқ этдилар,
Чашми чароғи саҳарий тутдилар.

Субҳ чароғи фалакафруз бўлиб,
Кеча қароси уза қирмиз бўлиб.

Хўжа олиб қўлга чароғин шу дам,
Тутди қўлим, бошлади сайри чаман.

Дарду ғамим сурди кўнгилдин йирок,
Гул била кўмди мени бошдин-оёқ.

635 Ханда уриб лола каби тоза, пок,
Гул каби жомамни этиб чок-чок.

Лола дилин жонга нисор айладим,
Гул камарин белга мадор айладим.

Гоҳида майдек жигарим хун бўлиб,
Гоҳида гулдек яшариб, очилиб,

Гулдин учиб гулга, етишдим шитоб,
Токи зилол чашмага қонсам шу тоб.

Ишқ алами жойига етди, мана,
Атри вафо эсди дамо-дам яна.

640 Етди ширин нукта ила шул замон
Мисли Масихо дамидек менга жон.

Зери замин этди иморимни⁹³ сунг,
Боди сабо сурди саворимни сунг.

Деди: “Бу ён тушгилу ҳеч урма дам,
Йукса, халос айлагум узингданам” –

Кема бўлиб ўйлаки ул сувда мен,
Жаннат аро сокину осуда мен.

Оби равон эрди, тушиб кўйига,
Ташназабон бордим унинг буйига.

645 Чашма эди, нур эди, кўзгумида,
Хизр уни кўрмамиш уйкусида.

Хобгахи боғи суманзор эди,
Аллачиси наргиси бедор эди.

Доирайи хатти сипехри – мақом,
Ғолияйи буйи биҳишти – ғулом.

Гул суман кўксини этмиш мақон,
Этаги тупрокда супургай тикон.

Тулки тиконларга бериб рангини,
Оху бериб гулга уфор-атрини.

⁹³ Имор - кажава

650

Гул шакарханда этиб, ишвагар,
Тути унинг бошида силкийди пар.

Тоза гиёҳ шаккари тутида, бас,
Охулар ул шаккаридин тоза маст.

Гулни магар жилвагар эттай сабо,
Гулшакар ул шохи ғизолдин гиёҳ.

Хар тараф анбар таратур хайригул,
Қўлларида елпуғич уйнар нукул.

Кузга агар сурма эса наргиси,
Савсани зумрад каби жон олгуси.

655

Ёсумани ҳамдам улиб гул ила,
Қофиядир кумриси булбул ила.

Савсани бир кунлиги Исозабон,
Тонгга Мусо илкидин элтар нишон.

Кумриси фарёд чекибон субҳгоҳ,
Кумригун айлар у самоларни оҳ.

Ел эса ёзғувчи, ёзар ҳиссасин,
Атр ила тол баргига гул қиссасин.

Гоҳи саломин чаман айтур баҳор,
Гоҳи тикан олдида гул хоксор.

660

Турки суман хайма чекар даштаро,
Хаймаси кукларга таратгай зиё.

Лола келиб, айггали оташга роз,
Бир муғи хинду каби айлар намоз.

Ҳиндучаси лолаю турки суман,
Саҳли араб эрди Сухайли Яман.

Боғ бўлиб кирмизу сорик сифат,
Теграсида панжараси ложувард.

Сув эса юмшок, чу коқумнамой,
Турфа эрур коқуми санжобсой.⁹⁴

665 Шох-бутоқлар таратиб қўққа нур,
Соя қадам босса, кумуш ёғдирур.

Соя куёш бирла қураб суҳбатин,
Сув узатур қумга ҳаёт шарбатин.

Сунбул упар эрса, қочар настаран,
Кипригини гулга қадар ғунча ҳам.

Хайрининг ўқдониди ўқ қолмамиш,
Гоҳи сипар истаса, гоҳ лол эмиш.

Сеҳр сабаб тол бадани ларзада,
Лола дили доғли, қародир, зада.

670 Боғу чаман ўйлаки учмоқчидек,
Барги суман қатрага қучмоқчидек.

Найшақари хандашақар айлабон,
Лаъл либосида гули заъфарон.

Ул гули худройики худруй бўлиб,
Ел нафаси бирла суҳангуй бўлиб.

⁹⁴ коқум, санжоб – чангалзорда яшовчи мўйнали ҳайвонлар

Барги турунждан-да яшил осмон.
Илкига норинжни олиб шул замон.

Унда фалак туғ-алам тикламиш,
Сабза уни кувгали аҳд айламиш.

675 Сабзада ул ҳар тугунким аён,
Жони замин эрди, дили осмон.

Ҳам ўша юлдузки, саҳарда яшил,
Ерга хитоб айлар эди: яшнагил!

Бунда фалак бир йўла айлаб гузар,
Сабзага бежодини⁹⁵ бермиш магар.

Чашма дурахшон эди чун чашми хур,
Унда қуёш чашмасидин эрди нур.

Сабза ўшал сув-ла таҳорат олиб,
Шукри таҳорат-ла ўсарди униб.

680 Гулдин олиб қуш Сулаймон исин,
Бошлади Довуд каби куй-ноласин.

Тўккали дуррож у тазарв⁹⁶ конини,
Бойлади сарв шохига арқонини.

Берди шу дам амрини булбулга боғ,
Сенга ҳалол, тўк, деди, у хуни зоғ.

Шум эди бойкуш ва унинг пайкари,
Сирри дили бўлди қазо дафтари.

⁹⁵ Бежод – яшилранг тош.

⁹⁶ Дуррож – какликнинг бир тури. Тазарв – густовук

Боди ямоний-ла суҳайли насим,
Сийпади, купчитди биёбон юзин.

685 Лола шошиб кочган эди, аксига
Ташвиши доғ солди унинг куксига.

Сояйи шамшоди шамойилпараст
Борди-ю лола дилига сунди даст.

Субх кумуш кафти ила бор-бор
Тун кўзидин силди, сидирди губор.

Субх булиб Юсуфи зарринрасан,⁹⁷
Чох қазиди, чохи гули ёсуман.

Ер аён этди туни хосини,
Сув Мусодек яди байзосини.⁹⁸

690 Ер ўша сув бирла давосин топиб,
Олганини берди кейин кайгариб.

Нури сахарга эди майдон тағин,
Сояни кўзготди сабо жойидин.

Соя кўшнинг лабидин сўрди бол,
Тол сочига шонасин урди шамол.

Сояю нур эрди буток бошида,
Ракс тушиб борди арик қошига.

Топдим ўшал гулники, максуд эди,
Ўт эди гултожи, тўла уд эди.

⁹⁷ Юсуфи зарринрасан – тилла сиртмоқли Юсуф.

⁹⁸ Яди байзо – ок қул.

695

Гардани гул минбари булбул бўлиб,
Зулфи бинафша–камари гул бўлиб.

Қушда Довуддек куйи хушхол эди,
Гулда Низомий сузидек бол эди...

Биринчи хилват самараси

Ел никоб очди, сарандозини,⁹⁹
Хужа яна бошлади ишқ розини.

Курдим ушал лаъли шакархандани,
Олди дилим, айлади шайдо мени.

Офат эди, нозли санам, бут эди,
Шуъласи ой хирманига ўт эди.

700

Зулфи эди белига мушкин камар,
Бошдин-оёк жозиб эди, жилвагар.

Кургали ҳар кимса эди орзуманд,
Курган эса хусни адосига банд.

Томчилар эди лабидин шарбаги,
Шаккару туздин эди у лаззати.

Шаккаридин тути эди шармсор.
Тутидек эрди занахи тавқдор.

Гар занахи эрса чу норинжи хуш,
Ғабғаби сиймин эди, турунжи хуш.

⁹⁹ Сарандоз – ёпинчик.

705

Бир гули бустон каби маст этса гар,
Дуст майидек тавбани ҳам синдирар.

Лаб наботдирки, кўринг, ҳар нафас
Топгай ўшал тиг ила унноб шикаст.

Лоласи ул найшакарини яшил,
Шарбати ул оби наботдек асл.

Уди уфор ичра жигарсўз эди,
Баҳраманд андин кеча-кундуз эди.

У қора холи ғамидин эҳтимол,
Ой куйиб ўртанди, юзи бўлди хол.

710

Кўзлари равшан эди офтобданам,
Лаблари сркин ўша маҳтобданам.

Кўнгли сари йўл неча миқдор эди,
Лек ўша йўл оғзи каби тор эди.

Кўнглики тош эрди, жигархора ул,
Айлади кўнглимни неча пора ул.

Сўзласа, лаб шаккари учқун сочар,
Чехраси нур, ғамзаси афсун сочар.

Хукқа каби оғзи юмук, дафъатан
Очса, тукилгай эди шаккару қанд.

715

Кўрдим ўшал қанд ила ул хукқани,
Булъажабе, сеҳрига олди мени.

Этди у жонимни гаровдин халос,
Айлади бўйнимни буговдин халос.

Тоқату сабрим тугади тоғ ошиб,
Оби ҳаётим дағи бошдин тошиб.

Девми тушиб аклу ҳушим қасдига,
Нукрайи дил тушди темир остига.

Дил ғамини шодлик олур оқибат,
Чашмайи хуршид тилаги ер факат.

720 Дарду ғамим малҳами, давоси ул,
Чорагари майзада ҳам май эрур.

Эй йирок дардиму доғимданам,
Беҳабар ул сабзаву боғимданам.

Сабза фалак эрди, назар тобиши,
Боғи саҳар эди, суви кӯз ёши.

Улки юзи пардалигу хос эди,
Ойинайи сурати ихлос эди.

Тиззага бош инди фикр этгани,
Зора кӯлим тутса у сарриштани.

725 Йўк, бу сафар йўлни яқин айладим,
Юргил ўша йўлгаки, мен танладим.

Маҳрами йўл эрмасанг ул, ўзни тий,
Кори Низомийни Низомийга қўй!..

Тунги ишрат асносида иккинчи хилват

Ҳўжа йигиб бир неча дўст-улфатин,
Тузди улар бирла ширин суҳбатин.

Тун эди, тонг сингари ораста ул,
Суфрайн неъмат ила пайваста ул.

Нур гула мажлис эди чун навбахор,
Ишрат эди осудаю беғубор.

730 Панжарадин ел уфуриб ҳар замон,
Эрди ўшал атри Юсуфдин нишон.

Шаҳнайи тун хуни асасни тўкиб,
Шарбатига парри магасни тўкиб.

Пардашуносларда навое ажаб,
Паданишинларда вафос ажаб.

Ерга бокиб сўйи самодин Суҳайл,
Дурри ягим узра сочар эрди лаъл.

Шами магар шам жигаридек куйиб,
Оташи дил ҳам дили оташ бўлиб.

735 Хид таратиб мижмари мажлисфуруз,
Уд шакарсозу шакар удсуз.

Шиша гулобдин тўкар эрди шакар,
Суфрага шамдин сочилар эрди зар.

Нуклу наво, май эди, новвот эди,
Кўзу оғизларда ширин тот эди.

Шаккару бодом кўшилиб нуктасоз,
Зухраю Миррих эдилар ишқбоз.

Ваъда кулоқларга етиб дам сайин,
Ханда шаробга туташиб тинмайин.

Тулкини этмиш эди коплон асир,
Нофайи оху эди занжири шер.

Ёр гирибонкашу доманкашон,
Ракс этиб, энглари гавҳарфишон.

Шам дағи сокий эди-ю майпараст,
Май сочилар эрди-ю гавҳарфишон.¹¹⁰

Шам дағи сокий эди-ю майлараст,
Май сочилар эрди-ю парвона маст.

Маст бўлибон шамда қаноти куяр,
Шам эса шукрона этиб, бош қуяр.

Парда аро Зухра босар пардани,
Созига ошуфта этар даврани.

Уйку хумор этса димоғдин димоғ,
Нур олур эрди чароғдин чароғ.

Умр бўйи топганини кимса, бас,
Бир нафас ичра топар ул ҳамнафас.

Бахшу мукофот этишар ҳар замон
Дилга дилу танга тану жонга жон.

Ул ясатик ҳужрадаким қолдилар,
Рахти адам узра адам солдилар.

Мурғи тараб паррига хат бойлади,
Парри Сурайёга шикаст айлади.

¹¹⁰ Ёр ошиқнинг ёқасидан тутиб, эгагини судраб, ракс этаркан, энгларидан гавҳар сочилар эди.

750

Тонг қуши тонгларда чекиб қу-қу,
Ташна юраклар утига урди сув.

Тонг чоғи қуш уйқуси бўлгай узун,
Ой қўли кўк пойига солгай тугун.

Ҳалқайи дар¹⁰¹ – пардаيي бегонадир,
Зулфи пари – занжири девонадир.

Ҳалқани урганда келиб муштарий,
Тор бўлур кўнгли узук сингари.

Улки ҳужум этса паризодалар,
Таслим этур кўнглини озодалар.

755

Ўстириб кўнгил кўйида ёсуман,
Киприк учи бирла олурлар тикан.

Мевайи дил чеҳраю суратлари,
Гулбуни жон – сарви равон қадлари.

Фундук ила шаккару бодоми шахд,
Пистайи уннобранг уза сабза хат.

Тун хати-ла айлади сеҳри ҳилол,
Ғамзайи бобулию ҳиндуча хол.

Ҳар нафас ул ғамзаю холдин чунон
Бўлди жаҳон Бобулу Ҳиндустон.

760

Боқди кўзим юзларига маҳлиё,
Кетди кўнгил. кўзларига маҳлиё.

¹⁰¹ Ҳалқайи дар – эшик ҳалқаси.

Ғамзаси олдида тикон не эмиш,
Зулфи тугун узра тугун бойламиш.

Этса карашма, у камон булгуси,
Укини отмай, сени ўлдургуси.

Боди Масех эсди кўнгил кўксидин,
Оби ҳаёт сачради гил огзидин.

Гул каби раъно юзида кўрк эди,
Ой каби оқ сийнасида юк эди.

765 Лаблари шаккар эса, бодом юзи,
Гул у шакар олдига боргай ўзи.

Ҳар назари жони жаҳондек бўлиб,
Киприги бутхонайи жондек бўлиб,

Зулфи сиёҳи ярашиб окига,
Мушк сочур ул гулу япроғига.

Ғабғаби сиймин, камари сувдин,
Қавси кузах¹⁰² эрмиш ул офтобдин.

Зулф Бироҳиму юз – оташгари,
Куз Симоилу мижа – ханжари.

770 Оташи дил дастайи райхон бўлиб,
Ханжари ул наргиси фаттон бўлиб.

Бўсаси гар май каби ўлдирса ул,
Лаъли Масихо дамидек тиргизур.

¹⁰² Қавси кузах – каматак.

Юзида тер чун гули пасрин каби,
Хусни – само кўйнида Парвин каби.

Ёкаси очилса – гирибони хур,
Хатти – сахар кўйнида тугройи нур.

Ҳиммати хосону авом орзуси –
Ул парининг сеҳри, юзи ёғдуси.

775 Ғамза нидо чекса, даҳон хастадир,
Тилга кирар кўз, забон бастадир.

Май чу оройиши иқлим эди,
Жом чу наргис, зар уза сим эди.

Ақл у доирада сармаст қолиб,
Сабри тугаб, бор-будидин айрилиб,

Кулгусига журъату роҳ йўқ эди,
Токатига тоқаги оҳ йўқ эди.

Сабрда паст парда эди, танг наво,
Фитна эгиб бошини оҳанг аро,

780 Нағмаи Довуд йўлида топди соз,
Қиссайи Маҳмуду ҳадиси Аёз.

Шеъри Низомий шакарафшон бўлиб,
Куйлади ишк аҳли ғазалхон бўлиб.

Иккинчи хилват самараси

Умр утар, маскани фарши азал,
Ҳар неки бордир, анга бўлгай бадал.

Баски кулоқ кутса ўшал номани,
Дийда ўқир нома, саломномани.

Турки пари хандаси мисли шакар,
Кузларидин сурмали бўлмиш назар.

785 Турки қасабпӯш нигорим, ажаб,
Этди дилим чокини мисли қасаб.

Ой эдиким, тунни ёритгувчи ул,
Тонггача оламга таратгувчи нур.

Ғамзасининг ўқи сабукпар эди,¹⁰³
Жон йикилиб, ерга баробар эди.

Шуъласи шам киприкида ашк эди,
Бўйла чароғ кузида ҳам рашк эди.

Ҳар ситаме этди, жафо айлади,
Жон узига меҳру вафо айлади.

790 Гоҳ эди ул майса-ю, мен унга сув,
Мен ювибон киру қуритгувчи у.

Бўйлаки ул тунда эди мартабам,
Беҳабар эрдим, хабарим бўлса ҳам.

¹⁰³ Сабукпар – снгил қанотли.

Мохи ҳилол, белида нурдин камар,
Истамас эрдик, уни кўрсалар.

Ўзига мафтун эди, мафтун эди,
Рағбати мендин дағи устун эди.

Кош, дер эдик, шу кечамиз ўтмаса,
Тонг тунимиз пардасини йиртмаса.

795

Шу кечадин соғ чиқолсак агар,
Бирга эдик рузи қиёмат қадар.

Равшан эди кун қаби бахтим туни,
Уйкуда ҳам энди кўролмам уни.

Ул кечадек нурли кечам бўлмамиш,
Бўлмишу бир, сўнгра хечам бўлмамиш.

Ул кечага бир кеча етмок учун
Ҳар кеча мен “ё Рабу ё Раб!” дегум.

Тун дема кундуз бошида тож эди,
Тун эди, аммо туни меърож эди.

800

Ой қуёш ишқида ҳижрон чекар,
Ҳар кеча ул кечани деб жон чекар.

Кунки азалдин кечанинг душмани,
Орзу қилар кўнглида шу кечани.

Мен баса осуда эдим, бир маҳал
Тинг кўтариб кирди эшикдин сахар.

Кўк сари офтоб кўтариб бошини.

Уйлаки, сел килди кузим ёшини.

Сахнайи боғ узра булут ёприлиб,
Жомайи хуршидга тахорат бериб.

805

Сунг у қуёш чашмаси етказди, бас,
Шу сену мендек неча дилга шикаст.

Нури само сувни этиб сийми ноб,
Заррини ҳар лаҳза сочиб офтоб,

Субҳ туриб, узини шайлар эди,
Илкида кон тўккали ханжар эди.

Мен дағи майдонга узим шайладим.
Ханжарига жонни сипар айладим.

Сапчиди бошимга саҳар шу нафас,
Ханжаридин топди шу жоним шикаст.

810

Чекди дилим нолаю фарёд анга:
Бўйлами, эй субҳ, мукофот менга?

Илгари ёнимда кишим бор эди,
Шамъи тунафруз менга ёр эди.

Тун ила шамдирки ўшал, менга хуш,
Йук эди, гуёки сира булмамиш...

Улки ганим, сувга окиз, селга бер,
Ким чуқимиш, юл патини, елга бер.

Хомича улдирки, бу имкон эрур.
Сухтани куйдирмагинг осон эрур...

815

Субх боқиб оҳу фиғонимга чун,
Раҳми келиб, йиғлади ҳолимга хун.

Уртади кун бағрини дарду ғамим,
Чашмайи хуршидни совутди дамим.

Берди фалак захри-ла уммид менга.
Келди кечамдин яна хуршид менга.

Чун асари нури сахар топмишам,
Бехабарам, гарчи хабар топмишам.

Кимки фалак сахнига чун йул топар,
Нури сахарни неча бор мўл топар.

820

Эй шу тунинг бирла хижолат ўзим,
Нурли кунинг бирла қародир юзим!

Менки ўшал тун сифатин айладим,
Ҳам у сифат маърифатин суйладим.

Тун – сифати пардаи танҳолигинг,
Шам–назар, гавҳари яктолигинг.

Уду гулоб эрди у дилбастага,
Нолаю ашқдир неча дилхастага.

Ул ҳама хислат билаким садр эди,
Нури хаёл бирла туни кадр эди.

825

Кўкка ўзин маҳрами ёр этди ким?
Пардаи зангор сирига етди ким?

Субҳки чун бошида парвонадир,
Топдими бундан-да ёруғ шамни ул?

Айлаб ушал шам ила куксингни доғ,
Ёк Низомий каби сен хам чирок...

Илк мақолат

Одам Атонинг яратилиши хусусида

Аввал эди ишқи жаҳон бенишон,
Йук эди борлик изидин бир нишон.

Келдию хушбахт, назарин сочди ул,
Суйи вужуд сори эшик очди ул.

830 Келди кейин насли паризодалар,
Эрдилар илкин башарийзодалар.

Тангри хилофотига байроқ куриб,
Гоҳ йиқилиб, гоҳи оёкка туриб.

“Аллама одам” – сифати покидир,¹⁰⁴
“Хаммара тина” – шарафи хокидир.¹⁰⁵

Улки гуҳар ҳамқадари, ҳамсафи,
Ҳам маҳаку ҳам зару ҳам сайрафи.¹⁰⁶

Ул эди кук аҳли тиник сийнаси,
Аҳли замин кўзгуси, ойинаси.

835 Қулу билак унда чунон эрдик,
Етти фалак эрди билакузуги.

¹⁰⁴ “Аллох одамни яратди”.

¹⁰⁵ “Аллох уни тупроқдан яратди”.

¹⁰⁶ Сайраф – сарроф.

Икки бешик бағрида ўсган эди,
Икки гуҳар мағзини қушган эди.

Пешкаши хилъати зиндониён,
Муҳтасибу сокийи руҳониён.¹⁰⁷

Сарҳади хилқат эди бозорида,
Бикрайи қудрат эди ҳар хорида.

У ҳали қирқ кунлик экан, ким эди?
Олдида қирқ ёшли муаллим эди.

840 Хушхати ул ишкнабиштдин етиб,
Гулбуни ул боғи биҳиштдин етиб.

Нури – у кўргувчи йироқ дийдадин,
Каптари – ўсгувчи баланд новдадин.

Улки фалак қушларидир, келдилар,
Таъзим ила олдида бош эгдилар.

Биргина дон йўлида айлаб карам,
Отди либосни, зебу зийнатни ҳам.

Келди тузоққа у кўриб донани,
Айлади камрок ўша шукронани.

845 Улки дуолар ила топмиш вужуд,
Жумлайи олам анга эгди сужуд.

Қибла санаб пойини ҳар дийдае,
Сажда факат этмади шўридае.¹⁰⁸

¹⁰⁷ Зиндон аҳлининг қувончи, руҳ аҳли ва муҳтасиб ва сокий.

¹⁰⁸ Шўрида – шўрпешона, бадбахт.

Бўлди гулафшон сенга саккизта боғ,
Барчага гулбарг эди, иблисга доғ.

Сенсиз ўшал боғда баҳор йўқ эди,
Бир нафас орому қарор йўқ эди.

Йўқ эди токат анга ҳукм этгали,
Дарду ғаминг чорасини тутгали.

850 Бағрини бугдой ғами тилган эди,
Кўнглини нақ иккига бўлган эди.

Не эди бугдой емаги, рағбати?
Арпача йўқ эрди анга қиймати.

Шир яланғоч, сарупосиз эди,
Маскани йўқ, ҳеч вақосиз эди.

Билдики, ғам чекмаса, уммид йўқ,
Юзи ёришмас, анга хуршид йўқ.

Ранги бўлиб ўйлаки бугдойсимон,
Сарғайиб охир, юзи бўлди сомон.

855 Арпаю бугдой дағи, кўргил, аё,
Бўлди ғаминг бирла шу тупрокқа жо.

Қилмиши боис дили вайрон бўлиб,
Қолди у бугдой каби урён бўлиб.

Не таассуфки, у бугдой эди,
Йўлдин адаштирган у бадхоҳ эди.

Егани каттиқ, ўша дон эрди, бас,
Эй емак ул донни ақлдин эмас!

Халк дағи ул донга узин шайлади,
Бошдин-оёғини оғиз айлади.

860 Кетди-ку сарриштайи жонинг магар,
Доминг улиб биргина буғдой ушал!

Арпа нонинг е, каноат килиб,
Унда беролмас сенга буғдой фириб.

Пайки кўнгил, юр уша шайтонга зид,
Шери амир, булма эшикбонга ит.

Юзни ювиш эрса кўнгил матлаби,
Тавбалар эт аввало Одам каби.

Килса хато, узрини этгай киши,
Узр ила уз жойига етгай киши.

865 Улки ушал донага дил бойлади,
Узни миришкори дало айлади.

Кўрди у буғдойни ва этди тама,
Домига тушди ушанинг ул дама.

Сувлади сўнг ул гули пажмурдани,
Тикди Сарандибда саропардани.

Қочди қаро юз булиб ул ёққа ул,
Сочди қаро рангини гупрокка ул.

Нилчилик ургатди анга осмон,
Маскан эди кишвари Ҳиндистон.

870 Кафти тозармишди гуноҳ рангидин,
Нилгиёҳ ўсди қадами ранжидин.

Турки хитой булди ажаб, мисли ой,
Зулфи хитойи анга берди чирой.

Тавба ила дилда латофат куриб,
Мулки замин узра хилофат куриб,

Экди шу тупрокка вафо тухмини,
Бизга насиб этди кейин вақфини.

Хозини фирдавс анга берганни то,¹⁰⁹
Олти эшикли уйига этди жо.

875 Ол, еб-ечиб, сунгида раҳмат дегил,
Эккан ушал, мевасини сен егил.

Инграса уд – атру уфор навбати,
Ранжи эшак – эгасининг роҳати.

Сенсиз ишингни чун адо эгдилар,
Сенга ажаб меҳру вафо этдилар

Пайкали гул бул уша фасли баҳор,
Булма тикан сингари бустонда хор.

Дил йўлини танла, етишса хазон,
Сувда колар кунгилу оташда жон.

880 Суврати шерсан, дили азминг кани?
Азми дилинг бор эса, жазминг кани?

Сурати шер сол саройга атай,
Ур неча калтак, жойидин жилмагай.

¹⁰⁹ Хозини фирдавс – жаннат хазиначяси.

Хилъати афлок ярашмас сенга,
Хокий эурсен, шу каро бас сенга.

Толе сенга ранжу забунлик мудом,
Дилда ғаму ғамда фузунлик мудом.

Йукса, нечун этди сипехри баланд
Шаҳркушо кимсани чун шаҳрбанд?

885 Ҳар не машаққатга камарбаста бўл,
Кук ичида кук ила оҳиста бўл.

Ут каби ҳовликма ўзингдин бориб,
Йукса, йирок йўлда колурсен хориб.

Сув каби бўл, сув каби снгил, равон,
Гарчи у снгил, вале киммат – гарон.

Гавҳари тан – бори ҳафифликда ул,
Қиймати жон – бори лагифликда ул.

Ел учиб, айлар шу жаҳонни тавоф,
Сен эса танбаллик аро Кухи Қоф.

890 Бўлма тикан сингари ҳуснингга маст,
Ёки бинафша каби суратпараст.

Ойнабанд уйда ҳамаёқ суратинг,
Барча кўрар кўзда сенинг хайратинг.

Гарчи қабул бобида беҳад ўзинг,
Яккаву танҳову мужаррад ўзинг.

Ўзни кўрарсанми, ажаб, биргина,
Кук каби илкингда тутиб ойна?

Тотини готсайдинг ушал не демак,
Силкир эдинг ушбу амалдин этак.

895 Зулмни қуй, меҳру вафо сори юр,
Халк не эмиш? Қуй, Худо сори юр.

Яхшилигин бил-да, анга кор кил,
Узни ёмон деб, узинг икрор кил.

Баски хижолат аро чексанг нафас,
Раҳм килур сенга у фарёдрас...

**Ноумид подшо ва уни
Аллоҳ афв этгани ҳикояти**

Бир шаҳи одил кеча уйқусида,
Курдики, золим эди утрусида.

Сурдики: Тангри туни зулмат аро
Сен каби золимга не берди жазо?

900 Дедик: жисмимда битаркан ҳаёт,
Ҳар сари боқдим, хама ул коинот.

Борми деб уммиди ҳидоят менга?
Кимсаки, этгай у иноят менга?

Кимсада бир раҳму карам йўқ эди,
Мен сари шафқат сираям йўқ эди.

Ларза тушиб жонга, жаҳоним унут,
Юз хижолатдаю, дил ноумид.

Терга ботиб, тавбайи жон айладим,
Ёлбориб Аллоҳга, фиғон айладим.

905 “Эйки мен ул мискину шармандамен,
Афви Худо айлаки, бир бандамен.

Юрмадим амрингга, бу нодонлигим,
Энди ҳузурингда пушаймонлигим.

Ё мени ул қаъри жаҳаннамга от,
Ёки карам айла менга, илтифот!..”

Кўрдик, не эрди хижолат менга.
Тангри аён этди иноят менга.

Файзу карам-ла қабул этди сўзим,
Кетди ғамим, баски ёришди юзим...”

910 Ҳар нафасеки, у надомат эрур,
Шаҳнаи гавғойи киёмат эрур.

Олганинг ҳар бир нафас, эй бодсанж,¹¹⁰
Тоши зиёндир у, тарозийи ранж.

Ою йилинг кечди нечук, кил ҳисоб,
Улча уларни ҳама, эт сарҳисоб.

Йук у тарозингда гуҳар мутлақо,
Тоши босар, паллада йук ҳеч вақо.

Сен у замин тошини тош айлама,
Тоши замин узра талош айлама.

¹¹⁰ Бодсанж – лакма, хомгаъма.

915

Бир чақа ул, сўнгра нечук бандасен?
Бир нафас ул, сўнгра нечук зиндасен?

Ҳар неча олдинг, бер уни, хайр қил,
Олма ўзинг, бус-бутуни хайр қил.

Келсин ўшал кунки, ажаб хушдурур,
Гарданинг озоду қўлинг бушдурур.

Чўзма етим ҳаққига қўл, эт хазар,
Йиғламасин беваю бечоралар.

Қўй шу чирик, эски жаҳон ғалвасин,
Силки этогингни, губор қолмасин.

920

Ёки ғариблар каби йиғ йўлга қут,
Ёки Низомий каби бир гўша тут...

Иккинчи мақолат

Инсоф, адолат ҳимоясида шоҳга панду насиҳат

Эйки маликлар ҳама ройинг сенинг,
Гавҳару дур садқайи пойинг сенинг!

Шоҳ эсанг, хонайи шоҳий сўра,
Гавҳар эсанг, тожи илоҳий сўра.

Ул нари ёқдин бу тараф роҳ йўқ,
Бир мену сендин бўлак огоҳ йўқ.

Ул азалий нургаки йўғрилдилар,
Ҳаммаданам сенга назар қилдилар.

925

Шоҳи жаҳонсенки, жаҳон шаҳринг ул,
Мулки жаҳон борича нақдинг эрур.

Мулк сенинг, кори киёлик сенинг,
Қалб сенинг, сийнакушолик сенинг.

Қадринг этиб давру замонда зухур,
Икки жаҳон қадрини ортик эрур.

Ойинадор булди кўзингдин сахар,
Токи кўзингдин анга тушди назар.

Тебранадири бешиги дунё чунон,
Сени ширин уйку элитсин дебон.

930

Мурғи дили Исойи матҳам ўзинг,
Сен каби кас булса, ушал ҳам ўзинг.

Сийнаи офтоб тула оташ эрур,
Кўрса юзинг, кўнгли яна хуш эрур.

Ой камайиб, булса у мўйинг қадар,
Ханда урар кўрса юзингни магар.

Хуш яшагил, сенга сафо кам эмас,
Баски ўзинг бандайи олам эмас.

Хоки заминдек ҳамага паст бўл,
Ел каби қашшоғу тижидаст бўл.¹¹¹

935

Сокину қок ётса замин яхшидир,
Кўзгалар эрса, у ҳамон соврилур.

¹¹¹ Тижидаст – қулида ҳеч вақоси йўқ.

Ҳакка кунгил берки, бу хурсандлигинг,
Бу яна шохлигу худовандлигинг.

Айт, хабари дину диёнат қаён,
Биз, масалан, қайда, омонат қаён?

Дин асари дилда эса кимсанинг,
Икки жаҳондин хабари бор унинг.

Чорайи дин қил, бу умр мазмуни,
Сўнгра у дунёга этарсен уни.

940 Сот дали дунёнию ол динни, ҳай,
Токи у шайтони лаин билмагай.

Диннинг ушал жавҳар эрур, қахрабо,
Заррасига тенг неча манн кимиё.¹¹²

Тош бериб, эт анга гавҳар талаб,
Хоки замин бергилу эт зар талаб.

Улки сенга тушайи йўл бергуси.¹¹³
Бирни олиб, ўрнига ўн бергуси.

Яхшироқ андин-да замон йук сенга,
Фойдасини олки, зиён йук сенга.

945 Дин ғамини сенга бадал қилдилар,
Аҳли адл буйла амал қилдилар.

Адл иши маслаҳат, андишадир,
Ожизу бечорага ул пешадир.

¹¹² Манн – ботмон.

¹¹³ Тўша – йўл озиғи.

Шаҳру сипоҳга гар эсанг хайрхоҳ,
Хайр тилар санга-да шаҳру сипоҳ.

Юртни талаш – зулму ситамкорлик ул,
Давлати бокий – камозорлик ул.

Оқибати бошинг уза келмайин,
Ҳар неки айларсен, уни уйлагин.

950 Халжқа фароғат тила, озор нечун?
Баски надомат ила топгай якун.

Ақл магар маст эса, уйқуга ғарқ,
Кемайи тадбир у замон сувга ғарқ.

Зору заифларга жафо айласанг,
Моли етимларни яна ямласанг.

Рузи киёматда бераркан ҳисоб,
Қайси узр бирла этарсан жавоб?

Динга юзинг бурки, қавийпуштлик¹¹⁴ ул,
Танлама офтобники, зардуштлик ул.

955 Улки сарик тўп, бўлиб мафтуни,
Севма бир ойбоши хотиндек уни.

Ҳар неки гутмиш шу жаҳонда макон,
Луъбати зарнихга¹¹⁵ уйиндир ҳамон.¹¹⁶

Мисли Масих покла нафасдин димоғ,
Мойини тук, бир йўла сунсин чироғ.

¹¹⁴ Кавийпуштлик – кудратли гаянч маъносида.

¹¹⁵ Луъбати зарних – қуёш.

Олдила пар тукди не парвоналар,
Гар анга ҳар неча синлар тутдилар.

Парчала шу пардани, кўздин йўкот,
То сенга Исо каби битсин қанот.

960 Кимки шу жон томирига урди қўл,
Мисли Исо мулки жаҳон топди ул.

Зулм ила ҳеч кимса жаҳон топмагай,
Ол уни инсоф ила, зулм айламай.

Ҳар не адолатдин эмас, дард сенга,
Ҳар неки инсоф эмас, офат сенга.

Адлу хирад бирла кўнгил шод қил,
Мамлакатинг маъмуру обод қил.

Мамлакат ул адл ила пойдор,
Иш адолат ила топгай қарор.

Нўширавон ва унинг вазири ҳикояти

965 Бир куни ов қасдида Нўширавон,
Кетди йирок, қолдириб аҳли аъён.

Муниси хусрав эди вазири, бас,
Вазиру хусрав эди, йўқ бошқа кас.

Шоҳ ўша ноҳияда кўрди шу тоб,
Қишлоқ эди, чун дили душман хароб.

Унда кўниб, сайрар эди икки қуш,
Келмади сайрашлари подшога хуш.

Сўрди: бу қушлар нима деб сайрашар,
Мунчаки шовкину сурон айлашар?

970

Вазири дедики: аё шахриёр,
Айтсам, ўлур сирри ажаб ошкор.

Сайраш эмас, бахсу талашдир бари,
Боиси – бир тўйу никоҳ жанжали.

Бул бириси кизини бермиш анга,
Эртага, дер. сут пулини бер менга.

Шу неча вайронани олгум ҳамон,
Бошқасини менга берурсан қачон?

Ул бириси дерки, сира ғам ема,
Шоҳки шу эрса, бисот кам дема.

975

Зулмидин озурда бўлиб рўзгор,
Мен сенга вайрона берай юз ҳазор...

Шоҳки бу сўзни ҳамон тинглади,
Чекди алам, оху фиғон айлади.

Бошига мушт урди-ю, ёш тўкди ул,
Зулму ситам охири кўз ёшидир.

Тишлади бармоғини, деди: ситам
Мунчаки, етмиш ўша қушларга ҳам!..

Жабрни кўргилки, жабр айлабон
Ўлкани бойқушга этибман макон.

980

Эй мани гофил, дуну дунёпараст,
Баски урай энди шу бошимга даст.

Олдим улус молини зурлик ила,
Уйламадим охиратимни сира.

Токай, ахир, бўлгуси бу зурлигим,
Бошима етмасми магар кўрлигим?

Бўйлаки мулк берди менга Биру Бор,
Мен эса этдим бу жафо, кирдикор.

Гарчи мисим бўлди чу тилло эваз,
Айладим ул ишники, жоиз эмас.

985 Менки ўшал номи қаро ҳар кун,
Зулм қилиб, этдим ўзимга уни!

Афзал эмасми ўту озар менга,
Эйки, Худо, шарму ҳаё бер менга!

Бўлди бугун зулм – тамошолигим,
Вой, ўшал эртага расволигим!

Ёнгусидир шу тани беҳосилим,
Бўйла ғаму ғуссада куйгай дилим.

Бу тиғи бедодни чекишлик неча?
Зулм қилиб, қон туқишлик неча?

990 Рузи қиёматда мени беадок,
Баски, сўрок узра килурлар сўрок.

Мунча хижилманки, қародир юзим,
Тошкўнгилманки, чу тангдил ўзим.

Борди ишим бўйла маломатгача,
Шарму хижил энди қиёматгача.

Юк хама буйнимдаю оворалик,
Чора булур менга шу бечоралик.

Ганжи гухардин ўша қабригача
Сом не қадар элтди? Фаридун неча?

995 Менга йиғиб, борини бергай элим,
Оқибат ул-кор не кўргай кўлим?..

Шоҳ ёниб, куйди чунонам дили,
Ўт – дамидин юмшади отнинг наъли.

Лашкарига етди кейин бу хабар,
Буйи навозиш у – вилоят қадар.

Адлу адолат ила иш кўрди ул,
Зулму ситам бошига тиг урди ул.

Адлу адолат йўлини сайлади,
Умр буйи унга амал айлади.

1000 Адли бўлиб умрининг андозаси,
Кетди жаҳонга унинг овозаси.

Бўлди муаззам эли сохибдили,
Номи – ҳама шоҳи жаҳон одили.

Етди азизликда саранжом анга,
Кимки адолатли – азиз ном анга.

Хуш яша, дилларга севинч бер, уфор.
Хушнуд ўлур сенданам ул Биру Бор.

Сояйи хуршидсаворларни сўр,
Улфату ёрингга фароғат, хузур.

1005

Дард олиб, ўрнига дармонни бер,
Сунгра дегайлар: кани, фармонни бер!

Меҳрда иссик, қаҳраро сард бўл,¹¹⁷
Ою куёшдек жавонмард бўл.

Кимки амал яхшилиқ оғоз этар,
Яхшилиқ алқар уни, эъзоз этар.

Гунбази гардунни кара, эт қиёс,
Яхши-ёмонга ўзидир ҳақшунос.

Тоат этиб, тий гуноҳдин ўзинг,
Ўзру хижолатда кизармас юзинг.

1010

Ҳосили дунё сенга соат эрур,
Ҳаммаданам афзали тоат эрур.

Ўзрни қуй, жаҳду жадал айлагил,
Ҳақ сўзига сидқу амал айлагил.

Гар сўз ила ишни битирса киши,
Кўкка етар эрди Низомий иши.

Учинчи мақолат

Дунё ходисалари хусусида

Бир нафас, эй хўжайи доманкашон,
Силта қўлингни, нари турсин жаҳон.

Ранжа эмас, роҳати ранжур бўл,
Мухташам ўлмок гамидин айру бўл.

¹¹⁷ Сард – совук, бу ерда совуккон, босиқ маъносид.

1015

Хукм демак оқибатандешлигинг,
Муҳташам улмак эса дарвешлигинг.

Мулки Сулаймон сӯрама, эй фалон,
Мулк ҳамон, лек Сулаймон қаён?

Хужра ўшал, сахнида Узро эрур,
Вомик ўшал базмаро ултирур.

Хужраю базм бир-биридин айрилиб,
Вомик эса шефтайи Узро булиб.

Неча аср бошидин эврилмади,
Қолди жаҳон, бир туки кам булмади.

1020

Ер ҳамон зулм ила абгор ўшал,
Чарх ҳамон золиму ғаддор ўшал.

Сухбати дунёни тилар кайси кул?
Кимга вафо қилдики, бизга қилур?

Хок бўлур, юрса шу хок узра ким,
Хок не билур бағрида не борлигин?

Ҳар қаричи – чехрайи озодадир,
Ҳар қадами – манглайи шахзодадир.

Ёшлигимиз олди жаҳон – отамиз,
Кекса деманг бизни, жаҳонзодамиз.

1025

Сомки, симурғи писаргир эди,¹¹⁸
Ёш эди, гар ўғли қари, пир эди.

¹¹⁸ Сомнинг ўғлини Симурғ олганига ишорат.

Гунбази гардунки, мудом айланур,
Айланиши захму зиёнингга ул.

Гоҳи сени шоҳи жаҳон айлагай,
Гоҳи кулол кузасига жойлагай.

Хоки замин узра магар ким эмиш,
Ким эса-да, ғуссага маҳкум эмиш.

Кимки ушал дашт ила саҳродадир,
Унга ҳавас кимсаки, дарёдадир.

1030 Кимсаки дарё тубидин дур олар,
Наздида саҳрову биёбон ғузал.

Одамий беташвишу беғам эмас,
Ҳулу қуруқ келса, мусаллам эмас.

Фарз эрур бир йўла кучмоқ сенга,
Ҳар неки бор, бир йўла кечмоқ сенга.

Ҳар киши шу ҳалқа аро қолгуси,
Шаҳрию қишлоғидин ҳайдалгуси.

Улки тушар йўлга, берилгай омон,
Қурсатилур унга адамдин нишон.

1035 Мулк хавасин қўй, у ғурур кўзғатур,
Зулмату соя сенга бергайми нур?

Умринг утар ул неча дарвозадин,
Гоҳи чиқарсен ҳама андозадин.

Гардиши ул гунбази фируза, ҳай,
Уйна уйин деб сенга, эврилмагай.

Не эмиш ул огаху окиллигинг,
Буйлаки хушдир сенга гофиллигинг?

Акл кузи қайга етар эрса то,
Давлати шодликка етар интихо.

1040 Гофил эсанг, йук сенга фарзоналик,
Сеп уни гафлат дема, девоналик.

Гофил эсанг хатту китобатданам,
Ёзмасангам, майли, тарашла калам.

Ахли назар суҳбатини хушлагил,
Ахли сафолар камарин ушлагил.

Хор¹¹⁹ у ҳамсуҳбат ила гул булур,
Голияйи домани сунбул булур.

Рузи киёматда булур хат сенга,
Дашти азим ичра аросат сенга.

1045 Эй жигари хуну тили басталар,
Қайгу-алам бирла дили хасталар,

Эмди кумингизга ҳаёт қайдадир?
Бодияга файзи Фирот қайдадир?

Нола килур кум: ютиб неча хун,
Чекдим алам, катрайи кон тукмадим.

Суффралар ошига кушиб тузу тот,
Неча жигарлар сари элтдим нажот.

¹¹⁹ Хор – бу срда тикан маъносида.

Токи ҳамоғуши ғаюрон¹²⁰ бўлай,
Махрами дастинаи¹²¹ хурон бўлай.

1050 Ҳукмини то ҳукми сиришт айласин,
Мутриби халхоли бихишт айласин.

Сухбати фарзонани эт ихтиёр,
Бир куни этгай севи ул бахтиёр.

Сухбати фарзона жаҳондин кетиб,
Шаҳду шакар урнига оғу етиб.

Бок бу айёмга, нечук рангу тус,
Одамий одамлигидин бурди юз.

Кетди маърифат, билик қолмади,
Ўртада инсон дегулик қолмади.

1055 Кетди шуқуҳ, файзи Сулаймон бари,
Одамий ул кўзга кўринмас пари.

Ўлтириб ҳар кимса била бир замон,
Токату тоб қолмади, қочдим ҳамон.

Соясида фарри ҳумо йуқ эди,
Сухбатида буйи вафо йуқ эди.

Тухми адаб не? Экишлик вафо,
Ҳаққи вафо не? Этишлик адо.

Ерга экин экса экинчи агар,
Экканидин бир куни топгай самар.

¹²⁰ Ғаюрон – ғайратли, ҳамиятли.

¹²¹ Дастина–билақузук.

Сулаймон ва деҳқон ҳикояти

1060

Бир куни кўнглига фароғе етиб,
Боди Сулаймонга чароғе етиб,

Дашгу дала сорига ул сурди рахт,
Тахтаи мино¹²² уза сунг курди тахт.

Курдики, деҳқон эди, бир кекса чол,
Ҳоргину меҳнатзада, бечораҳол -

Ки, уйидин халтада дон келтириб,
Кафтига дон, меҳру карам тўлдириб,

Ҳовуч-ҳовуч дона сочарди шу дам,
Ҳосил унар деб ўша ҳар донадан...

1065

Курди Сулаймонки, бу аҳвол эди,
Сўйлади, куш мантики бирлан деди:

“Кел, қаноатли бўл, эй пирамард,
Шунча ҳам эккайми киши беадад?

Дом йўк экан, донани сарф айлама,
Мен каби сен куш тилида сўйлама.

Пушта кўтармоққа қани белкурак?
Сув йўк эса, арпа экиш не керак?

Сувли заминга биз экинлар экиб,
Ҳар неча эканни олурмиз йиғиб.

¹²² Тахтаи мино – шиша тахта; мажозан осмон.

1070

Ташнаю қок ерга сочарсен уруғ,
Ҳай, не бўлур охири қолсанг қурук?"

Чол делики: "Ранжима, айтгум бироқ,
Ер ила сув ташвиши мендин йироқ.

Ҳўлу қурук бирла менинг йўқ ишим,
Мен экаман, парвариш айлар кишим.¹²³

Тер тўкаман, сув тўла ирмоқ эрур,
Белкурагим қўл ила бармоқ эрур.

Не эмиш ул мулки вилоят менга,
Донайи доним шу кифоя менга.

1075

Менга башораг ила айтар ҳануз:
Донасидин дона келур етти юз...

Сочма уруғ ҳийлайи шайтон ила,
Яхши ният айла-ю, хирмон тила.

Яхши уруғ эксанг агар бошданок,
Яхши униб-ўсга-ю, гортгай бошок.

Бокса киши, кўнглига шодлик етиб,
Тун тикилур танга муносиб этиб.

Мосми Масиҳо юкига ҳар эшак?
Махрами давлатми бўлур ҳар кесак?

1080

Шохи-ла филни йижитур каркидон,
Мур¹²⁴ малах¹²⁵ пойини судрар ҳамон.

¹²³ Кишим – бу ерда: Худойим маъносида.

¹²⁴ Мур – чумоли.

¹²⁵ Малах – чигиртқв.

Баҳр неча дарёни ютиб, барқарор,
Биргина сел бирла арик бекарор.

Кукка хусн у ложувардлик ила,
Мард кишининг шухрати мардлик ила.

Соҳиби давлат аталурми, аё,
Озгина заҳмат юзидин чекса оҳ?

Ҳар нафасе ҳафсалайи ноз эмас,
Ҳар шикаме ҳомилайи роз эмас.

1085 Ҳар нечаким шиквайи хомий эрур,¹²⁶
Нозни кутаргувчи Низомий эрур...

Туртинчи мақолат

Подшонинг раиятга хусни риояти баёнида

Эйки сенга кайда у мардоналик,
Баски, ишинг ҳийлаву бегоналик?

Заррайи мулксен, вафо йуқ анга,
Шодсен умрингга, бако йуқ анга.

Улфат эгиб ердаки майхоралар,
Эрмак этиб кукдаги сайёралар.

Мусхафу шамширни отиб бир тараф,
Жом ила майкузани туғро атаб,

1090 Ойинаву шона олиб қулга, бас,
Бўлдинг аёл сингари гесупараст.

¹²⁶ Шиква – шикоят, гина.

Робиани кӯрки, ғариб итга у,
Соч ила тортиб челагин, берди сув.

Эй ҳунари бори шармсор амал,
Ожиза, шу бева аёлдин уял!

Гарчи оғизда кун эрур кудратинг,
Битта аёл ҳолича йўқ ҳимматинг.

Ақл ҳунар завкидин озод эмас,
Ҳеч ҳунар ул ҳунари дод эмас.¹²⁷

1095 Олмади наҳрингда бир оби зилол,
Битмади чехрангга бирор яхши хол.

Чарх эмассен у саховат писанд,
Яхшилик урган у баланд чархдан.

Яхшилик эт, яхшилик эт ҳар маҳал,
Борми бирор нарасаки андин гӯзал.

Ишми сенга жабру жафо этмагинг,
Беҳудадин-беҳуда кон тукмагинг.

Бӯлди бу даъвода баче бошқалар,
Биттасидин келдими ҳиммат магар?

1100 Кӯрк уша мазлум сахарий охидин,
Оҳу фиғон – тири сахаргохидин.

Ҳиммати борларки, назар этгуси,
Хорлама, жонингга асар етгуси.

¹²⁷ Ҳунари дод – инсоф, адолат ҳунари.

Қарғали ул бир неча бечораҳол,
Бок, уша Маҳмудга нечук булди хол?

Қарғаса улким нафаси беғубор?
Не кечар ул бошинг уза рўзгор?

Рохравонларки, малоиккадам,
Нурлари каммас уша юлдузданам.¹²⁸

1105 Тиғи ситам чекма уларга, аё,
Тири саҳаргохлари эттай адо.

Адлу карам – шарти жаҳондорлик ул,
Шарти жаҳон – зулму ситамкорлик ул.

Кимки бугун адлини бунёд этар,
Эртага ўз манзилин обод этар...

Кимсасиз кампир ва Султон Санжар хикояти

Мазлума бир кампир эди, кекса тул,
Бир куни Санжар йўлини тўсди ул.

Деди: “Замонангда шу, шоҳи азим,
Не аламу жабру жафо кўрмадим!..

1110 Миршаби маст келди кеча кошима,
Тепкилади, урди неча бошима.

Тутди у сочимдану сўнг судради,
Ташкарида зулму ситам айлади.

¹²⁸ Бу ерда Кашаф деб аталувчи Саратон юлдузлар туркуми кўзда тутилмоқда.

Қаҳру итоб этди яна қанчалар,
Ранжу азоб этди яна қанчалар.

Деди: “Фалон кимсани ул тун ярим
Шу кучанинг бошида ўлдирди ким?”

Тинтиди кулбамни сураб қон изин,
Шунчами бечорага зулму зуғум?

1115 Миршаб ўшал маст эди, хун айлади,
Мунча маломатни нечун айлади?

Бода ичиб, жабру жафо айлашар,
Мен каби кампирга кейин тўнкашар.

Не эди ул хору забун этгани?
Ул мени шаъним эди, адлинг сани.

Эди шу сийнамни уриб беомон,
Қолмади ул мендану жондан нишон.

Этмасанг адлингни, эй олийжаноб,
Рузи ҳисоб сенга ёзилгай ҳисоб...

1120 Қайдаким ул доварию дод эмас,¹²⁹
Жабру ситамдин улус озод эмас.

Шоҳлар иши қуввату ёрлик эрур,
Сендин улусга нега хорлик эрур?

Моли етимларни юлиш қор эмас,
Қуй буни, ул одати аҳрор эмас.

¹²⁹ Доварий – одиллик адолат билан иш юритиш.

Зору ҳақирлар хаки уқдир магар,
Зору ҳақирлар ҳақидин эт ҳазар.

Бандалигу даъвийи шохлик ишинг,
Шох эмассен, чу табохлик ишинг.

1125 Шохки тартиби вилоят қилур,
Хукми раиятга риоят қилур.

Бошни эгарлар ҳама фармонига,
Жонни тикарлар эл унинг жонига.

Сен шу жаҳонга не ҳунар айладинг?
Бошдин-оёқ зебу забар айладинг.

Давлати туркларки. баланд эрди ул,
Адлу адолатга чаман эрди ул,

Сенга етиб барчаси булди абас,
Ҳиндуйи ғоратгар ўзинг, турк эмас.

1130 Шаҳру чаман бузғуну вайрон бугун,
Хирмани деҳқон бари бедон бугун.

Тиғи ажал бошинга келмай туриб,
Кутгил уни, сен дағи қурғон қуриб.

Нури адолат-ла ёритгил тунинг,
Андин эрур эртаги равшан кунинг.

Зору ҳақирларга ширин эт калом,
Ушбу каломимни қабул эт мудом.

Қийнама, хор айлама бечорани,
Йўқса, унинг қарғиши тутгай сани.

1135

Ўқлар отарсан кезиб ҳар гўша сен,
Гушасидин гофилу бетушасен.

Фатҳи жаҳон шарғи эди келганинг,
Зулму ситам айлагали келмадинг.

Шох, карам айла, жафони кам эт,
Ўзгалар этганда яро, малҳам эт.

Расми заифлар сенга нозиш эрур,
Расминг улар сори навозиш эрур.

Зору гадоларни мудом тинглагил,
Гушанишинларга назар айлагил...”

1140

Шоҳи Хуросонки, у Санжар эди,
Панду насихат сўзига кар эди.

Кетган эди адлу адолат бари,
Маскан эди кўкдаги Симури пари.

Гунбази гардунда ҳаё йук эди,
Хоки муаллақда сафо йук эди...

Тур, Низомий, нидо айлагил,
Қонга тулиб кетди юрак, йиғлагил.

Бешинчи мақолат

Кексалик васфида

Умр куни хуш эди, гун етди-ку,
Сапчиди тупрокқа шамол, утга сув.

1145

Субҳ етиб, сен не учун масти хоб,
Кечди-ку девор бошидин офтоб.

Куй бу ҳавони, бари олифталик,
Ёшлик утиб, етди сенга кексалик.

Қурғадн кунгилки, эди кони ғам,
Қолмади аввалги тузу тотн ҳам.

Акл паришону фикр бекарор,
Қул кавариб, кетди оёқдин мадор.

Мулки заминдин сенга бахшойиш ул,
Чузгил оёгингники, осойиш ул.

1150

Йук ушаким поклигу олудалик,
Хуш сенга шу тинчлигу осудалик..

Чашмайи ойингни ғубор қоплабон,
Лолайи гулноринг улиб заъфарон,

Сочларинг андоқки, Ҳабашдин Тироз,
Тозию турк бирга этиб туркгоз,

Оку қароси куну гундир сенга,
Панди адаб дарсини айтур сенга.

Сенгача ҳам бор эди кун навкирон,
Дер эдиким, ёш булурмиз мудом.

1155

Боғига лек боди хазони етиб,
Келди қарилик анга, ёшлик кетиб.

Ёшлик улар наздида айбсиз эди,
Кексалик айби кам эмас, юз эди.

Давлат агар – давлати Жамшиддигинг,
Сочдаги ок – ояти навмиддигинг.

Сочдаги ок – сенга ажалдин салом,
Букчайишинг – Рӯзи ҳисобдин паём.

Ёшлик умрбод сенга қолгаймиди?
Ўтди-ку ул, менга вафо қилмади.

1160 Ўтди ул айём чу тағофул ила,
Жоназиз, жони азизинг тила.

Кимки йўқолгай, ўша Юсуф эрур,
Йитгани боиси таассуф эрур.

Қадрини билмайсан ўшал ёшлигинг,
Бўлмагунингча қари, билгаймидинг?

Ёш дарахт зийнати боғдир мудом,
Гар қариса, кесгай уни боғбон.

Ёшлик ўшал, кўксида ўт ёширин,
Кексалик аччик эса, ёшлик ширин.

1165 Хўл, тирик новда яшар гул учун,
Қоқ-куруқ новда ёнар кул учун.

Тим кора сочинг бош уза тож эрур,
Зарни айиргувчи қаро тош эрур.

Ёшлигинг – айёминг ўшал, ухлама,
Ўтса тунинг, етса саҳар, ухлама!

Кофуру мушк эрди ўша аввалин,
Айлади таъби ўти кофур кейин.¹³⁰

¹³⁰ Кофур – биринчи мисрада хушбўй модда-мушк, иккинчи мисрада ок ранг, бўёқ маъносида келяпти.

Кукда каро эрса булутлар магар,
Турса аёз, ерга кумуш қор ёғар.

1170 Кирчию буюкчи иши биргадир,
Хуршиду Исонинг уйи биттадир.

Кирчи ювиб, тоза этар нарсани,
Ранг ила буюкчи яшнатгай ани.

Ранг сотиб олгай шу самовот, ажаб,
Исий буюкчи булиши ул сабаб.

Чунки хавода асари ранг йук,
Заррача тошдан-да топилмайди юк.

Булма туну кун каби ранглар аро,
Сурати румий, рухи зангий, каро.

1175 Румию зангий булишинг эрса рост,
Жоҳилу золим булишам сенга хос.

Қоплон эди, териси йул-йулсимон,
Овчига ул териси булди нишон.

Сенга ушал дов-дарахтдин киёс,
Устларида гоҳи касаб, гоҳ палос.

Ул фесьлу хуйинг сабаб устингда то,
Ёзда чопон, кишда эса ҳеч вако.

Шер каби озику либос эт уни,
Ҳар неки захмат ила топсанг, шуни.

1180 Сув ила нонингга каноатли бул,
Сук ила ҳар суфра сари чўзма кул.

Нонга қорин тўймаса, ул туйганинг,
Сув ва гиёҳингни ким олгай сенинг?

Ема биров нонини айтиб сало,
Мисли Исо эшшагидек е гиёҳ!

Хоки замин оташ эрур сенга, хай,
Нонини бермас, то сувинг ичмагай.

Йукса, чукиб дахмайи зиндониён,
Қайда эди оташи руҳониён?

1185 Бури эсанг, олма Юсуф жонини,
Шердил эсанг, тўкма мушук қонини.

Бир ҳовуч ул арпаю бугдойни деб,
Эзма дилинг донасини донадек.

Нонхуруш эт сийна, сувингдин, гулоб,
Ҳам у дилинг оташидин эт кабоб.

Аҳли бахил нонига кўз тикмагил,
Хайли залил ёнида ултирмагил.

Дасту дилинг бағрига тўлдир тикан,
Ҳар не ишинг айла ўз илқинг билан.

1190 Жону дилинг бирла ишинг эт адо,
Токи биров олдида бўлма гадо.

Ғиштчи чол хикояти

Шоми шариф ёқда қари чол эди,
Унда ажаб, айрича бир ҳол эди.

Турмуши эл кўзидин эрди нари,
Ўйлаки, кўздин нари гуё пари.

Ўт-ўлан бирла ёпиб устини,
Ғишт тўкибон топгай эди ризқини.

Ўлса сипоҳий ила саркардалар,
Ғиштдин айларди лаҳадга сипар.

1195 Ғиштдин ул кимки ниқоб айлагай,
Ўйлар эди: бизга азоб булмагай...

Бир куни чол ишлар эди кечқурун,
Келди унинг ёнига бир успирин.

Дедики, ҳай-ҳай, бу мазаллат иши,
Ўзни шу аҳволга соларми киши?

Бас, етар, урма шу тупрокка тиғ,
Нонини сендин киши тутмас дариг.

Ташла у ғишт қолипини, угга от,
Бўйла эмас, бошқача сургил ҳаёт!

1200 Қум ила тупрокка такаллуфни қўй,
Сув ила лой кечма, тасарруфни қўй.

Ўзни сана кексаю фарзонарўй,
Ишни ўшал ёш-ялангларга қўй...

Чол дедики: хай, бола, ёшсан ҳали,
Ёшсан ҳали – менга угит айтгали.

Ғишт тўкиш аслида чоллар иши,
Юк кўтариш – банди, қароллар иши.

Бўйла машаққат сари чўздим кўлим,
Токи биров олдида кўл чўзмагум.

1205 Баски бировдин сурамам молу ганж,
Нону насибамни берар менга ранж.

Кўй, бу ишим ўзга маром айлама.
Ризки халолимни ҳаром айлама.

Чол сўзига беҳушу ҳайрон бўлиб,
Кетди йигит охири гирён бўлиб.

Чол у жаҳондийда эди. ул сабаб
Эрди ҳалолхўру машаққат талаб.

Эгма, Низомий, дари дунёда қад,¹³¹
Дину диёнат эшигин ур фақат...

Олтинчи мақолат

Мавжудот эътибори баёнида

1210 Пардаки бор, ортида бир кимса ул,
Йўқса, кўғирчокни кимам ўйнатур?

Узма кўнгил кўзини ул пардадин,
Кут, не келур деб ўшанинг ортидин?

Парданинг ортида эса шул заҳот
Не-не вужудларки у ҳаддин зиёд.

Кузни адаб нури-ла равшан этиб,
Ўзни кўнгил хизматига шай этиб,

¹³¹ Дари дунё – дунёнинг эшиги.

Нуктайи парг'ор топарму киши,
Шу хати доирада эрса иши?

1215 Неча уловларга эгар урдилар,
Бизга етишмоқ йулида сурдилар.

Бул хама ул хулу курукдин бурун,
Янгию эски бу гурухдин бурун.

Маснади ишк кургучи бизмасмидик?
Жабрини ҳам кургучи бизмасмидик?

Икки жахон яхши-ёмонни йигиб,
Бойладилар сенга кейин келтириб.

Дахр уйида сен каби ҳамхона йук,
Ер кушига сен каби бир дона йук.

1220 Кеч бу жафо кузгунидин шул заҳот,
Бошида Симурғ каби ёзгил канот.

Мурғи кафаспар – Масихойинг ул,
Остингу устингда хувайдойинг ул.

Ё уни эт қайди кафасдин жудо,
Ёки анга ет кафасингни раво.

Токи олиб хифзу химоятга ул,
Элтсин ўзи сўйи вилоятга ул.

Баски ўтарсен неча дахлизи хок,
Шунда юварлар ўша лавҳингни пок.

1225

Оку қароликдин ўзинг айрилиб,
Махрами асрори илохий бўлиб,

Сенга етиб ул қадами анбиё,
Масканинг улгай ҳарами кибриё.

Икки жаҳон йўлики, манзил эди,
Ярми унинг – бир нафаси дил эди.

Улки асосингга асос этди гил,
Каъбайи жонингга ҳарам этди дил.

Равшани дил бирла қабул эт уни,
Олма қаро тан гилами гардини.

1230

Сурмакаши дийдаи наргис – сабо,
Мисга жило бергучи ул кимийё.

Тан нимадир? Улки қаро гилдадир,
Дилни тани, дилники, гап дилдадир.

Бандаи дил бўл, сени султон қилур,
Хужайи ақлу малики жон қилур.

Дилга мулойимлигу шафкат тила,
Танга буюр ишни сиёсат ила.

Афзали йук сенга дағал жомадин,
Кеч ўша абрешиму бодомадин.

1235

Охуни асрар у дағал пўстлиги,
Ранжу машаккатлар ила дўстлиги.

Мушк дағал терида пинхон эрур,
Оху ҳарир кийса, ҳамон тарқалур.

Шаккар эсанг, тор нафас ҳамдам эт,
Гавҳар эсанг, изла садаф, маҳрам эт.

Гоҳида тун ичра сахаргоҳ бул,
Гоҳи сахар ичра ёниқ оҳ бул.

Ғам юкини торт, қаро келса тун,
Ранж зиёд эрса, иноят фузун.

1240 Аҳли вафо касби камол этдилар,
Унга расо заҳмат ила етдилар.

Нузли бало – офияти анбиё,
Ҳар не сснга офият эрса, бало.

Заҳми бало – малҳами худбинлик ул,
Аччиги май – мойи ширинлик ул.

Ҳар неча аждар эса, ул ганж ила,
Ҳар неки роҳат эса, ул ранж ила.

Сарв бул, бандинг ечиб, озод бул,
Шам бул, оташда ёниб, шод бул.

1245 Ранжга не сахну масофат эрур,
Ортидин осойишу роҳат келур.

Чарх сира бошингда тугун тугмағай,
То ўзи бир бошка тугун ечмағай.

Сен сафар этгилки, сафо бергуси,
Шодлигинг олдида ғаминг юргуси...

Сайёд, унинг ити ва тулки ҳикояти

Овчи эди, кўзлари мисли чакин,
Ҳар не йирок эрса, қурарди якин.

Бир ити бор эди, магар шер эди,
Охуни овлашга у абжир эди.

1250 Ҳамласидин мажруҳ эди каркидон,
Тишларидин қонга ботарди қулон.

Овчига чин ҳамдаму ёр эрди ул,
Қайда эса, ёнида бор эрди ул.

Сокчи эди тунлари, уйғок нафас,
Кундузи ов-ўлжа қувиб чарчамас...

Бир куни ит кетди, йўқолди, ажаб,
Эгасининг қолди дили сирқираб.

Деди: “Бу йўл узра ҳакамдир казо,
Ит оёғи шер бошига тенг бахо...”

1255 Гарчи гаму дардига тўлди юрак,
Сабр қилиб, ҳажрини чекмоқ керак”.

Ҳар не кучи борича сабр айлади,
Зарраси ҳам заррача наф айлади.

Бир куни бир тулки кўринди ахир,
Дедики: “Сабр этма, аё бесабр!”

Менга хабар етдики, гал омади,
Ҳукми азал бўлди, итинг қолмади.

Неча шикор бошига солди ажал,
Тез югуриб эрди, анга етди гал.

1260

Дарди сени этди асир, хойнаҳой,
Ғам емагил, ғам чекишинг икки ой.

Энди кабобингни кўнгил-эшга бер,
Мағзини е, пустини дарвешга бер.

Баски неча тогли таом еб эдинг,
Энди семиз тулкига етмас қўлинг.

Қайда сенга равғани аъзойимиз,
Етди мизожингга шу сафройимиз.

Энди булардин неча ғамдир сенга,
Чекма алам, гарчи аламдир сенга!”

1265

Овчи деди: “Ғам ила кўрkitма, бас,
Менга у бир кунлик эрур, бошқамас.

Шодлигу ғам борки жаҳон нчра, хай,
Келса-да, бир жойда қўним топмагай.

Барчаси ул – мирлигу ё бандалик,
Ушбу жаҳон сахнида вақтинчалик.

Кўкда у анжум-да кезар галма-гал,
Меҳнату роҳат-да кечар галма-гал.

Шод эрурманки, келибдир ғамим,
Келгусидир бахту севинчим маним.

1270

Етди Юсуф қисмати ул менга ҳам,
Бури эмасманки, фақат улвасам.

Гар шу фалак этса яна лутфи нур,
Сен каби овни менга эҳсон қилур”.

У хали сўзлар экан, учди ғубор,
Булди ити пардадин ул ошкор.

Келдию агрофидин айланди зуд,
Сўнгра ўшал тулкига солди човут.

Деди: “Кечикдим пича, лек шер бўлиб.
Келдим ўзим, тулкича қўйсин билиб.

1275

Гарчи йўлим эрди йирок сенгаким,
Тулкини шу қилмиши этди яқин”.

Кимки яқинига иродат қилур,
Ўзига ул бахту саодат қилур.

Йўлни яқин танла, келур ҳосиле,
Борми яна буйла ажаб манзиле.

Тош яқинлик ила зар бўлгуси,
Қатра яқинлик-ла гуҳар бўлгуси.

Айла яқинга кадаминг устувор,
Ҳар не ишинг топгуси андин барор.

1280

Кимки таваккалга яқинни корур,
Ул “Карам ур-ризк алаллоҳ” ёзур.¹³²

¹³² Ризку насиба Аллоҳдан.

Ҳар неки олдингда муҳайё магар,
Келмамиш ортингдин, аё, сол назар.

Ҳак йулига юрки, Узи қўллагай,
Сенга емак дарду ғами бўлмагай.

Эшигини кок кечаю кундузи,
Нону насибангни Узи бергуси.

Кимки ўшал ўтди эшикдин равон,
Қайтмади бўш қўл ила ул ҳеч қачон.

1285

Аҳли яқин узгача тоифадир,
Бизни оёк англа, улар бош эрур.

Сувга ёзарлар ўша сажжодани,
Мисли асалдек этишар бодани.

Умринг ўтар, ҳар куни сен жонхалак,
Сенга у юз йил яшамок не керак?

Суратимиз асли амалдин чизиб,
Қисматимиз рузи азалдин ёзиб.

Ризк дағи ул дамда битилмиш сенга,
Сен уни еб-ички, берилмиш сенга.

1290

Гарчи халойик неча жаҳд этдилар,
Ризклари колди у битилмиш қадар.

Жаҳд эт ул ишгаки, чун эрди аҳд,
Ризк ила давлатни оширгайму жаҳд?

Гар тиласанг бўлмок азиз, муҳтарам,
Жаҳд этибон қўш анга тавфикни ҳам.

Жаҳди Низомийки совук эрди, бас,
Айлади гавфик уни оташнафас...

Еттинчи мақолат

Одамийликнинг бутун хилкатлардан устунлиги

Эйки еру кукка ўзинг нозанин,
Нозкашинг ҳам фалаку ҳам замин.

1295 Иш сенга ул ёкдин, ўзинг бохабар,
Яхши булурди яна билсанг магар.

Бошда сени доя этиб парвариш.
Бермади сут, берди шакардин емиш.

Яхшилик эрди сенга ҳамроҳ нукул,
Яхшилик бундан-да зиёд қайда ул?

Килки азал бирла адаб чиздилар,
Накши нигорингни ажаб чиздилар.

Риштайи жонни жигарингга тугиб,
Гавҳари танни камарингга тугиб.

1300 Улки заифсен, сенга бу яхшироқ,
Оху семиз эрса, чополмас йироқ.

Жонвар ул барча – ғуломинг сенинг,
Қушга ҳадаф донаю доминг сенинг.

Сенки хумосен, шарафи кор бул,
Кам ею кам сўзла, камозор бул.

Кимга кўзинг тушса шу олам аро,
Бир иш ила машғул эрур доимо.

Чуғзки шум, таърифи афсонада,
Булбули ганж маскани вайронада.

1305 Ҳар неки шу пардададир ошкор,
Жисмига ўлчовли азиз жони бор.

Гарчи сенингдир дуру гавҳар бари,
Сен шу жаҳон гавҳарининг гавҳари.

Каму зиёд дейди ҳисобинг уни,
Ранжига лойик бер улар муздини.

Яхши, ёмон ул ҳама боринг сенинг,
Яхши, ёмон – ойинадоринг сенинг.

Кафш бериб, ўрнига олгил кулоҳ,
Пардани йирт, парданг ўлур чок-чок.

1310 Пардани йиртма ошикиб субҳвор,
Тун каби номингни дегил пардадор.

Пардаин занбур у гули суридир¹³³,
Парданг ўшал пардаи занбуридир.¹³⁴

Токай учарсен ўша озука деб,
Шу тури ўргимчак уза пашшадек?

Пардалилар мулки жаҳон тутдилар,
Пардада сиррингни нихон тутдилар.

¹³³ Гули сур – қизғиш гул.

¹³⁴ Занбур – ари.

Иўлни адашгирдинг азал пардадин,
Оқибат ул, чикдинг ўшал пардадин.

1315 Дилки у бепарда, видо айлама,
Ҳар неки бепарда, само айлама.

Шуъбадабозликки келур пардадан,
Айлама бошингни у найрангга банд.

Пардадин айрича ҳаво излама,
Чўзма кўлинг, ўзга наво излама.

Тингла шу сир пардани, бедор бўл,
Ҳамнишини пардаи асрор бўл.

Пок бўлур жон каби жисминг-да ул,
Кирк кун агар бандийи зиндон ўлур.

1320 Мард киши зиндон ила топгай шараф,
Кирди у зиндонга Юсуф шул сабаб.

Қадри дилу пояйи жонинг хама,
Сенга келур ранжу риёзат ила.

Сийми таъбинг ранжу риёзатга бер,
Зарри дилинг ранжу риёзат-ла гер.

Мулки мақомингга етарсен базе,
Унга еголмас касе, ҳар нокасе.

Тавсани¹³⁵ таъбингки сенга ром ўлур,
Сиккайи ихлос-да сенга ном ўлур.

¹³⁵ Тавсан – тулпор.

1325

Аклу табиатки сенга ёр эмиш,
Қиссайи оҳангару аттор эмиш.

Ул биридин нури ликойинг келар,
Бул биридин атри сафойинг келар.

Таъб маконида нажот озгина,
Қайда ажал ичра ҳаёт озгина.

Ҳар не хилофи раъйи одат эрур,
Қофиласолори¹³⁶ саодат эрур.

Кибру ҳаво этмаса, сарварлик ул,
Тарки ҳаво – фазли паямбарлик ул.

1330

Нафс агар этса итоат сенга,
Боғи бихишт ичра фароғат сенга.

Ур бошига нафси касофатни ул,
Бандайи дин бул, на шайтонга кул.

Дин ҳарами ичра ҳимоят сари
Боргилу ҳар машмашадин тур нари.

Оташи дўзахки, у голиб эрур,
Бўйи Набий хифзи Бутолиб эрур.¹³⁷

Ҳақ эрур мукбили аҳли назар,
Аҳли дилларга паноҳдир улар.

¹³⁶ Қофиласолор – қарвонбоши.

¹³⁷ Бутолиб – Абу Толиб, ҳазрати Пайгамбаригиниз (с.а.в) амакилари.

Фаридун ва оху хикояти

1335

Тонг эди ул, шоҳи Фаридун у кун
Булди савор сайру тамошо учун.

Юрди у сахро сари ов этгани,
Курди биёбонда бир охучани.

Буйни, кулоғида ажаб товланиш,
Чашми сурайёсида бир ёлвориш.

Булди у бир лахзада кўздин йирок.
Шоҳ эса энтикди, чу ўздин йирок.

Ов эди улким, анга шоҳ булди ов,
Ортидин от солди булиб ўт-олов.

1340

Учди бедов, ўйлаки чақмоқ эди,
Тортди камон, буш эди, юмшоқ эди.

Ўқи учаркан, сираям етмади,
Оти кийик гардига ҳам етмади.

Ўкига дер: кайда қанотинг сенинг?
Отига дер: кайда саботинг сенинг?

Ортда колибсизки, ҳамон жонсарак,
Охуйи ўтхўрга етолмай ҳалак!..

Тилга кириб ўқ деди: шоҳи жаҳон,
Тушди нигоҳингга ўша безабон.

1345

Ҳифзу ҳимоянгда у жавлон урар,
Улки сенинг, ким анга пайкон урар?

Мутриби созанда бирор бошқа кас
Созига қўл урса, сира хушламас.

Тоғи баланд айла талаб, хушманд,
Баски бўлурсен у баланддин баланд.

Сурати хизматки, чу мардум килур,
Хизмати инсонга шараф келтурур.

Аҳли назар қошида ул ҳар маҳал
Аҳдга вафо айламак олий амал.

1350

Ўзни вафо аҳли дебон аҳд кил,
Бузмагин аҳдингни сира, жаҳд кил!

Ганж қуриқлайди илон, сол назар
Бошдин то думи – узун бир камар.

Хизматини баски фалак сийлади,
Бор танини буйла камар айлади.

Улки ҳунарга ўзини шайлагай,
Белига хизмат камарин бойлагай.

Шам ёнар хизматидин нур топиб,
Хизмати боис яна занбур топиб.

1355

Тур, Низомийки, чун азм айладинг,
Сўйла, не хизматга камар бойладинг?

Саққизинчи мақолат
Яратилиш баёнида

Халкки, ул аввалин эрди вужуд,
Ичмамиш ул катрайи дарёйи жуд.

Қулларида мулки ясор йўк эди,¹³⁸
Йўлларида хоки ғубор йўк эди.

Аҳдни бузиш кимсага эрмасди хос,
Пардада эрди ҳали ул лўттибоз.

Кечаю кундузга тутош йўк эди,
Жону тан осуда, талош йўк эди.

1360 Жанжали аъзо хувайдо эмас,
Баҳси адолат ҳали пайдо эмас.

Файзу карам ичра мувосо эди,¹³⁹
Қатра томаркан, анга дарё эди.

Қатраки ул келди ва бўлди аён,
Эрди ўшал сахни фалақдин равон.

Оби равон гардини ул олдилар,
Жавҳаринг омухта этиб, кордилар.

Токи оёғингда эсанг устувор,
Йўл уза тургай ўша гарду ғубор.

¹³⁸ Ясор – молу давлат.

¹³⁹ Мувосо – мураса.

1365

Эй на гузал, сенсиз эди шу жаҳон,
Нақшинга йўқ сурату суратга жон.

Чашми фалакка йўқ эди жустужўй,
Гўши заминга йўқ эди гуфтугўй.

Сенга етишмай ҳали борлик куни,
Борлик этар эрди адам шукрини.

Кун ила тун эрди юкингин йирок,
Жумла табиат дағи гул эрди, тоқ.

Боғи жаҳон заҳмати хорсиз эди,
Хоки саросима ғуборсиз эди.

1370

Толеи Жавзоки, камарбаста ул,
Ранжу азобингга дуч эрмасди ул.

Ой юзи ҳам кўкда қаро тортмамиш,
Сув тула тосингни қаро этмамиш.

Зухра шу ерга ҳали сув бермайин,
Ҳорут пати Бобулда ҳали куймайин.

Сендин эди айру шу ер, осмон,
Ҳасрату қайгунгни чекиб ҳар замон.

Келдингу туғройи жаҳон булди зар,
Тушди само сахнига овозалар.

1375

Бад назарингдин, аё, худпараст,
Топди ўшал маҳди кавокиб шикаст.

Ой ила йил кўксида эрди суқун,
Сен ўшаларни танимасдан бурун.

Руйи жаҳон ойинайн пок эди,
Лек нафасинг етди, уни намлади.

Машъалайи субҳни шом айладинг,
Козибу содик дея ном айладинг.

Истадинг андоққи, замин, осмон
Турсин ҳузурингда белин бойлабон.

1380 Жумла фалак мевайи жон дер сени,
Айтди тили бирла, эшитдим уни.

Тож, афсуски, бошингдин азиз,
Тос иту тўрва эшакдин азиз.

Таъна килурлар сенга ҳар лаҳза ул,
Арпага сотдинг дея дунёни шул.

Бир ховуч тупроққа шу жонинг нисор,
Арпага ҳам мулки жаҳонинг нисор.

Эй сен ила ер уза дарду жафо,
Жой сенга ер остида ҳам бебаҳо.

1385 Эрди миянг ранги чу симобий ул,
Этди совуқ фондуқи санжобий ул.

Этмасин, илло, яна ҳолингни танг,
Кеч, не керак фондуқи санжобранг?

Қоқуму қундуз дема, оқу қаро,
Қуну тунинг далла эрур, аждаҳо.¹⁴⁰

¹⁴⁰ Далла – бу срда икки юзла, мунофик маъносида.

Мушук эмассен, дастдарозликни куй,
Далла билан бу далабозликни куй.¹⁴¹

Шер йулинг устида пойлар хали,
Борма кутос сингари сув ичгали.

1390 Гохи фалак ишвайи об курсатур,
Макрига алданма, сароб курсатур.

Юрма питоб, куйса фалакдин булут,
Туз бил уни, оби даҳонингни ют.

Ташна эмас, сохиби тадбир бул,
Хирмани куйгувчи табошир бул.

Юсуф ушал чикди кудукдин омон,
Мисри илоҳийси эди соябон.

Келдинг азалдинки, юзинг саргайиб,
Сунгра шу чоҳ каърига тушдинг тойиб.

1395 Буйла сарик эрди юзинг, заъфарон,
Сирка билан ювса-да, кетмас ҳамон.

Юздаги ёгинг эса юз йиллик ул,
Сирка бу ун йиллик, анга не килур?

Кўрдинг у хуни падаринг етти хон,
Булғама шаънингни сураб етти нон.

Ёкдинг ўзинг хирманинг ул, хор этиб,
Давлатинг ул тепкилаб, абгор этиб.

¹⁴¹ Далабозлик – найрангбозлик.

Тухтама, от сурки, бу майдон сенинг,
Ишга буюр, амр ила фармон сенинг.

1400 Неча кадах сенга насиб этди ул,
Хуш яша, хуш ишла, кунгил хушлагил!

Бошда магар жабру жафо килдилар,
Сунгра жиловни сенга буш куйдилар.

Қолдинг ахир лангу беланги булиб,
Бир йўла ёгингда ўзинг коврилиб.

Бўлдинг ахир чун дағали матбахий,¹⁴²
Рузи киёматда ушал дўзахий.

Нону таом жойла коринга, семир,
Йукса, семизлик сенга қайдин келур?

1405 Кўп емак умрингни узайтса магар,
Ўлмас эди шунча юхо, гушналар.

Сенга чу кам этди умр мухлатин,
Кўр ўша камликда унинг кийматин.

Оз егилу тинчу фароғатни кўр,
Кўп егилу дарду жароҳатни кўр.

Нафс нималар солди акл бошига?
Ҳирс сени бошлайди алам қошига.

Ҳирс деганинг фитна эрур, бесабр,
Ҳайда, у аблах сенга этгай жабр.

¹⁴² Дағали матбахий – хийлагар ошпаз.

1410

Сенга акл берди нечун Зулжалол?
Сен ема у нарсаниким, ноҳалол.

Қўрмаман, ул домига олгай сени.
Нафс узининг рангига солгай сени.

Яхши-ёмон ҳамдам эрур ҳар маҳал,
Бир-бирининг рангига киргай улар.

Мевафуруш ва тулки хикояти

Мевафуруш эрди, Яман маскани,
Тулкичаси бор эди ул кимсани.

Эрди у баққол уйига посбон,
Зийрагу ҳушёр эди ҳар замон.

1415

Ўғри келиб бир куни, кўп авради,
Аврагани суду самар бермади.

Кўрдик, бетаъсир эди унга сўз,
Уйкуга солди ўзини, юмди кўз.

Тулкича ҳам кўрди буни, уфлади,
Эснади бир-икки, кейин ухлади.

Ўғри кўриб тулкичанинг ҳолини,
Кирди, умарди у дукон молини...

Сокчи агар ажрамаса хобидин,
Бошидин ажрайди ё калпоғидин.

Ётма, Низомийки, туриш аҳдидир,¹⁴³
Барчани тарк айламагинг вақтидир...

Тўққизинчи мақолат

Дунё гашвишларидан қутулиш баёнида

Эйки, висол шомидин авло, азиз,
Сояси субҳ байроғидин ҳам нафис.

Соядек ўлтирма чекиб дарду ғам,
Тургилу байроқни кўтаргил баланд.

Шоҳлар агар базми сафар айлағай,
Ўзидин олдин юқини йўллағай.

Шоҳ эсанг, юрмагинг оғоз қил,
Йўлга сафар жабдуғини соз қил.

Жамлаганинг ўзингдин олдин жўнат,
Эртаги озукани ҳозир жўнат.

Боларини кўр, нечук холи бор,
Эртаги кунга асали, боли бор.

Кўр чумолини, ташир дону дун,
Эртаги куннинг ғамини ер бугун.

Ғофил эмас эрса киши, кўр ҳам,
Кам эмас ул ари, чумолиданам.

Кимки жаҳон истаса, жон ҳам магар,
Қиш ғамини ёзда егай ҳар маҳал.

¹⁴³ Аҳд – бу ерда замон маъносида

1430

Ҳар кишиким эрса шу тоатда ул,
Гавҳару дурдонага сарроф эрур.

Одамий ул оқибатандеш эмас,
Бир кадам олдинни у кўргуси, бас.

Манзилимиз авжи фалақдир азал,
Манзилати оқибатандеш ушал.

Бизданам олдинни кўрувчи, буюк,
Оқибатандешни ҳали кўрмадик.

Гарчи ҳаёт нашъаси жондин ширин,
Оқибатандешлигинг ондин ширин.

1435

Гарчи шу тупроқдин эрур аслимиз,
Лутфи азалдин дили гавҳарлимиз.

Етганидин бизга-да етгай асар,
Бўлгусидин биз яна сохибхабар.

Мақтаби тўққизда биз абжад ўқиб,
Жон ила андишани олдик ўқиб.

Кўксиди доғ сен эдингү мен эдим,
Навбари¹⁴⁴ боғ сен эдингү мен эдим.

Хоки танингники у кун қордилар,
Маъжуни ул кўнгил учун қордилар.

1440

Қўшдилар унга неча кўз ёши, ранж,
Лек ўша кўнгилни этиб кони ганж.

¹⁴⁴ Навбар – янги мева.

Қадрини билмак уни вожиб эрур,
Эт уни шукронасини, ношукур!

Манзилу маъвойинг аро сенга йул,
Қайдану қайларга олиб боргай ул?

Келганинг эрди не таманно ила,
Кетмагинг охирда не маъно ила?

Бошда бу мулк сенга эмасди ғараз,
Бу куйи вайрона мақоминг эмас.

1445 Фарри ҳумойи малакийди сенинг,
Авжи ҳавойи фалакий – масканинг.

Ишқинг аро авж бағоят эди,
Роҳи абад ҳам бениҳоят эди.

Чарчадингу заминга кўйдинг қадам,
Соя солиб шу суву тупрокқа ҳам.

Сенга бу жой тор, кетиш қасди қил,
Домани хуршидни оёк ости кил.

Бўлди муқаррар сенга юз бурмагинг,
Мушкул эрур бунда муқим турмагинг.

1450 Ишу тараддудки андоқ сенга,
Лаҳзае орому қарор йўқ сенга.

Муфлису бахшанда ўзинг, гоҳ сахий,
Эски тану тоза вужудсен гаҳи.

Онаки фарзандкуш, уни кўй, унут.
Не демиш отанг, уни ёдингда тут.

Тут уша отанг йўлини, эй ўгил,
Айла ушал ишники, этмишди ул.

Йўлига сен куз тикиб ўлтирма, хай,
Рохатинг илкинга узи келмагай.

1455

Гар нафасе таъбнавоз келганинг,
Ўйин этиб умрни, боз келганинг.

Ўйла, ушал кайдин эди сенга гил,
Ким била шод бўлди дилинг, ўйлагил.

Борми фалак остида бир шодмон,
Булса, на менман у. на сенсан, инон!

Биз гаму кулфат дея келмиш эдик,
Шунчаки бир суҳбат учун келмадик.

Ўйлаки, бозор шу жахон сарбасар,
Заррача ростликдин анга йўк асар.

1460

Ҳой, нега келганда рангинг май эди,
Кош ушал май каби тургай эди.

Токайу токайгача бу рўзгор,
Келмагу кетмак сенга беихтиёр?

Шубҳа-гумон йўкки, адам ҳеч эрур,
Шак вужуд узра, у ҳам ҳеч эрур.

Учма шитоб, жангга кечикдинг пича,
Кетма шитоб, ишга кечикдинг неча.

Вакт келурки, ҳама кетгай у дам,
Бизга атаб сикка урарлар дирам.

1465

Тоза этарлар гили афкандани,
Боз йиғарлар шу парокандани.

Эй шу кунингдин уятинг йук магар,
Келгуси ул сунгги кунингдин уял!

Бу хама меҳнатки, тула теграмиз,
Бул эса куза – дили озурдамиз.

Бу чулу саҳрода улов дин факат,
Чорайи тадбирга гаров дин факат.

Йул йирок, булма сира сусткадам,
Эй жони каттиксан узинг хаммадан!

1470

Ойнайи жаҳдни олдингда тут,
Бок тикилиб, этма юзингни шувут.

Тавба килиб, кут Худодин қабул,
Ҳар неки амр этса казо, рози бул.

Тавбабузар зоҳид хикояти

Зоҳид эди, соҳиби сидку имон,
Айнади, майхонани тутди макон.

Йиғлади ҳар гал симириб бодани:
Эй мани бечорага чора кани?

Нафси ҳаво тутди дилимда маком,
Донайи тасбиҳни менга этди дом.

1475

Каъба чу бегона бўлиб, ёт менга,
Хонайи аслим шу харобот менга.

Толеи паст, балки бадахтар ўзим,
Номзали кўйи қаландар ўзим.

Чашми адаб устига чекдим никоб,
Кўйи хароботни-да этдим хароб.

Жоиз ўлур танг жахон тор бўлиб,
Гарди ғамим ётса мудом соврилиб.

Амри казо! Йўқса, ману лот қаён?
Масжид ила кўйи харобот қаён?

1480

Бор эди ҳимматли, гувоҳ эрди ул,
Парда аро эрди, садо берди ул:

“Тўнкама айбингни қазога, уял,
Сен кабилар қайдаю қайда қадар?”

Тавба қилиб, айбу гуноҳингни юв,
Сўнгра казо амрини эт гуфтуғу.

Айла тазарру, қабул айлашар,
Йўқса келиб, банду асир айлашар.

Сабза ўсар, жойи шу тупроқ эрур,
Найшакаринг сабзайи афлок эрур.

1485

Келмаса уйқунг, кўй, ўша келмасин,
Тот мазасин баҳри адам қатрасин.

Сиз ювинг этакни, аё, бир йўла
Етти суву етти тамиз кум ила.

Хиркайи анжумни фалакдин ечинг,
Сахни жахон узра қаро хат чекинг.

Баски шу тупрок уза, хун айларак,
Не сиру савдосини солгай фалак.

1510 Кукдаги ҳар неки равиш, ҳол эрур,
Ерга ишорат ила тимсол эрур.

Ҳар неки сачрар эса, топгай шикаст,
Буйласидин ер дағи фориг эмас.

Сенга ғаним ул садафи мушкранг,
Дийдаси гавҳар, дили очкуз наҳанг.

Йўкки садаф, гавҳари дарё ушал,
Йўкки гуҳар, маъдани авло ушал.

Кимки уни қўрди, куйиб бўлди кул,
Дийдасини берди зумуррадга ул.

1515 Ложарам, эй, нури назар унда йўк,
Дийдаси минг, фазли басар уйда йўк.

Йўк назаринг роҳи адамга сенинг,
Чунки бировлар кузича – курганинг.

Дардисар орттирма ўзингга атай,
Кимса биров пойи ила юрмагай.

Чикди фалак узра йигиб зарру зур,
Гурда куним топди у Бахроми гур.

Эшиги йук очгали дунё сари,
Тешиги йук ташкари куз солгани.

1520 Уйлаки, бир хонайи зиндон эрур.
Дарчаси ҳам тамбали уткон эрур.

Айтма фалак баҳсини, бас, куй ани.
Бошига тупрок уша зормандани.

Ранжима ул ройи фалакдин, ишон,
Бир чакага арзимас ул Қаҳқашон.

Сен шу фалак гунбазидан уч баланд,
Ошгил унинг сарҳадидан, ҳалдидан.

Ваҳмки ингичка, узун риштадир,
Қил каби шу йўлда хижилгаштадир.

1525 Ваҳмнимас, ваҳмли кунгилни кўр,
Қилни эмас, қил каби шу йўлни кўр.

Тутма у қил бошини, отгай ҳамон,
Мисли хамирдин суғуриб қилсимон.
Яхши булур қўлга киритсанг самар,
Яхши эмас бунда утирсанг агар.

Англа, бу кумтўда вафодор эмас,
Кимсага ул сидку вафо айламас.

Берса кулоҳ, шарти сарафкандалик,
Тақса камар, хоҳиши юз баңдалик.

1530 Ҳар ҳунар – таънайи шаҳри анинг,
Ҳар шакар – заҳмати заҳри анинг.

Оташи субх бунда чу матбах эрур,
Асли ярим оташи дузах эрур.

Ой – фалак сахнида ёнган чирок,
Тунда куёшдин тиланур катра ёғ.

Кўкда булут, ёғишидин ер чаман,
Аслида бир балғам эрур, музлаган.

Сувки ушал, журъаси жон роҳати,
Кемачи билгай не қадар офати.

1535 Айбу қусурга тўла шу коргох,
Не бўлур ул айбига солсанг нигоҳ?

Солмадинг айбингга назар биргина,
Узгалар айби сен учун ойина.

Айбнамой булма чу ойинавор,
Бўлмагунингча ўзингам айбдор.

Ёки бадар эт хунари ғайбинг ул,
Ёки ушат ойинайи айбинг ул.

Кўрма биров айбини, юмгил кўзинг,
Айбни нуқул изла ўзингдин ўзинг.

1540 Ҳар не хунар айбли эрур бир қадар,
Излама айб, касб этурсан хунар.

Кечаси кўрмоқка керакдир чароғ,
Кундузи кўргунг кафас ичра зоғ.

Баски товус патлари зардир ҳама,
Айби оёғида дебон сайрама.

Зоғ тамом жисми кародир магар,
Кузлари оқдир, тикилиб сол назар...

Исо алайҳиссалом ҳикояти

Ҳазрати Исо жаҳон сайр этиб,
Юрди, бир бозорчага келди етиб.

1545 Курдики, бир бурибосар ит ҳамон
Йул уза ётмишди ғариб, ногавон.

Теграсини тутмиш эди неча кас,
Ҳар бири калхат эди ул, бошқамас.

Битгаси дер: кўрдиму куйди димоғ,
Ваҳшати андоки, учиргай чирок.

Бошқаси дер эрдик: кўрмоқ гуноҳ,
Кузга жафодир бу, кўнгилга бало...

Ҳар бири ит айбини сўйлар эди,
Ҳар не маломат эса, айлар эди.

1550 Келди кейин ҳазрати Исога гал,
Айбни кўйиб, берди у маънога гал.

Дедик: боқ рангига, не нақши бор,
Тишлари оқ, дурри садаф, шуъладор...

Ҳолбуки андоқ кишилар бор талай,
Тишни садаф сурмаси-ла оқлагай.

Бокма биров айбига, айбингга бок,
Изла уз айбингнию афтингга бок.

Ойна илкинга олиб ул нафас
Синдир уни, булма кабих, худпараст.

1555 Ўзни безаш бобида булма баҳор.
Токи тама айламасин рўзгор.

Айб тунинг юпқа, фалак ул сабаб
Парда туширди сенга тўккиз қават.

Борми шу доирада бир нарсаким,
Булмамиш буйнингга у тавки лаим?

Булма кучук, тавки Сурайёни қўй,
Булма эшак, бори Масихони қўй.¹⁴⁷

Ким у фалак? – Сочлари оқ бевадир,
Не у жаҳон? – Мағзи чирик мевадир.

1560 Жумла жаҳон, эскидиру янги, бас.
Ўйлаки, ул бир чақага арзимас.

Чекма шу дунё ғамини, қўй, хужам.
Ичсанг ўзинг, қуй Низомийга ҳам...

Ўн биринчи мақолат
Дунёнинг бевафоллиги баёнида

Тур, нари ирғит уни шу лаҳзада,
Меҳру вафо йўқ бу нарда тахтада.

Нақши муродинг қўйидин излама,
Хислати инсоф сўйидин излама.

¹⁴⁷ Бори Масихо – Масихо юки.

Не эди баҳр узра кадам кўймагинг?
Не эди мавж узра бисот ёймагинг?

1565

Боз¹⁴⁸ деди ўрдакка: шу саҳро дуруст,
Ул дедиким: бизга шу дарё дуруст...

Эйки шу ғам кемаси жойинг сенинг,
Хуни дилинг – молу матойинг сенинг.

Ташла юкингники, азобдир сенга,
Жабру жафо, қаҳру итобдир сенга.

Кунжи омонсиз бу манзил, макон,
Мағзи вафосиз бу суяк, устухон.

Ноз кутармайди у, ноз айлама,
Унга рафиқ, дўст бўлишинг ўйлама.

1570

Бўйла хароб манзил эрур, хулласи,
Косаси булганчу қурук суфраси.

Кимки уни қурди, даҳони тикик,
Ким анга суз котди, забони куйик.

Ул юки қарвони факат қунғирок,
Косасида папша, булак нарса йўк.

Кимки суқар косага бармоғини,
Ҳалка этиб, қулига таккай ани.

Бунда савоб излама, бўлгай ғалат,
Фитнаю найранг иши, ғавғо факат.

¹⁴⁸ Боз – лочин.

1575

Айлама маскан бу адамхонани,
Этма хавас бу куйи вайронани.

Дарчасидин хайда шу осмонга дуд,
Сенга бу дудхона макондин не суд?

Бағринг очарсен анга хеч тинчимай,
Сен уни дунёга келтирдингми хай?

Хат шу жаҳонга чизу беғам яша,
Даврдин озоду мусаллам яша.

Йул узун, етгали манзил йирок,
Йул тадоригини кўр хозирок.

1580

Хоссаки, бу бодияйи девмакон,
Дузахи маҳжуркушу беомон.

Хуни жигар – чашмайи хайвонидир,
Чашмайи хуршид – намакдонидир.

Шўраси¹⁴⁹ тузсиз, бахилга шароб,
Тузи баландларга у мисли кабоб.

Сув эмас у, туз эрур обгун,
Заҳрайи дил, сув у сабаб заҳрахун.

Йулки, уни кўрса кўнгил, хун бўлур,
Қофилайи таъб анга кандоқ юрур?

1585

Бодияким, унда ишинг ўртаниш.
Хонайи дил тор, вале ғам кенгиш.

¹⁴⁹ Шўра – бу ерда тупрокнинг шури маъносида.

Ҳар кишиким бодияга берди тан,
Куйди жигар-бағри анинг тафғидан.

Қуй, бу макон аслида дузах мисол,
Бер уша дузахнию жаннатни ол.

Ҳар неча бор эрса бу хоку ғубор,
Изма-из ортингда эрур рўзгор.

Не ҳунар этмиш неча мардумга ул,
Чун тутар илкингдану андоқ килур.

1590 Охири тупрокка эрур қайтишинг,
Айт, нечук ахволда булур қайтишинг?

Олма оёқ остига бир кимсани,
Кимса оёқ остига олгай сени.

Жонни бу дунёдин олиб кетди ким,
Хатни ўқиб, охирига етди ким?

Босма тикан узра оёқ, бул ҳазир,
Заҳматидин асра оёқ, бул ҳазир.

Сенга мақоминг бу булолмас муқим,
Сенга не ҳожат бу макони ваҳим?

1595 Манзили фоний бу, қарор кутмагил,
Боди хазон эсди, баҳор кутмагил...

Соҳибназар мубад ҳикояти¹⁵⁰

Мубаде, Ҳиндистон эди кишвари,
Бир куни йул олди у бустон сари.

Марҳалае кӯрди мунаққаш работ,
Мамлакате топди музайян бисот.

Ғунчаси қондек кизариб ҳар маҳал,
Лоласи яшнаб, узидин беҳабар.

Гулшанида гул очилиб ранг-баранг,
Шаккаридин май сочилиб лоларанг.

1600 Гул тутибон кӯксини пайкониға,
Ларза тушиб тол тану жониға.

Зулфини буйниға бинафша чекиб,
Наргис этагига кумуш ёш тукиб,

Лола гуҳар истару фируза гул,
Лола у бир лаҳзаю бир лаҳза гул.

Аслида муҳлатлари ул бир нафас,
Ҳеч киши оқибатандеш эмас...

Кекса ушал ўтди чамандин юриб,
Ойлар утиб, кайтди яна уй суриб.

1605 Кургани ул булбул эди, боғ эди,
Энди эса қарға эди, зоғ эди.

¹⁵⁰ Мубад – зардуштийлар руҳонийси.

Дузах эди энди у боғи бихишт,
Қайсари кўшки эди энди куништ.¹⁵¹

Сабза чаман ўрнида эрди сомон,
Дастайи гул жойида боғи гикон...

Чол кўриб, бағрини тиглар эди,
Гох кулиб, гохида йиғлар эди.

Дер эди: бу олами ўтгувчида
Ҳар неки бор эрса, у ўтгувчи-да!

1610 Ҳар неки тупрокдану сувдин келур,
Окибат улдирки, у тупрок бўлур.

Кўйи харобот у борар еримиз,
Борми яна чораю тадбиримиз?

Бўйла назар кўнглига тавфик солиб,
Ўзни таниб, бандайи Аллоҳ бўлиб.

Сайрафайи гавҳари роз бўлди ул,
Ҳақ йулида банданавоз бўлди ул...

Эйки мусулмонсану габрий эмас,
Чашмасану қатрайи абрий эмас.¹⁵²

1615 Каммисан мўбади ҳиндуданам?
Айла жаҳон таркини, босгил қадам.

Бас. етар гул каби сархушлигинг,
Бошда кулоҳ, белда камар хушлигинг.

¹⁵¹ Куништ – яҳудийлар ибодатхонаси.

¹⁵² Каграйн абрий – булут қатраси, ёмғир.

Тургилу гулнинг камарин эт бадар,
Баски у конинг ила чекмиш камар.

Улки кулоҳу камар – офоти ишк,
Айла уни харжи хароботи ишк.

Гар у кулоҳ хўжайи гил айлагай,
Гар у камар бандайи дил айлагай,

1620 Хўжа – ғуломлик йўлидин кеч тамом,
Ёки Низомий каби тарк эт низом...

Ун иккинчи мақолат

Тупроқ манзили бўлмиш дунёга видо айтиш

Тур, видо айла шу айёмга сен,
Силки этакни шу тузоқ – домга сен.

Кел, ярат бунданам авло макон,
Бунданам афзал эшигинг оч ҳамон.

Бошлади то йўлга кўзу кўнглинг ул,
Нолаю кўз ёши йўлинг тўлдирур.

Етса сувингдин гаҳи тупрокка нам,
Лофи саховатни урарсен у дам.

1625 Тева эсанг, рақсга туш, ғашлама,
Фил оёгига тўнинг ташлама.

Махрами дил йўқ сенга дилдин бўлак,
Йўқ сенга йўл роҳи адамдин бўлак.

Кетди зариф, таъбнавозлар бутун,
Ким ила дилкашлик этарсен бугун?

Гарчи неча таъбзарифлар яшар,
Ким у келиб, сен ила суҳбатлашар?

Яхшиси, парҳезинг этиб, эй кунгил,
Тийра шу тупроқда зилол излагил.

1630 Тафриқа етмай сенга йўлда ҳали,
Тафриқа сол, маълум эрур ҳосили.

Ташла юкинг, бўлмаса елкангда коп,
Манзилу мақсадга етарсен шитоб.

Кукка чиқишлик талаби дил сенга,
Масҳара бу уйда не ҳосил сенга?

Баски асирсен, чу тузоқ ичра куш,
Раҳна очиб, ташкари чик, йўлга туш.

Ул хати “мим”дск ўрамиш йўлни, ҳай,
То сенга тиғ урмаса, йўл бермагай.

1635 Чархи муваккатга нишон бўлмагил,
Хат ичида хатга нишон бўлмагил.

Гар туну кун азмидин эрсанг баланд,
Бу хати доира сенга не писанд?

Токи қадам жойинг эмас устувор,
Босма қадам, айлама бир касби-кор.

Ҳар не ишинг астойдил, пухта кил,
Ишни маҳорат ила омухта кил.

Шарт эрур йўлга назар, илтифот,
Чоҳу чуқурдин бўлишинг эҳтиёт.

1640 Раҳна очиб қўйки, босиб келса сел,
Ҳадаҳа қочмоққа бўлур сенга йўл.

Тулки туйиб инида итнинг ҳидин,
Тешиқ очур айри яна инидин.

Беҳабар ул, гунбази кўк бари бир
Тулқини тутмоққа ажаб овчидир.

Бу не севинчки, анга хушдил ўзинг,
Қимсан ўзингки, анга ғофил ўзинг.

Аҳд эди, келган чоғи дунёга сен,
Қайғу-алам ичра яна қайтасен.

1645 Аҳди илоҳийни бузарсен бугун,
Жонни машаққатга солурсен нечун?

Юр ўшал йўлгаки, жондин дарак,
Сенга ўшал икки жаҳон не керак?

Ерга боқиб, олма ҳадик поядин,
Ортга боқиб, олма ҳадик соядин.

Диндан ол озукани, ул йўлда кам,
Сувни кўзингданки. чу йўқ йўлда нам.

Бер садафга гуҳари покни,
Қайтар ўзига самари хокни.

1650

Даври фалак кўрди неча ёрни ул,
Қудрати сендин неча бисёрни ул.

Сен дағи бўлгил ўшанинг душмани,
Бир қуни ерга қулатиб, ур ани.

Ўйламаки бўйла хунарпеша йўқ,
Тиғу сипардин анга андиша йўқ.

Йўқки илон, арқон эрур печ-печ,
Оташи ишқинг ёнида ҳеч-ҳеч.

Шиша эрур, сен гамини чекма, бас,
Биргина тош бирла у топгай шикаст.

1655

Симқушон¹⁵³ оташи зар сундирар,
Душманини шаккар ила ўлдирар.

Илму адаб бирла ёритгил дилинг,
Гул била даф айла мудом душманинг...

Жанжаллашган ҳақимлар ҳикояти

Икки ҳақим эрдик, ҳамхона ул,
Ўй таллашиб, бўлди чу бегона ул.

Ҳар бири дердик, етар, бўлди, бас,
Мулк эгаси битта бўлур, иккимас.

Ҳақ дегани икки эмас, биттадир,
Бош деганам битта эрур, биттадир.

¹⁵³ Симқушон – исрофгарлар, пулини ҳар ёкка сочувчилар.

1660

Икки қиличга жой эмас битта қин,
Базмаро Жамшидга мақом бир ўрин.

Ёқди тама иккала фарзонани,
Ҳар бири истар эди ул хонани.

Қаҳру ғазабларга барор қилдилар,
Уйни сотишликка қарор қилдилар.

Иккиси ҳар ёна юриб тун аро,
“Уй сотилур, уй!” – дея чекди нидо.

Охири бу машмашадин кечдилар,
Шарбат ичирмок йулига тушдилар.

1665

Иккиси ҳам танлади шарбатни ул,
Қай бириси захри ҳалоҳил эрур?

Истадилар чун этишиб макру фан,
Биргина жон қолсину ул битта тан.

Сўнг бири хозирлади андоқ захар,
Тошни эритгай эди айлаб амал.

Хасмига берди майи гулгун дебон,
Лаззати шаккар каби ширин дебон.

Олди ҳамон, ичди ўшал шермард,
Деди: ажаб шарбат экан, гулсифат.

1670

Нушғиё ичди кейин бир йўла,
Кесди ўшал оғуни тарёк ила.

Куйди-ю парвона сифат топди пар,
Шам каби нур сочди яна, бехатар.

Борди, чаман боғчасидин узди гул,
Афсун ўкиб, гулга нафас урди ул.

Сўнг узатиб душманига, ол, деди,
Оғуданам гул ўша кўркинч эди.

Олди ракиб, илкига олган замон,
Титради, кўркув ичида берди жон.

1675 Ул бири жон топди чу тадбир этиб,
Бул бири жон берди хавотир этиб.

Ҳар гули орастаки, яшнаб ўсар,
Одамий жону дилидин хун магар.

Боғи замон ичра баҳорсен ўзинг,
Хонайи ғам ичра нигорсен ўзинг.

Кўм кора тупроқни унинг тошига,
Соч ўша тупроқни фалак бошига.

Кеч ўшанинг обу хаёлотидин,
Қоч ўшанинг хоки хароботидин.

1680 Тикма ўшал ою қуёшга кўзинг,
Юзларини балки корайгир ўзинг.

Ул маҳи заррин ери осмон эрур,
Ишки Халил йўлида шайтон эрур.

Субҳу саҳар этди жигарсўз сени,
Чарх кейин айлади маънос сени.

Гар эса кўнглингда қуёш, юлдузинг,
Равшан ўлур унда қунинг, кундузинг.

Ёш тўкиб, айла умид доимо,
Оку қаро лавҳини этгил сафо.

1685 То яшагил соғу саломат булиб,
Дурри тарозийи қиёмат булиб.

Дин сенга ул қуввати хос айлагай,
Ақли тарозингни у рост айлагай.

Ҳеч ҳунарпешаю озод, бас,
Дин гами ичра гами дунё эмас.

Баски бу дунё – таманно сенга,
Дин Низомийгаю дунё сенга...

Ун учинчи мақолат

Дунёга таъна-маломат ёғдириш

Бок, бу жаҳон кексадиру серажин,
Ноз ила пардозига учма тағин.

1690 Сенга атаб кафтида гар тутса гул,
Олма, уша гул эмас, оташ эрур.

Чашма саробдирки, хавас айлама,
Қибла салибдирки, намоз айлама.

Бул ҳама гул бошда тикандек эмас,
Гар ҳама жам, ҳеч бири сендек эмас.

Ҳирсу тама бирла олурсен неча,
Қайтариб бсргайсен уни борича.

Юк кутариб барча киёмат борур,
Ким эса юксиз, у саломат борур.

1695 Сен уни сарф айла ва ё айлама,
Ҳар неки бермишлар, олурлар яна.

Ўйлаки, бозор эрур бу жаҳон,
Бирни бериб, бирни олурлар ҳамон.

Гар бириси эрса ипак курти ул,
Бул бири ҳам курт, ипак ейди ул.

Шам ясат жаъфари гулдин, аё,
То гулидин ўзи таратгай зиё.

Танни уриб, парчала, барҳам анга!
Зарни эзиб, янч, бу ҳам кам анга!

1700 Зарга оёқ бос, вале урма даст,
То демасинлар сени гул, зарпараст.

Зарки ўшал сикка этилмас магар,
Зар эмас ул, зарних эрур ҳар маҳал.¹⁵⁴

Зар ила сен бўлма сира дўсту ёр,
Бок, ўша товус думи ҳам зарнигор.

Зарб урилур зарга гемир бирла ул,
Асли чилангар шаху султон эрур.

Қорун эди, бошида заррин кулоҳ,
Тортди уни, каърига жо этди чоҳ.

¹⁵⁴ Зарних – маргимушли гугурт.

1705

Бошинг уза тутмаки, айлар нифоқ,
Хизмат этар бошига қуйсанг оёқ.

Зар бериш жонни беришдек алам,
Олмаганинг яхши у берганданам.

Олсанг уни, хирси жаҳонинг келур,
Олмасанг, осойиши жонинг келур.

Эрса олиш шарти – совурмоқлигинг,
Унда не ҳожат уни сўрмоқлигинг?

Зар сенга ул рағани сафро магар,
Айла таом, бўлгуси сафро бадар.

1710

Зарки, ушал Машрик эрур маскани,
Мағрибий айтур неча гофил ани.

Мағрибу ул қавми – сахо душмани,
Машриқу ул аҳли – сахо равшани.

Ҳар неки тонг чоғи берур машрикий,
Қарз дея шом чоғи олур мағрибий.

Ул ҳама конларга ҳаёт зар ила,
Ул ҳама қушларга нажот пар ила.

Ул зари румий ва Дамашк тоши ул,
Ишқ тарозисида тенг тортилу.

1715

Гарчи яраклайди, ёниб зар ўшал,
Бошига тупрокки, фирибгар ўшал.

Неча кулоҳларни юлиб кетмади,
Неча умрларни хазон этмади...

Ҳожи ва сӯфий хикояти

Бир киши ҳаж этгали азм айлади,
Азми сафар жабдуғини шайлади.

Кӯрди гадорик, бари тайёр эди,
Ёнида ортиқча пули бор эди.

Деди: фалон сӯфий асл бандадир,
Тоату такво ила хилвагладир.

1720 Бўйла насиб этди диёнат анга,
Ақчани колдиргум омонат анга...

Турди, унинг хужрасига борди ул,
Ақчасини сӯфига топширди ул.

Деди: омонат сенга шу олтиним,
Қайтариб олгум уни қайтган куним...

Хужа туриб, Каъба сари олди йул,
Шайх унинг олтиниға урди кул.

Яркираган зар эди, ё Раб, неча.
Бойлади кўнгилни анга борича.

1725 Дедик: зар бирла битар ишларим.
Топдим ушал ганжники, музтар эдим.

Сарф этайин айши фароғимга то,
Майлига кеч булса-да, берди Худо...

Очди у зархалтани, ечди тугун,
Айшу тараб айлади сунг неча тун.

Сарфлади олган у омонат зарин,
Ҳар куни еб-ичди, шиширди қорин.

Тун демаким, кайфу сафо ёр эди,
Зулфи санамлар анга зуннор эди.

1730 Айшини майхона аро айлади,
Баски гуноҳ узра гуноҳ айлади.

Еб-ялаб, пулни тугатди тамом,
Қолмади ул нақдинадин зарра ҳам...

Қайтди хўжа ҳажжини айлаб адо,
Келди у суфий уйига хадаха.

Сурди пулин, шайх деди: “Ул нима?”
“Зар эди, қайтар уни” – “Бас, суйлама!”

Лутфу карам бирла анга эт илож,
Мулк эса вайрона, олинмас хирож.

1735 Сарф бўлиб битди, топилмас нишон,
Зар қаён, мен каби муфлис қаён?

Турк талон этса, омон айламас,
Молини хиндуга ишонгайми кас?

Олса қароримни пулинг, найладим,
Ҳар неки кунглим тилади, айладим...

Ханда уриб сарфламиш эрди, тукиб,
Энди эса йиғлар эди тиз чўкиб.

Дерди: раҳм айла, пушаймон ўзим,
Кожир эдим, энди мусулмон ўзим.

1740

Таъби жаҳон ҳам неча кўрмиш жафо,
Мен-да жафо айладим, этдим хато...

Ҳожида кўзгалди карам, лутфу ҳақ,
Дедики: дарвеш, оёгингга қалк!..

Бор эди, йўқ бўлди ўша олтини,
Берди Худо, ҳам ўзи олди уни.

Уйлади: бу ҳеч вақосиз, гадо,
Ҳақ талаб этмакми гадодин раво?

Не ҳам олардим, берар холи йўқ,
Қўлга олардек бисот, моли йўқ.

1745

Молки ўшал, соҳиби шу сўфидир:
Мими мутавакк, алифи куфидир...

Дедики: хўп, тарки вуболинг этай,
Улки ҳаром эрди, ҳалолинг этай.

Чўзма кўлингни чу фалакдек бугун,
Қиска этиб енгнию қўлни узун.

Ҳеч кунгил хирсу хавосиз эмас,
Борми бирор сидку садоқатли кас?

Берма динингни шуму шайтонга ул,
Шаъну шараф тожини сағбонга ул.

1750

Берма уни иблиси ғаддорга, ҳай,
Дин эгагин тутгилу сокин яша.

Чарх ўша бечорани урмас нуқул,
Бой-бадавлатни ҳам ургуси ул.

Гарчи у давлатманд эрур, чоралик,
Яхшидир андин ўша бечоралик.

Англадим аҳволи жаҳонни, ажаб,
Ари чакар бўлса, асалдир сабаб.

1755

Шерки, бировлар этини ер фақат,
Ўлса, уни ейди хама дому дад.¹⁵⁵

Шам турар тикка, азиз хар нафас,
Ой тўлишай деб баче топгай шикаст.

Ел эса тупроқнинг элар қуртини,
Қўллари буш, кимса тўсолмас уни.

Сув қуши билгайки, билиш одати:
Дирхам эрур жумла балиқ офати.

Зар – тарозида ниёзинг эрур,
Фотиҳайи беш намозинг эрур.

1760

Хоҳишинг эрса шу ниёздин халос,
Бул Низомий каби сен покбоз...

Ун тўртинчи мақолат
Ғафлатга маломат ёғдириш

Эй сенга шу боиси хушнудлигинг,
Эшшагу мол сингари ўтхўрлигинг.

Фориғ ўзинг кундузи офтобданам,
Ғофил ўзинг тунлари махтобданам.

¹⁵⁵ Дому дад – ваҳший ҳайвонлар.

Боисини вокифу огоҳ билур,
Ахли хабарсизга не ташвиш эрур?

Ишга кириш, уйку не хожат сенга?
Ишни чунон айлаки, роҳат сенга.

1765 Ухлама, йўл устида пойлоқчилар,
Ишбилар этгайму бу янглиғ амал?

Кўзни очиб, кўз кеча-кундузлигинг,
Кўргил ўшал ноқису ожизлигинг.

Кексадир ақлингки, унутгай сени,
Ёдинг этар, ёдига солсанг ани.

Бўлмаса ул ақли шарифинг магар,
Ким сени эсларди, кимам ёд этар?

Ақл – Масихо, юзинг бурмагил.
Бўлма эшак, лой кечиб юрмагил.

1770 Ёки ақл йўлини тут, нурга ет,
Ёки кетиб эшигидин, таркин эт.

Айлама маст ақли адабсозни,
Айлама чумчуққа емиш бозни.

Майки ҳалол эрди ўшал ҳар мақом,
Ақлга душманлиги этди ҳаром.

Май ўшал, шарбати жомингдир ул,
Ақл ўшал, чашмайи номингдир ул.

Гарчи май андуҳи жаҳонинг олар,
Ичма уни, иззати жонинг олар.

1775

Май жигарингга тўкилур мисли туз,
Ичсин уни, майли, неча бетамиз.

Ичма, сенга касрини этгум хабар,
Ул сени жонингдин этар беҳабар.

Беҳабар ул, кимки уни тотгуси,
Бир йула гафлатга кейин боғгуси.

Чашми хаёлотга тигинг ур бу дам,
Пойи харобот куйидин уз кадам.

Эйки, ўзинг ўзингга ошиқ, алиф,
Нафсинг ўшал – нафси балодир, ракиб.

1780

Эрсанг “алиф”, парри кумошингни бер,¹⁵⁶
Йўқса, у “бе” сингари бошингни бер.

Мисли алиф зийнати мажлис ўзинг.
Мисли алиф йўқ сира муфлислигинг.

Мисли алиф авжгаро бўлмагил,¹⁵⁷
Гул каби бул бесарупо, яшнагил.

Ёш боладек этма ўйинни ҳавас,
Умр эмас, этма узунни ҳавас.

Қош қорайиб, кўкда шафақ товланур,
Соя чузилди, камайиб қолди нур.

1785

Кун тугаши бўлди аён-ошкор,
Соя узангай бир эмас, икки бор.

¹⁵⁶ Парри кумош – илақдай майин канот.

¹⁵⁷ Авжгаро – баландга иштилувчи.

Сояпарастлик сенга не мисли боғ?
Сояни синдиргучи нур бул, чирок.

Сояни ҳайдар эсанг ўздин агар,
Соядек айбинг-да кўринмас булар.

Соянишинлик эмас ҳар кимга бахт,
Соянишин чашмаи ҳайвон факат.

Эй забару зери сару пойинг ул,
Зеру забар – пойу сари ройинг ул.

1790

Субҳ тутар сенга атаб тоси зар,
Қўлни юварсен деб ўзингдин магар.

Ювсанг ўшал тосда тўнингни ҳалол,
Сувни у сарчашмаи офтобдин ол.

Куррайи хуршид чу собун санга,
Тоза булур жомайи пурхун анга.

Сочди табиат сенга оташни, хув,
Қолмади ул умри ҳаётингда сув.

Булмаса пок кибру ғараздин танинг,
Бўзча ҳам эрмас ўша заррин тўнинг.

1795

Сўз ила дилларга сафо кирса, нур,
Меъдаи дўзахга емиш қайда ул?

Зўр дема оташни, не имкон анга,
Эр кишининг ростлиги қалкон анга.

Эгрилик ул асли – каму кост эсанг,
Дарду ғаминг қолмас агар рост эсанг.

Гар тарозидек эсанг росткор,
Айла кунгил ростлигига эътибор.

Зарра қадар ҳаққа зиён этганинг,
Тошу тарозингни ёмон этганинг.

1800 Ҳар неки этдинг, у кўпу кам бўлур,
Рузи қиёматда сенга жам бўлур.

Кўрсатилур яхши-ёмон қилганинг,
Кам берибон, ўрнига кўп олганинг.

Тиғи тарозини сен андиша қил,
Кўп беришу кам олишинг пеша қил.

Кажлигидин гулда тикан битди гар,
Ростлигидин топди шакар найшакар.

Қайлаки ростликка тикилгай алам,
Ҳақ ўша байрокни кўтаргай баланд...

Золим подшо ва ростгўй киши ҳикояти

1805 Бор эди подшохи раиятшикан,¹⁵⁸
Бўйлаки, ҳажжожга берар эрди панд.

Кечаю кундузда неча сир эди,
Тонгда унинг олдида ҳозир эди.

Хуфияси бор эди кўп хийлагар,
Етқизар эрди анга махфий хабар.

¹⁵⁸ Раиятшикан – халққа зулм қилувчи

Борди малик олдига бир субхидам,
Рост ила ёлгон эди илкида жам.

Деди: “Фалон кекса сени без деди,
Хиракушу золиму хунрез деди”.

1810 Шох эшитиб, булди чунон хашмнок,
Дедики: “Бас, мен уни этгум ҳалок”.

Суфра ёзиб, унга тукар эрди кум.
Золиму девона эди буйлаким...

Ел каби учди эшитиб бир йигит,
Билганини кексага етказди зуд.

Чол вузуъ килди-ю, олди кафан,¹⁵⁹
Борди малик олдига ул дафъатан.

Бошлади сўз шунда шахи тезрой,
Қаҳру газабларга миниб, деди: “Ҳой!

1815 Бас, эшитдим ўша сен айтганинг,
Телбаю золим дея айбситганинг!

Мулки Сулаймон эгаси мен бугун,
Девн ситамкор дея айтдинг нечун?”

Чол дедики: “Йўк, бунн мен айтмадим,
Бунданам баттар эди ул айтганим.

Кексаю ёш зулминг ила кадди ёй,
Шаҳру касаб бузғуну бойкушсарой.

¹⁵⁹ Вузў – таҳорат.

Тингла мени, айбшуморинг ўзим,¹⁶⁰
Яхши-ёмон ойинадоринг ўзим.

1820 Ойнада акс этурсен, аё,
Ойна синдирмоқ азалдин хато.

Рост дедим сўзни, қабул айла бот,
Хушламасанг, ол мени, дорингга торт!”

Чол сўзида ростлик эди ошкор,
Ростлиги подшо дилига этди кор.

Шоҳ унинг кўрди чунон ростлигин,
Ҳам ўзининг кингиру норостлигин.

Деди: “Ҳануту¹⁶¹ кафанини ечинг,
Ғолия суртиб, тунимиз кийдириг”.

1825 Зулму ситамлар йўлидин қайтди шоҳ,
Булди адолатли, раиятпаноҳ.

Ростлигини кимса ниҳон этмади,
Ростлиги ҳеч кимга зиён этмади.

Айла фақат ростлигу ростлик шиор,
Сенга зафар бергуси Парвардигор.

Рост эса сўзу суханинг – жумладур,
Аччигу аччик у ал-хакку мур.¹⁶²

¹⁶⁰ Айбшумор – айбларни санаб кўрсатувчи.

¹⁶¹ Ҳануту – мурдага дафн олдидан сепиладиган атру уфур

¹⁶² Ҳақиқат аччик, аммо барча унга мухтож.

Рост сухан бирла амал айла, хой,
Пушту паноҳ сенга қодир Худой.

1830 Таъби Низомийки, камарбастадир,
Ишлари ростлик ила орастадир.

Ҳақоннинг мақолати

Ҳасадгўйларга маломат ёғдириш

Ҳар нафас ул пардаи чобук ракиб,¹⁶³
Жилва қилур турфа ўйин кўрсатиб.

Сози жаранглайди-ю, раққоси йўк,
Баҳри тўла гавхару гаввоси йўк.

Ул дираму давлату ул тожу тиг,
Барчаси илқингда сенинг, эй дариг!

Бошинг уза ҳозир эса Жабраил,
Қайда қазо мумсику қудрат бахил?

1835 Гарчи бировларга эди ул бисот,
Кам бўлур харжингу нафъинг зиёд.

Йўлга қадам қўйгилу рафторни кўр,
Қок бу эшикни, сиру асрорни кўр.

Тошлари ёқуту гиёҳ – кимийё,
Билмасанг, эрмасми надомат санго?

Бунда калам шарҳига етгай шикаст,
Ки ҳама ганжина шу масқанда, бас.

¹⁶³ Чобук ракиб – эпчил, чакқон, ракиб.

Богки, андин чу етишгай самар,
Яхшиданам яхшиси ул ҳар маҳал.

1840 Риштайи дилларки дуру гавҳар ул,
Шодаю маржонлари зебо эрур.

Иулчилари саф чекишиб изма-из,
Бир-биридин зийрагу доно, нафис.

Ақл шараф бергусидир ҳар қачон.
Фарқламас ул кексами ё навқирон.

Тош, эшитдимки, қариб, картайиб,
Лаъл булармиш у, ишонмоқ қийин.

Кӯхнадан-кӯхна у тоғлар аро,
Тошнинг ушал билгани бонгу садо.

1845 Улки ўсиб эрди сутингни эмиб,
Энди уни оғу дегай камситиб.

Кексада даъвою ғараз кам булур,
Ёш-ялангларга ҳавас кам булур.

Гулки тароватли, у роҳатлидир,
Кекса тикан захму жароҳатлидир.

Янги узумдин қилинур тўтиё,
Кексайиб ингичка илон – аждаҳо.

Ақлки бош косасида эрди, бас,
Ундаги эски мияни хушламас.

1850

Илкига кук жадвалин олган киши,
Эскича таквим ила булмас иши.

Мисли арслон кабидир кекса ит,
Бури мисол охуга солгай човут.

Сен мени Юсуф дегилу этма таън,
Куркаман овлоқда қари буридан.

Кексалик ташвиши менга хуш эрур,
Куй, у йигитлик суви оташ эрур.

Гарчи йигитлик хама фарзоналик,
Бир сифати бор яна, девоналик.

1855

Баски яшилликни тилар ёсуман,
Хинду дегай ўзни кумуш, оқ бадан.

Менки чаман саҳнида яшноқ ҳали,
Кексалик даъвосин этармен вале.

Эски хунарники у худбин килур,
Қилмишини ўзгага ҳақ деб билур.

Улки фалак буржида эрди ҳилол,
Бадр булур номн, топаркан камол.

Кеча ниҳол эрди, гулосо ўшал,
Энди қўлинг чўз анга, хурмо ўшал.

1860

Дона униб-ўсса очиб куркини,
Дона эмас, балки бошоқ бил уни.

Хавзаки лим тўлди зилол сувга ул,
Сен уни аввалги ховуз билмагил.

Етса саҳар палласи, куз юмса тун,
Ўзгача куз бирла боқар унга кун.

Дустки нодон эса, кеч ҳозирок,
Душмани доно сен учун яхширок.

Ҳар не гиёҳни демагил найшакар,
Қур аниким, унда не миқдор шакар.

1865 Ҳаммадин авлоси ҳунардир сенга,
Қайда ҳунар эрса, кунгил бер анга.

Сувки садаф ичра фаровон эрур,
Дур эса бир катрайи найсон эрур.

Сенга магар заҳмати жон етгуси,
Сунг гуҳари тожнишон етгуси.

Ҳар неча байроқ сенга бермиш қазо,
Ҳифзу ҳимоят анга сендин сазо.

Йук, ҳали вайрона эмас бул работ,
Йук, ҳали ордона эмас бул бисот.

1870 Ўзни сира муҳтасиби сунъ дема,
Сунг ўша иблис каби калтак ема.

Ҳар кишиким ҳукмига иқрор эмас,
Чарх унинг жонига бергай шикаст.

Ёш шахзода ва унинг кекса
душманлари ҳикояти

Қисса эшитдимки, макон Марв эди,
Бор эди шахзода, буйи сарв эди.

Аркону аёни эмас унга хуш,
Ташвиши давлатда эди аклу хуш.

Эски амалдорки, бари ҳийлагар,
Баски кутар эрди улардин хатар.

1875 Бир кечаким уйкуга ул юмди кўз,
Пири кириб уйкусига, котди сўз.

Дедики: кес эски хама буржни ул,
Эски бутокларга омон бермагил.

Токи сенга мулк муқаррар бўлур,
Айшу тараб сунгра муяссар бўлур...

Уйкудин уйғонди хамон, ул куни
Сурди ародин неча бир эскини.

Эскилар устига қалам чизди у,
Давлатига берди тароватли рух.

1880 Улки бузар элни, бузилсин ушал,
Бошига ур, боши узилсин ушал.

Янги буток яшнамагай, усмагай,
Токи биров эскисини кесмагай.

Келмаса гар остига сув бор-бор,
Панжа очиб, баргини ёймас чинор.

Айламанг чашма йулин тоза, пок,
Оби зилолин сенга бергайми хок?

Атри тароватни димоғингга ол,
Яхши насиҳатни кулоғингга ол.

1885 Чек ақл тиғини сен дам-бадам,
Қинида тутгайсен уни мунча хам!

Гар нафасинг ул нафаси хос эмас,
Баски ушал хамнафаси пок эмас.

Лутфу карам расмини кил барчага,
Лутфу карам бирла танил барчага.

Бой-бадавлат киши этса карам,
Етгусидир давлати бокийга хам.

Тухми сахо эк, саломат сенга,
Булгуси ул ризки қиёмат сенга.

1890 Ё Раб, ушал ганжи сахойинг эрур,
Нақди Низомийни ушандин айир...

Ун олтинчи мақолат

Маслак йулида жадал олға босиш баёнида

Эйки бир эпкин юзидин боши хам,
Чангу губор олдида чун бечидам.

Дон йуғу ташвиши хирмон нега?
Мулк йуғу тахти Сулаймон нега?

Тиг эмассен, галаби жанг нечун?
Бонг эмассен, бу овозанг нечун?

Сен-да қилич сингари сочгил кумуш,
Думбирадек тут уша қорнингни буш.

1895 Дев сени судрайди, аё, бормагил,
Мурда эмассан-ку, қўлинг бермагил.

Муғни кўриб, қўлни салиб айлама,
Даъвийи шамшири хатиб айлама.

Акса урар эрса гар Одам неча,
Аксаси етгай у Масихогача.

Ҳар киши парвона сифат хуш бўлиб,
Сурсин умр севгани оташ бўлиб.

Хуш яшагил, неча нафас жон сенинг,
Хирка кийиб, ол, шу жаҳон ҳам сенинг.

1900 Хайри Худойинг эса нопок ўшал,
Хайри худойи эмас ул ҳеч маҳал.

Шер бул, чўпон итидин кўркмагил.
Талк¹⁶⁴ бул, дузах ўтидин кўркмагил.

Сохта эсанг, бул ўша оташга ем,
Соф зару ёкутга сира йўқ ваҳим.

Этма гурур, эй дағали хоқдон,
Кимсан ўзинг, неча суяк-устухон.

¹⁶⁴ Талк – оловда куймайдиган тош.

Бизгача ҳам давр суриб ўтдилар,
Бойлик учун зир югуриб ўтдилар.

1905 Суду самар бердими чопганлари,
Бори зиён эрди-ку топганлари!

Сен шу замин заррасисен аслида,
Куй у оёғингни фалак устига.

Гарчи фалак авжига етгувчисен,
Хоки заминга яна қайтгувчисен.

Соч каби бошингни ўзинг кесмагил,
Сунгра оёғингни анга босмагил.

Куш эмассен, сенга учмоқ кийин,
Ёрга старми киши жой чекмайин?

1910 Бор у фалак сори кадрлаб ани,
Ул дағи жойини та кўяр бошини.

Майни сен ичгувчи. заҳарда не айб?
Айбни сен этгувчи. даҳрда не айб?

Сўкма уни беҳудага, эй фалон.
Даҳр сену менга не этди ёмон?

Улки чекиб ранжу машаққат баса,
Бизни такаллуф ила этди касе.

Бас, сену мен аслида ҳеч кимсамиз.
Борми даҳр бўйнида бир ҳиссамиз?

1915

Булмаса лаъл жавҳари чин ошкор,
Мухри қабул урмас анга шахриёр.

Тош магар хирмани олам эрур,
Лаъл вале тош эса-да, кам эрур.

Гарчи тикан бирла сумандир гиёҳ,
Ул бири кӯз офати, бул тӯтиё.

Ичмаса-да сув, асл эрса ул,
Рангу уфорияни йӯкотмайди гул.

Сув ила гар атру чирой печ-печ,
Лек у тиканни суман айларми ҳеч?

1920

Қоида-қонунга йӯк эрса қарор,
Баски бузилгайди тамом рӯзгор.

Бизда эмас тадбири давлат ўшал,
Бор нечаким сохиби давлат магар.

Улки бедавлат, ғам ила бағри чок,
Бою бадавлатга бу ғамдин не бок?

Ёр эрур бахтига давлатпараст,
Бандайи давлат бул, ас, бошқамас.

Берди сенга Ҳак сени кӯрмак учун,
Бермади давлатни у эрмак учун.

1925

Аҳли кибор бошида парвона бул,
Чарх уришингдин сени ул қутқарур.

Мумсигу бадбахт ила тутма макон,
Муқбили айём аталиб, ном козон.

Боқ ўша жавзойи фалакка чиқиб,
Гоҳида бахтинг сина ёнғоқ чақиб.

Давлат агар истасанг, афтода бўл,
Этма жаҳон ташвишини, тоза бўл.

Сув у кўнгил поклигинин кулгуси,
Уд тугуни боисидин куйгуси.

1930 Пайрави дил бўл, анис этма кас,
Ўз танингу захмати йўл сенга бас.

Бошқа бутокларга чўзиб кўл неча,
Бер яна, дерсан, яна, тоқайгача?

Жумлайи оламни йиғарсен баче,
Бир куни ортингда бари колгуси.

Кўй ўша ҳирсингни, у тоат кесар,
Гардани ҳирсингни каноат кесар.

Маркази ул гунбази нилий нигор,
Сенга кенгиш фикру тафаккурга тор.

1935 Ёки тамом кўй ўша андишани,
Ё нари сур нафси макрпешани.

Маърифат одам гилида колмамиш,
Аҳли кўнгил ҳам элида колмамиш.

Икки хунарномани тўққиз дабир¹⁶⁵
Ёзса-да, йўқ одами маънипазир.

Маънига душман эса, ул сенга ёт,
Кутма илон захридин оби ҳаёт.

Душмани донойинг этар қасди жон,
Дуст гулу нодон эса, андин ёмон.

Мажруҳ бола ҳикояти

- 1940 Бир болакай қўлда неча тош ила,
 Уйнар эди бир неча тенгдош ила.
- Йўлда қокилди, йиқилиб шу нафас.
 Жонига дард, жисмига етди шикаст.
- Тутдилар атрофини тенгдошлари,
 Кўркуву ташвишда қотиб бошлари.
- Энг яқин уртоғи ўшанда ҳамон
 Дедики, бу ишни тутайлик нихон.
- Ташланг уни кудукқа элтиб, магар
 Отаси бизларни гуноҳкор этар...
- 1945 Бор эди ул даврада зийрак ўғил,
 Душмани эрди боланинг, деди ул:
- “Йўқ, яширманг, яширмоқ қийин,
 Боиси бордир, эшитинг, айтайин.

¹⁶⁵ Дабир – бу ерда қотиб маъносида.

Шу боланинг душманиман, эслашар,
Айбни кейин менга хама тўнкашар”.

Борди, хабар берди ўша, хулласи,
Кўрди зарур чорани сўнг отаси.

Кимса агар зийрагу доно эрур,
Чорайи тadbирга тавоно эрур.

1950 Сирри самовотни ким очгай бу дам?
Улки, само сахнига босгай қадам.

Қолмади бошида фалак ташвиши,
Ошди фалакдин у Низомий иши.

Ун еттинчи мақолат
Ибодату тажрид¹⁶⁶ баёнида

Эй беҳабар Тангридану ўзданам,
Қайгуси жон дарди-ю, ташвиши тан.

Қўй ўша манманлигу даъвони, кеч,
Токи тириксан, дема бу сўзни ҳеч.

Кук каби дунёни ўзинг қамрама,
Мулкинг эмас нарсани мулким дема.

1955 Қудрати ортиқ шу жаҳоннинг неча,
Тошу тарозуси етар куккача.

Қуввати гоғ кайда, ғубор кайдадир,
Кайда ўчок ўти, шарор кайдадир?¹⁶⁷

¹⁶⁶ Тажрид – хилваатга чекиниб, ганҳоликда ибодат қилиш.

¹⁶⁷ Шарор – учкун.

Улки ризолик камарин боғлагай,
Сабру каноатга узин чоғлагай.

Ҳирс – ҳаромхурлигу маҳрумлик ул,
Тожи ризо – зийнати маҳкумлик ул.

Киссавуру уғри мудом қайғуда,
Киссаси бум-бушлар эса осуда.

1960 Бой эсанг, бул машаққатшиор,
Ёқмаса ул, ташла, гадоликка бор.

Икки киши кучада жанжал қилур,
Бир-бирининг соқолига чанг солур.

Кўса кўриб, дедики, тинчман бу дам.
Бўйла сокол юлмагу соқолданам...

Аҳли тамиз маслаҳатин тингла, боқ,
Бул ўша юк бирла эшакдин йироқ.

Токи Масихо каби сен дилга ет,
Юксизу эшшаксиз у манзилга ет.

1965 Мўмин эсанг, габр каби ўйлама,
Туну либосингни қалин айлама.

Мавж ҳалокатли, ўзинг шайлагил,
Юкни қўйиб, жонни халос айлагил.

Яхши, эсанг суфрада урвоқ каби,
Булсанг ўшал сув уза япроқ каби.

Оз емак, оз уйқудин эрмиш қадр,
Ганжи азизлар у харобликдадир.

Кузгун эмассен, юхо, сертама,
Қарга бул-у, конга юзинг булғама.

1970 Булсанг агар бут каби консиз ушал,
Мурда ейишликдин этарсен ҳазар.

Хуни жигардир у шароб билганинг,
Оташи шарм эрди гулоб билганинг.

Бир қадаре қуввати қон қолмасин,
Тот у темир узра темир зарбасин.

Бир йўласи еб-ялаб қўймагил,
Кам ейишликни шиор айлагил.

Шер у кам ейдики, саркаш эрур,
Ёппа сйиш одати оташ эрур.

1975 Кун уша бир нон ила хурсанд мудом,¹⁶⁸
Нурга тўлиб, кўзлари равшан мудом.

Тун сабуҳийга узин шайлади,
Қонини андоққи қаро айлади.

Кўп ейишлик-ла ақл кам булур,
Кўксида райҳон намидек ғам булур.

Ақл магар жон эса, жисми узинг,
Жон у ганждирки, тилисми узинг.

Ганж сенга бергайму ёруғлик ва ранг,
То уша тилсим эшигин бузмасанг.

¹⁶⁸ Нон бу ерда қуёш маъносида.

1980

Хок ишончсизлигини этди фош,
Булма ишончсиз ила сен давradoш.

Ғам ичида кечса-да умринг хама,
Ғам емас ул, сен-да анга ғам ема.

Дедилар: “Эй занжий, куларсен нечун?
Йиғласанг арзийди каролик учун”.

Деди: “Бу дунёга умид менда йўқ,
Юз каро булди-ю, тиш эрса ок”.

Кулгу каро юзда ажабмас магар,
Гоҳи каро кўкда чакинлар чакар.

1985

Этма кўнгилни дуну дунёга банд,
Мисли чакин кул шу жаҳон устидан.

Тути кулиб, берди шакарга шикаст,
Каклик уриб қаҳқаҳа, юксалтди сас.

Кулгу агар ечмаса дилдан тугун,
Йиғламок афзал сенга, эй бағри хун.

Куймагу кулмак яна чакмоқ мисол,
Умри жаҳонингга зиёндир, завол.

Шам каби безавк кулишинг от йирок.
Баски, анга йиғлаганинг яхширок.

1990

Кулма тишинг оқипи кўз-кўз килиб,
Тишла лабиниғни, гаҳи ичдан кулиб.

Ҳар куни кӯз ёши тӯкиб юрма, бас,
Ҳаддин ортик кулишам яхшимас.

Кӯхнаназарсанми ва ё тоза гул,
Яхши-ёмондир сенга андоза ул.

Ғам емагил, хуш туру хурсанд ўтир,
Яхши-ёмон барчаси ўтгусидир.

Шод эса дил, нолайи дилсузи бор,
Тун-кечанинг гавҳари афрӯзи бор.

1995 Борми бировким, сира алданмамиш,
Макру фириб шарбатига қонмамиш?

Могу бисот борки, бор овозаси,
Шаҳду шакар узра хира пашшаси.

Дояйи донойинг эрур шул замон,
Яхши-ёмонингни анга эт аён.

Сирка берар бўлса, уни бол дегил,
Яхшилик истар сенга, қайғурмагил.

Йул ўша йулдирки, у собит, муким,
Унда Хизр ҳамдами Мусо, Калим.

2000 Ноз этар эрса буюклар, чида,
Токи буюклик дағи етсин сенга.

Ёри мусонддир ўшал чорасиз,¹⁶⁹
Дом – тузоқдин сени айлар халос.

¹⁶⁹ Мусонд – мувофиқ, ердამчи.

Пир ва мурид ҳикояти

Бир куни пирлар пири этди сафар,
Неча муридлар анга эргашдилар.

Чулда муридларга атаб дафъатан,
Совга, деди ел чиқариб ортидан.

Ранжиди пирдан муридлар баче,
Кетди ҳама, қолди фақат биттаси.

2005 Пир деди: “Не эрдикӣ, сен этмадинг,
Баски ҳама кетди-ю, сен кетмадинг?”

Деди мурид: “Эй пири сиймойи нур,
Ҳоки пойинг бошим уза тож эрур.

Ел ила мен келмадим аввал нафас,
Ел ила сунг кетсаму булсам абас.

Ел ила келган кетадир ел ила,
Дил ила келган кетадир дил ила.

Зуд келиб, кетгуси чангу ғубор,
Баски бирор жойда тополмас қарор.

2010 Тоғ эса оҳиста юриб олди жой,
Булди шу боисданам ул дерпой.¹⁷⁰”

Пардани йиртишлик у даврон иши,
Юкни кутаргувчи у собир киши.

¹⁷⁰ Дерпой – мустаҳкам, устувор.

Зуд кутар сен ўша матлаб юкин,
Эшшак эмассан, ташима таъб юкин.

Гар хати зухдинг эса ул қалбаки,
Қалбаки куз ёшдир ўшал сендаки.

Зухди ул саркаши султон эрур,
Қиссайи занбили Сулаймон эрур.

2015 Шамки тунларда нурафшон ўшал,
Тун ёпиниб, зоҳиди пинҳон ўшал.

Зухд ғарибдир ҳама майхонада,
Ганж азиздир ҳама вайронада.

Зухди Низомий каби зухд борми, ҳой-
Ки, амали дилкашу заррин чирой.

Ун саккизинчи мақолат
Мунофиқларга малюмат ёғдириш

Сохта ясар тангани ул сохтакор,
Қолипида қалби эрур ошкор.

Кету корини узра семирмоқлари,
Найза эрур сенга у бармоқлари.

2020 Нур каби олдингда мувофиқ улар,
Соя каби ортда мунофиқ улар.

Шам каби соф, тоза, тугунликда уд,
Юзлари силлиғу тугунда вужуд.

Сурату зоҳирда иноятчидир,
Аслида айбжуйу шикоятчидир.

Оғзидин ҳар лаҳза муҳаббат ёғар,
Ичларидин кинаю нафрат ёғар.

Иссик эрурлар, вале муздир бари,
Зинда эрурлар, ўлик диллари.

2025 Берма кунгил суҳбату гуфторига,
Сергак эсанг, борма улар сорига.

Сўйлама ҳеч сўзларини, розини,
Олма қулоққа саси, овозини.

Лоф уриб. дўсти азиз дейди ул,
Берсанг агар нону тузинг ейди ул.

Сўнгра гупургай у еган ошига,
Қаҳри Худо ёғсин унинг бошига!

Ҳар дамида кину ғараздир аён,
Дўстлиги душманлигидин ҳам ёмон.

2030 Барчаси манманлигидандир ўшал,
Дўстлиги душманлигидандир ўшал.

Заҳринг ичиб дўст не айтур? Шакар,
Ул кўриб айбингни не дейди? Ҳунар.

Дўст ўшал марҳами жонинг, аё,
Йўкса, уни айла ўзингдин жудо.

Бок, мушук меҳри адога етиб,
Ўз боласин ейди у дўстлик этиб.

Дуст ким ул? – Пардани туттай омон,
Пардани йиртурлар улар хар замон.

2035 Орзулари – сийму заринг бир йула
Юлсалару олсалар афсун ила.

Сенга бокиб сидж ила сурат улар,
Вакти заруратда зарурат улар.

Ким у асл дуст, сенга равшан эрур,
Тортмаса кунглинг, уша душман эрур.

Тан сира билгайми, сенга ёр ким?
Дил ўзи огоҳ – вафодор ким?

Дил ўзи бир дона, гами минг экан,
Бир гули пажмурдаю юзлаб тикан.

2040 Мулк неча минг, битта Фаридун факат,
Битта димоғ, атру уфор катма-кат.

Пардаси бор хар неки оламда бор.
Рози дилинг узра дилинг пардадор.

Йук эса кунглингда магар кулф, банд,
Бошқа кунгиллар анга солгайми банд?

Кунглинг агар нозик эса гул йусин,
Кун каби розингни ёярсан нечун?

Кунглинг ул нозиклигинин айтди роз,
Шишага май қуйса, чиқаргай овоз.

2045 Ҳамнафас истар эсанг, эй бесабр,
Ҳамнафасингни нафасингдин қидир.

Жаҳд этиб, баски тикиб жонни сен,
Топгил ушал дусту кадрдонни сен.

Токи аёнмас гуҳари ёринг ул,
Сочма ушал гавҳари асроринг ул...

Жамшид ва унинг хос маҳрами ҳикояги

Жамшид ила маҳрамининг мосляги
Ой ила офтобча эди хослиги.

Маҳрам эди, сидки мукамал эди,
Аҳли сарой нчра у афзал эди.

2050 Шох ишончини кўпайтди анга,
Ичдаги бор сиррини айтди анга.

Шунча яқинлик била ул навқирон
Истади шоҳдин йироклик ҳамон.

Жонини ўртар эди шоҳ айтгани,
Айтгани кўркарди бировга ани.

Йўлда уни бир қари кампир кўриб,
Лола юзин сарғишу таксир кўриб.

Сўрдик: “Эй сарв, сенга не хазон,
Шоҳи жаҳон олдида айшинг равон?”

2055 Сенга илашди каёқдин алам,
Бўйлаки дилхушлик аро дарду ғам?

Сен каби барнога қарилик нечун,
Не эди, сарғайтди юзингни бугун?

Шоҳи жаҳонга сен ўзинг роздон,
Яшна кулиб, эй дили шоҳи жаҳон!

Шоҳ юзидин ранги раият кизил,
Сунгра ўтар хосу сипоҳийга ул...”

Деди йигит: “Бўйлаки дардим менинг,
Дарди дилимдин хабаринг йўқ сенинг.

2060

Сабр менга жабрини этди чунон,
Сабр килиб, бўлди юзим заъфарон.

Шоҳ аён этди менга борини,
Кунглим аро гавҳари асрорини.

Буйла буюқдирки у сирри жалол,
Кимсага сўз айламак андин маҳол.

Сиррини ул дилга чунон жойладим,
Тилни тугиб ҳар еридин. бойладим.

Айламадим сенга кулиб, дил хушим,
Токи учиб чикмагай анво кушим.

2065

Суйламасам, колса шу кунглимда ул,
Бори азобдирки, кунгил хун булур.

Лекин уни айлар эсам ошкор,
Қаҳру халокатга булурмен дучор”.

Деди у момо: “Аё, суйлама,
Кимсага ул сирни аён айлама.

Маҳрам этиб ўзгани, ҳеч урма дам,
Асра уни, ўйлаки, соянгданам.

Майлими, чехрангки бугун заъфарон,
Тиг дамидин сунгра ювар бўлса қон?

2070

Бежиз эмас, ҳар кеча соҳибакл
Бош дегай тилгаки, сир сақлагил.

Бош керак бўлса, тилинг айла хор,
Айлама кун сингари сир ошқор.

Эр эса оқил, у тияр тилни, бас,
Ит эса девона, ҳурар ҳар нафас.

Маслаҳатим сенга, тилинг тий мудом,
Тиг у ғилоф ичра топар эҳтиром.

Тингла шу пандимни, у жон роҳати,
Бошга стар тиғи забон офаги.

2075

Сочма бинафша каби сиррингни, ҳай,
Токи шу бошингни биров узмағай.

Қўйма, тилинг сўйламасин сирни то,
Йўқса шу бошингдин учар оҳ-воҳ.

Очма оғиз айшу тараб пайтида,
Неча кулок бор у девор ортида.

Айбни кўриб, сўйлама нохушлигинг,
Яхшидир ул даврада хомушлигинг.

Мунча ёзарсен? Қалам оҳиста сур,
Ёзсалар айбингни, сен осуда тур.

2080

Тинглаганинг сув каби ювгил ҳамон,
Кўзгу каби кўрганинг этма аён.

Эр кишилар ҳар неки кўргай туни,
Кундузи ҳеч кимсага айтмас уни.

Ложарам ул кук – само гунбази
Кечаси кўрганни демас кундузи.

Рост эса ул расми адаб кўрганинг,
Кундузи айтма кечалаб кўрганинг.

Тун – ниҳонхонайи ганжинадир.
Неча кўнгиллар сирига сийнадир.

2085 Аҳли тариқат дили дарс бўлиб,
Ҳар неки кўргайлар, утарлар елиб.

Бошни кўгарса киши Аршдин баланд,
Баски, кўтаргай у кўнгил саҳнидан.

Кўз ила тил улфату дўстдир магар,
Бош ила соч, тери ва тандек улар.

Пардада ишк келди каромот бўлиб,
Очди юзин, колди харобот бўлиб.

Дин ипидин тугдилар андок тугун,
Шайладилар сўнг уни Ҳаллож учун.

2090 Ғунчаки, жон парда этиб розини,
Чашмайи хун этди очиб оғзини.

Қай оғиз ул мартаба ҳосил қилур,
Қиссайи кўнгилни-да кўнгил қилур.

Косайи дилдан бу таом хуш бўлар,
Оғизга элтганда у оташ бўлар.

Асли фасохат у забонбасталик,
Асли шитобдир ўша охисталик.

Бу ўша дил равшани берган хабар,
Ўзгани ҳам буйла хабардор этар.

2095 Бу луғат – изхори кунгил аслида,
Таржимаси ҳам кунгил лафзида.

Кунглинг эса шод, Низомий, сенинг,
Мулки қаноат тамоми сенинг...

Ун туққизинчи мақолат
Охират ила юзлашув баёнида

Мажлиси хилватга қара, не гузал,
Мисли тулин ой каби равшан ушал.

Шам скилиб, шахду шакар суфрала,
Тахт курилиб, атру уфор ўргада...

Душмани жондир сенга шу рўзгор,¹⁷¹
Дустлигини айлама ҳеч ихтиёр.

2100 Боқ, у кимларга каманд ташлади,
Кимки буни курди, тилин тишлади.

Эй, дин эмас, сен ўша дунёталаб,
Бонг урилмоқда-ку сенга атаб.

Мулки ситам таркини сен айла тез,
Гирди саропардаи асрорни кез.

¹⁷¹ Рўзгор – бу ерда замона маъносида.

Сенки шу дунёда жушиб бекарор,
Ҳар не сириг унда булур ошкор.

Итки ушал утгазабу музнафас,
Тулки кияр тун, этиб шунга мос.

2105 Дузахи гугурт бу дашти вахим,
Бахтлидир ул зуд юриб утса ким.

Оби даҳонингни адаб бирла йиг,
Чашмайи гугуртга тупур, эй рафик.

Олган эдинг руҳни, самовотга бер,
Олган эдинг танни, шу тупрокка бер.

Барчасини от ўзингдин юлиб,
Қолгин ўзинг яккаю озод бўлиб.

Кимки бу йўлда “мовуман”лик¹⁷² этар,
Йўлни тўсиб, бизга тубанлик этар.

2110 Ваҳми часн олдида аждар не бор?
Ул бири пинхон эса, бу ошкор.

Уй тўла ўғри, жавохирни ил,
Дашт тўла шайтон, ё Аллоҳ дегил.

Йўқса кесарлар ўша кўнгил йўлинг,
Баски яқин қолганида манзилинг.

Қурқаман ул тунки, шабехун уриб,
Сўнг сени таҳкир-ла куварлар суриб.

¹⁷² Мовуманлик – манманлик, худбинлик, кибру гурур.

Кичкина душман-да балодир буюк,
Ғафлатинг ундан-да хатодир буюк.

2115 Кичкина деб бокма анга беписанд,
Йўкса. ўзинг мағлубу озурдасан.

Бок, шу увок танда нечук моя зўр,
Гоҳида шербаччани судрайди мўр.

Карвон эди, етди шу манзилга ул,
Кема эди, келди шу соҳилга ул.

Ўзни ниҳон айлагил уйқу каби,
Турма, окиб ўт равон сув каби.

Савмиа¹⁷³ саҳнига чу келдинг кириб,
Ҳар нски олдинг, бер уни қайтариб.

2120 Кетмасанг, ул дамда қувиб ташқари,
Бор бисотингни отарлар нари.

Бўлмаса тақдирда кегишлик ўшал.
Этмас эди чарх кеча-қундуз сафар.

Этма у шайтон қўлида ўзни хор.
Дин этагин гутгилу иймонга бор.

Шаръ чакирар, унга нидо айлагил,
Таъб сенингмас, видо айлагил.

Шаръ – насим, сен уни жонингга бер,
Таъб – ғубор, хоки жаҳонингга бер.

¹⁷³ Савмиа – ибодатхона.

2125

Шаръ гули райҳон этар жонни, бас,
Таъбпараст булма, аё жонпараст!

Ҳар қасу ноқасга бўлиб чун сабо,
Хору ҳас атрофида булма ҳаво.

Соя эса гар ҳама, сен бул чирок,
Ҳар неки бор, ҳаммасидин бул йирок.

Бошинг уза даври фалак чанбари,
Бошни нечук элтасан ундан нари?

Сўйласа осмон сенга ўз ҳолидин,
Бошидин ўтган ҳама аҳволидин,

2130

Ғоринг ўлиб тор сақари олдида,¹⁷⁴
Умринг ўлур ҳеч гузари олдида.

Унда қоларсен басе хомуш бўлиб,
Балки ўзингдан-да фаромуш бўлиб.

Чин эса дунёда гирик юрганинг,
Яхшидир ишқ эшигини урганинг.

Неча нафаски, ўтар ул комсиз,
Қайда у хушлик сенга шу жомсиз?

Икки қулоҳинг ҳали этмай ниҳон,
Бичдими бир тун сенга ул осмон?

2135

Ҳар неки эт, олами кофирситез
Ёзгай уни номайи номингга тез.

¹⁷⁴ Сақар – бу ерда чуқур маъносига.

Қайси эшикники очарсен ҳамон,
Ўша эшикни очишар ул замон.

Пардаи ноз эрса кўзингда, кейин
Сенга ўшал пардада бўлгай ўйин.

Яхши-ёмонники мудом кўрдилар,
Улки ёмон эрди, ёмон кўрдилар.

Кимки юрар йўлга, нишон бергуси,
Кимки ёмон эрди, товон бергуси.

2140 Сурат аро яхши-ёмонинг бўлур,
Хар неки элтсанг, ўша номинг бўлур.

Кийса тикан, гул ҳам ўшал хор эмиш,
Анбаридир, ким эса анбарфуруш.

Ҳақ куни хор эгма ўзинг, сохтакор,
Булма Худо олдида ҳам шармсор.

Қаҳринг эса, даври жигартобга ур,
Тошни ўшал шишайи хунобга ур.

Ҳайда ўшал луббати шангарфни,¹⁷⁵
Кўйма, чизиб ташла ўшал харфни.

2145 Бу қалайи қалъани забт эт тамома,
Ул югурик отга жилов ур ҳамон.

То фалак айтсин ўшал огоҳлигинг,
Олам аро ҳаққи шаҳаншоҳлигинг.

¹⁷⁵ Луббати шангарф – алвон рангли кўғирчоқ.

Этмаса амринг, аяма, ур ани,
Сунгра қазиттил у кадамгоҳини”

2170 Уста яна бошига келган эди,
Унга халифа нари тургил, деди.

Баски ўшал жойдин узди кадам,
Титради шурлик, бўзариб ранги хам.

Боши эгик эрди, даҳони юмук,
Бошни кутармакка магар холи йук.

Бас, кадами эрди у ганжинада,
Уйлаки, шох эрди у ойинада.

Чекди кадам, ганжинадин бурди бош,
Узини кўрди яна ул сартарош.

2175 Қаздилар ул жойни жадал айлабон,
Топдилар, эрди неча ганжи нихон.

Ҳар киши ганж узраки кўйгай кадам,
Сўзларида зохир эрур ганжи хам.

Ганжи Низомийки, ажаб, кўр ани,
Сийнайи софию дили равшани.

Йигирманчи мақолат

Замондошларнинг беадаблиги баёнида

Бизки ювиб бир йўла ўздин илик,
Шу сари хок узра турибмиз нечук?

Сухбати тупрок сени хор айлади,
Бўйла хунарни неча бор айлади.

2180

Ўтди умр, кечди у давронимиз,
Орқада қолди кўчу қарвонимиз.

Икки фаришта биз ила банд эрур,
Дев эса бадномлигимиз истаюр.

Гоҳида бир зумда оловдек ёниб,
Гоҳида бир лаҳзада кулдек совиб.

Нури дилу равшани гавҳар қани?
Роҳати осойиши аввал қани?

Субҳи қиёматки, у берди нишон,
Субҳи равон байроғи кўздин ниҳон.

2185

Лабда кибр кулгуси топди шикаст,
Жонда умр орзуси топди шикаст.

Сенки шу тупроққа асир, чорасин
Топки, у жонингни халос айласин.

Қоч бу тузоқданки, у хунхорадир,
Зийрагу хушёрлик анга чорадир.

Бўрида тиш ўткиру тилгувчидир,
Тулки тутилмас анга, билгувчидир.

Жаҳд қил, аҳдингга вафо айлагил,
Ўзни дема, хайри Худо айлагил.

2190

Хокдиле бўлки, вафо ундадир,
Ул гули инсофу гиё ундадир.

Ҳар ҳунареки. жону дилдин адо,
Ёйдир ўшал, риштаси сидку вафо.

Ҳар ҳунареки. тани мардум эрур,
Топмаса қадрин, у гуҳар гум эрур.

Қадрини топганда турар яркираб,
Чашмадир андоқки, оқар шаркираб.

Яхши ҳунар кўрса магар яхшилар,
Унга ҳамон жону кўнгил бахшилар.

2195

Баски ҳунар бирла замин пок эмиш,
Буйла ҳунар ерда бугун йўқ эмиш.

Чиқса магар ўртага янги ҳунар.
Панжа урар унга ҳамон беҳунар.

Аҳли ҳунар кўнглини кон айлашар,
Унга баса захму зиён айлашар.

Ранжу риёзатни тамошо қилиб,
Нисбати андишани савдо қилиб,

Меҳру мурувватни дегайлар зиён,
Сидку садоқатни атаб ройгон,

2200

Хайру саховатни этурлар мазах,
Сўзу суҳан ҳам дағи кулгу, мазах.

Накши вафо музга чизурлар шитоб,
Ой ила офтобга уриб лофу коф.

Гар нафасе малхами роҳат ўлур,
Ўйлаки, ул кавмга жароҳат ўлур.

Шарбати лабдин тотиниб бўйлаки,
Сўнгра урарлар юзига тарсаки.

Кўрсалар ҳар ерда бир аҳли улум,
Сирка сотарлар сиқибон хом узум.¹⁷⁸

2205 Аҳли ҳунарга боқишар терс мудом,
Ишлари айб излашу заҳму зиён.

Ҳосили дарё ҳама гавҳар эмас,
Бир кишида битта ҳунар бўлса, бас.

Кўр кишига Дажла эрур қатра ёш,
Мўр чигиртка оёғи бирла хуш.

Айб кидиргувчи бир-икки нафар
Аҳли ҳунарларга нуқул тош отар.

Тийраданам-тийра эрур гиллари,
Аччиқ эрур ғуссайи кунгиллари.

2210 Дуд бўлишар улки димокқа етиб,
Ел бўлишар баски чирокқа етиб.

Бок шу жаҳон ҳолига, сардори ким?
Оламаро машҳуру номдори ким?

Ул неча бадному дағо, кўр ани,
Ҳозир эрурлар мени синдиргани.

¹⁷⁸ Байтнинг мазмуни: Улар олимларни кўрганда сирка ичгандек афтларини бужмайтиришадн.

Кукдаги ойдирмен ушал, синмагум,
Синсам агар, бунданам ортар нурим.

Ранжу жафоким этишар ул қадар,
Сунгра уни кукка нечук элтишар?

2215

Суз десам, чун чамани боғи рух,
Мункир улар, уйлаки асхоби Нух.

Эй олами Хизр, ғазо айлагил,
Эй нафаси Нух, дуо айлагил!

Дил, чекарсен неча бедодини,
Айла фаромуш ушалар ёдини.

Гарчи улар макри беандозадир,
Жим туришимнинг ўзи овозадир.

Хуккада бир дур эса, солгай нидо,
Дур ила лиқ тўлса, чикармас садо.

2220

Кузи ярим эрса, ҳамон дод солур,
Тўлса, сукут ичра тамом жим қолур.

Зур эса илминг, сукут айлагил,
Сузу сухан таркини эт, тинглагил...

Булбул ва лочин хикояти

Боғи чаман ичра чирой очди гул,
Боғ аро булбул деди лочинга ул:

“Сен хама қушлар ичида хомуши,
Айт, сенга бегонами кўнгил хуши?”

Лабни юмиш бўлди нукул одатинг,
Лаб очибон, кимсага сўз котмадинг.

2225 Манзилинг ул панжайи султон эмиш,
Ҳар куни тоғ каклиги сенга емиш...

Мен эса ғайб пардасидин ҳар замон
Юз гуҳару дур чиқарармен равон.

Лукма менга курти хазондир нечун?
Уй менга боғ ичра тикондир нечун?"

Лочин анга деди: "Етар, тинглагил,
Мен каби бўл, сен-да сукут айлагил.

Мен чу бўлиб коршунос бир қадар,
Юзни этиб, бирни демам ҳеч маҳал.

2230 Сен эса, эй шефтайи рўзгор,
Бирни ҳам этмай, ани дерсан ҳазор.

Менки ҳама маъни эрурмен, манго
Этди насиб каклик ила дасти шох.

Сенга у сайроки тилиндин, демак,
Бўйла тикон узра яшаб, қурт емак..."

Хутба ўқилганда Фаридунга, ҳай,
Гумбури ноғорани ким тинглагай?

Тонг хўроз бонгидин отсайди ул,
Кулгу бўлур эрди шу дунё нукул.

2235 Чарҳки ул сахнайи фарёд эмас,
Чанбаридин бир киши озод эмас.

Айлама овозайи назминг баланд,
Булма Низомий каби ул шаҳрбанд.¹⁷⁹

Кигоб хотимаси

Субҳкаллах сабоҳ, эй дабир,¹⁸⁰
Чун қаламим тушди, сен олғувчи бўл.

Гар наматим ошса фалакдин фузун,
Бу қаламим этсин уни лолагун.

Бул ҳама олмосни эритдим, кейин
Кичкина ханжар ясадим шоҳ учун.

2240 Гар у тошларда темир бор эди,
Шайлаганим кўра – ўчок тор эди.

Давлат агар бўлса эди ҳамдамим,
Бошқача бўлгайди шиорим маним.

Кўнглима келгайки, гуноҳ айладим,
Неча варақларни каро айладим.

Хаймада ул нозли келин барчаси,
Неча саҳаргоҳ нурининг жилваси...

Чўз қўлинг қўзи кабобим сари,
Айниган эрса, аяма, от нари.

2245 Олғаю охиста юриш пеша қил,
Сен ўша андишани андиша қил.

¹⁷⁹ Низомий каби шаҳарда тутқун булиб қолма.

¹⁸⁰ Эй қотиб, Аллоҳ сабохингни ойдин этсин.

Сузу сухан эрса адабдин йирок,
Кечгил ушандин, сенга солгай фирок.

Илмдан эрмасса, кутарса алам,
Гар мен эсам-да уша ҳарф, чиз қалам.

Бермаса эрдим чу сухан додини,
Совға этардимми жаҳонга уни?

Бул гарафимда суз агар беҳуда,
Жумлайи атрофим унинг ҳукмида.

2250 Дейди замон менга: эмассен замин,
Ер каби ултирма, жадал айлагин.

Бикри маонимки, унинг мисли йўқ,¹⁸¹
Эгнида арзирли туни, асли йўқ.

Кийгани ул тиззага етгай, ажаб,
Тиз чукиб ултиргусидир ул сабаб.

Қаддига мос жомайи зебо керак,
Токи оёқда тура билсин малак...

Ёшу қари наздида ул хар нафас
Йиққаним овоза фақат, бошқамас.

2255 Бор неча савдою, самар – мутлако,
Заҳмати бозору. булак ҳеч вақо.

Ганжа бўғиб олди яқомдин маним,
Йўкса, Ирок олтини эрди маним.

¹⁸¹ Бикри маоним – янги. топ-тоза, бокира маъноларим.

Бонг уриб дейди жахон: “Эй гулом,
Қайда ўшал ганж, Низомий қаён?”

Шукрки, бу номага унвон етиб,
Умрдин олдин анга поён етиб,

Этди Низомий зар ила зеварин,
Сарфлади унга неча бир гавхарин.

2260

Эй муборак шу гуҳар сочгани
Шоҳгаким, айлади эҳсон ани.

Қуш эди илкимда қалам, ул эса
Ёзди қанот саҳфайи қоғоз уза.

Бошин эгиб, лабларидин тўкди дур,
“Махзан ул-асрор” тугади, деди ул.

Этсам агар ой санасин ошкор,
Кун йигирма тўрту аввал баҳор.

Йил эса ҳижратдин ўтиб ул замон,
Беш юзу етмиш ики эрди ҳамон¹⁸²...

¹⁸² Милодий 1175 йил.

Мундарижа

Кунгил ошламига сасҳат.....	3
Дебоча.....	30
<i>Илк муножот. Аллоҳнинг қаҳру ғазаби ва ундан кўрқиш</i> баёнида.....	35
<i>Иккинчи муножот. Аллоҳнинг афви ва инъоми баёнида</i>	39
Расули акрам саллаллоҳу алайҳи вассаллам васфида.....	41
Меърож.....	44
Биринчи наът.....	50
Иккинчи наът.....	52
Учинчи наът.....	55
Тўртинчи наът.....	58
Малик Фаҳруддин Баҳромшоҳ ибни Довуд малҳида.....	62
Ер ўпиб, таъзим адо айлаб айтурким.....	64
Бу номанинг мақоми ва мартабаси баёнида.....	68
Сўз фазилати баёнида.....	72
Манзум сўзнинг мансурдан афзаллиги.....	75
Тун тавсифи ва кунгилни билиш баёнида.....	81
Кунгил тарбиясида илк хилват.....	88
Биринчи хилват самараси.....	95
Тунги ишрат асносида.....	98
Иккинчи хилват самараси.....	103
<i>Илк мақолат. Одам Атонинг яратилиши хусусида</i>	107
Ноумид подшо ва уни Аллоҳ афв этгани ҳикояти.....	113
<i>Иккинчи мақолат. Инсоф, адолат ҳимоясида шохга</i> паяду насиҳат.....	115
Нуширавон ва унинг вазири ҳикояти.....	120
<i>Учинчи мақолат. Дунё ходисалари хусусида</i>	124
Сулаймон ва деҳқон ҳикояти.....	128
<i>Тўртинчи мақолат. Подшонинг раиятга хусни</i> риояти баёнида.....	131
Кимсасиз кампир ва Султон Санжар ҳикояти.....	133
<i>Бешинчи мақолат. Кексалтик васфида</i>	136
Ғиштчи чол ҳикояти.....	140
<i>Олтинчи мақолат. Мавжудот эътибори баёнида</i>	142
Сайёд, унинг ити ва тулки ҳикояти.....	146

<i>Еттинчи мақолат. Одамийликнинг бутун хилқатлардан устунлиги</i>	150
Фаридун ва оху хикояти	154
<i>Саккизинчи мақолат. Яратилиш баёнида</i>	156
Мевафуруш ва тулки хикояти	161
<i>Тўққизинчи мақолат. Дунё ташвишларидан қутулиш баёнида.</i>	162
Тавбабузар зоҳид хикояти	166
<i>Ўнинчи мақолат. Охирзамон аломатлари баёнида</i>	168
Исо алайҳиссалом хикояти	173
<i>Ўн биринчи мақолат. Дунёнинг бевафолиги баёнида</i>	174
Соҳибназар муъбад хикояти	178
<i>Ўн иккинчи мақолат. Тупроқ манзили бўлмиш дунёга видо айтиш</i>	180
Жанжаллашган ҳакимлар хикояти	183
<i>Ўн учинчи мақолат. Дунёга таъна-маломат ёғдириш.</i>	186
Ҳожи ва суфий хикояти	189
<i>Ўн тўртинчи мақолат. Ғафлатга маломат ёғдириш</i>	192
Золим подшо ва ростгўй киши хикояти	196
<i>Ўн бешинчи мақолат. Ҳасадгўйларга маломат ёғдириш</i>	199
Ёш шахзода ва унинг кекса душманлари хикояти	203
<i>Ўн олтинчи мақолат. Маслак йўлида жадал олға босиш баёнида</i>	204
Мажруҳ бола хикояти	209
<i>Ўн еттинчи мақолат. Ибодату тажрид баёнида</i>	210
Пир ва мурид хикояти	215
<i>Ўн саккизинчи мақолат. Мунофиқларга маломат ёғдириш</i>	216
Жамшид ва унинг хос маҳрами хикояти	219
<i>Ўн тўққизинчи мақолат. Охират ила юзлашув баёнида</i>	223
Ҳорун-ар-Рашид ва сартарош хикояти	228
<i>Йигирманчи мақолат. Замондошларнинг беадаблиги баёнида</i>	231
Булбул ва лочин хикояти	235
Китоб хотимаси	236

НИЗОМИЙ ГАНЖАВИЙ

МАХЗАН УЛ – АСРОР

(Сирлар хазинаси)

Биджими 60x84 ¹/₁₆
Щарти б.т. 15
Алади 500

